

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Рудь О. М.

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА
МОВА**

**МОРФЕМІКА
СЛОВОТВІР
МОРФОЛОГІЯ**

Навчально-методичний посібник

Суми – 2024

Рекомендовано до друку вченою радою
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (протокол №9 від 29 квітня 2024 р.)

Рецензенти: **Бибик С. П.**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України
Новиков А. О., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
Харченко І. І., доктор педагогічних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету
Базиль Л. О., доктор педагогічних наук, доцент, учений секретар Інституту професійної освіти НАПН України

Рудь О. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навчально-методичний посібник. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. – 183 с.

Пропонований навчально-методичний посібник укладено відповідно до програми курсу «Сучасна українська літературна мова» філологічних факультетів педагогічних університетів. У посібнику подано програму та структуру навчальної дисципліни, завдання для практичних занять, які систематизовано відповідно до тем розділів курсу – «Морфеміка», «Словотвір», «Морфологія». Значна частина практичних завдань містить матеріали суцільних текстів краєзнавчого спрямування, уривки поетичних текстів чи прозових творів письменників Сумщини.

У посібнику передбачено тестові завдання до кожної теми курсу, підсумкові контрольні роботи, завдання для самостійної роботи, програмові вимоги до підсумкової атестації, схеми і зразки лінгвістичного аналізу.

Навчально-методичний посібник із сучасної української літературної мови розрахований на студентів філологічних факультетів, викладачів та учителів української мови.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	8
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	17
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	18
РОЗДІЛ 1. МОРФЕМІКА	18
Тема: Предмет і завдання морфеміки як розділу мовознавства	18
Тема: Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові	20
РОЗДІЛ 2. СЛОВОТВІР	24
Тема: Поняття про словотвір та словотвірну систему української мови	24
Тема: Способи словотворення сучасної української літературної мови	26
РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ	30
Тема: Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову	30
Тема: Морфологія як розділ мовознавства	33
Тема: Іменник як частина мови	36
Тема: Прикметник як частина мови	45
Тема: Числівник як частина мови	54
Тема: Загальна характеристика займенника як частини мови	60
Тема: Дієслово як частина мови	63
Тема: Дієприкметник. Предикативні форми на -но, -то	80
Тема: Дієприслівник як незмінна дієслівна форма	84
Тема: Поняття про прислівник як частину мови	87
Тема: Загальні відомості про прийменник як частину мови	93
Тема: Загальне поняття про сполучник як службову частину мови	97
Тема: Поняття про частку як частину мови	102

Тема: Загальна характеристика вигуків як частини мови	106
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	111
ПІДСУМКОВІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ	144
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	150
ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ	155
СХЕМИ І ЗРАЗКИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ	164
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	179

ПЕРЕДМОВА

В умовах розвитку національної освіти особливо актуальною стає проблема підвищення якості підготовки майбутніх учителів-філологів. Ключовим у цьому процесі є посилення уваги до змістового наповнення практичної складової курсу «Сучасна українська літературна мова», зокрема його розділів «Морфеміка», «Словотвір», «Морфологія». Глибоке наукове осмислення курсу тісно пов'язане з розвитком у студентів практичних умінь і навичок самостійного аналізу мовних фактів, правильної оцінки характеру вияву мовних засобів, умінь працювати з науковою літературою, критично оцінювати погляди різних учених на лінгвістичні проблеми.

Навчально-методичний посібник укладено відповідно до програми курсу «Сучасна українська літературна мова» філологічних факультетів педагогічних університетів. Метою викладання навчальної дисципліни є системна характеристика морфемних, словотвірних та морфологічних явищ сучасної української літературної мови в контексті традиційних концепцій та нових підходів до їх кваліфікації; аналіз та узагальнення теоретичних питань української мови, основних законів функціонування та розвитку мовних виявів; висвітлення дискусійних лінгвістичних питань і розкриття їх з необхідними історичними та стилістичними коментарями; формування в студентів свідомого розуміння сучасних норм української літературної мови на широкій науковій основі та орієнтація їх на професійне застосування знань.

Основними завданнями курсу є: аналіз та узагальнення теоретичних питань морфемології, словотвору, морфології української мови, основних законів функціонування та розвитку мовних виявів морфологічного рівня; висвітлення дискусійних питань з морфології і розкриття їх з необхідними історичними та стилістичними коментарями; формування в студентів свідомого розуміння сучасних граматичних норм української літературної мови на широкій науковій основі та орієнтація їх на професійне застосування знань; визначення принципів поділу лексем на словоформи; виокремлення

морфологічної семантики слова; обґрунтування системи морфологічних категорій та з'ясування їхньої природи; обсервація системи формальних засобів, співвіднесених з відповідними лексико-граматичними розрядами слів та їхніми морфологічними категоріями.

Основне спрямування посібника – самостійний аналіз студентами мовного матеріалу, творчий пошук, глибоке усвідомлення окресленої системи теоретичних знань на базі практичних завдань, можливості індивідуального розв'язання поставлених завдань та формування переконливих висновків.

Посібник містить програму та структуру навчальної дисципліни, завдання для практичних занять, які систематизовано відповідно до тем розділів курсу – «Морфеміка», «Словотвір», «Морфологія». Значна частина практичних завдань включає матеріали суцільних текстів чи окремих речень краєзнавчого спрямування, роздуми науковців Сумщини про розвиток філологічної освіти та підготовку сучасного вчителя, уривки з поетичних текстів чи прозових творів письменників нашого краю. Це дозволяє зробити заняття більш цікавим і насиченим. Вивчення мови через призму краєзнавства сприяє вдосконаленню мовних умінь і навичок, підвищенню мовної культури та національної свідомості студентів, а також стимулює їхній інтерес до навчання.

Навчально-методичний посібник охоплює тестові завдання до кожної теми курсу, підсумкові контрольні роботи, завдання для самостійної роботи, програмові вимоги до підсумкової атестації, схеми і зразки лінгвістичного аналізу.

Тестові завдання уможливають оперативну, якісну й ефективну перевірку рівня професійних знань і підготовки майбутніх учителів-словесників. Їх головна мета – виявити прогалини в знаннях, уміннях, навичках студентів, спрямувати їх на усунення недоліків у підготовці, допомогти майбутнім фахівцям опанувати українську мову як засіб самоформування і самовираження.

Підсумкові контрольні роботи є важливим інструментом для оцінки знань і вмінь студентів з навчального курсу. Вони складаються із письмових тестів та

практичних завдань, що дозволяє оцінити рівень розуміння матеріалу студентами, їх вміння застосовувати теорію на практиці, критичне мислення та аналітичні навички студентів. Водночас підсумкові контрольні роботи є досить корисним інструментом для викладачів, оскільки допомагають оцінити ефективність методики викладання, виявити слабкі місця у студентів і вчасно надати їм додаткову допомогу і підтримку.

Лінгвістичний аналіз відіграє ключову роль у процесі вивчення мови та розвитку лінгвістичних навичок у студентів. Поглиблене засвоєння основ лінгвістичної теорії та вміння застосовувати їх на практиці є необхідною передумовою для успішного вивчення мови. Лінгвістичний розбір дозволяє студентам розкрити складність мовних явищ, розібрати їх на складові частини та вивчити їх в контексті. Застосування схем та зразків лінгвістичного аналізу є важливим етапом у навчанні, оскільки вони допомагають студентам усвідомити послідовність дій та виробити навички самостійного аналізу мовних явищ.

Навчально-методичний посібник із сучасної української літературної мови розрахований на студентів філологічних факультетів, викладачів та учителів української мови.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

РОЗДІЛ 1. МОРФЕМІКА

Тема 1.1. Предмет і завдання морфеміки як розділу мовознавства.

Одиниці морфемної підсистеми мови. Поняття про морфему та морф. Основні ознаки морфа як мінімального сегмента словоформи. Кваліфікація морфеміки як узагальнюючої нелінійної значеннєвої одиниці, що реалізується в морфах. Аломорфи як ряд морфів певної морфеміки, що зумовлені морфонологічними та лексико-граматичними особливостями попередніх до неї або наступних морфем. Диференційні ознаки варіантів морфем.

Тема 1.2. Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові за роллю у складі слова, за семантичною функцією, за наявністю або відсутністю звукового показника, за неоднорідністю звукового складу, місцем у слові, за кількісним складом, за ступенем здатності сполучатися з іншими морфемами, за ступенем поширеності, за походженням, за особливостями вияву в споріднених словах.

Коренева морфема та афіксальні. Особливості аloseмічних та моносемічних афіксів. Складні та прості афікси. Префікси та система постфіксальних афіксів. Флексія як поліфункціональне явище. Основні функції флексії. Поняття про конфікс як афікс із перерваною структурою. Структурна функція інтерфіксів як сполучних морфем складних слів.

Основа слова. Будова лексичної основи. Проблема похідності / непохідності основ. Особливості слів із зв'язаними основами.

Історичні зміни в морфемній будові слова.

РОЗДІЛ 2. СЛОВОТВІР

Тема 2.1. Поняття про словотвір та словотвірну систему української мови. Словотворення як джерело збагачення лексики. Структура системи синхронного словотворення.

Словотвірна структура слова. Поняття твірної бази, твірної основи та

форманта.

Словотвірний тип та словотвірна модель. Словотвірне значення та його місце в системі смислової структури слова.

Тема 2.2. Способи словотворення сучасної української літературної мови: а) морфологічний спосіб та його різновиди; б) морфологічно-синтаксичний; в) лексико-семантичний.

Тема 2.3. Особливості творення різних частин мови в українській мові. Особливості творення іменників в українській мові. Способи творення прикметників. Особливості творення дієслів. Словотвір прислівників та службових частин мови. Принципи словотвірного аналізу слів.

РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ

Тема 3.1. Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову. Основні граматичні поняття. Граматичне значення та способи його вираження в українській мові.

Граматична форма як окремий елемент парадигми. Основні типи граматичних форм.

Граматична категорія як узагальнене абстрактне поняття.

Тема 3.2. Морфологія як розділ мовознавства. Предмет вивчення морфології. Поняття про словоформу. Взаємозв'язок між словом і словоформою.

Частини мови та принципи їх виділення в українській мові. Проблема поділу слів на лексико-граматичні класи в україністиці.

Поняття про слова категорії стану та модальні слова як окремі лексико-граматичні розряди слів.

Тема 3.3. Іменник як частина мови.

Загальна характеристика іменника як частини мови. Семантико-граматичні ознаки його виділення.

Лексико-граматичні категорії іменника. Категорія конкретності та абстрактності.

Категорія власних і загальних назв. Категорія істот та неістот. Категорія збірності та одиничності. Категорія речовинності.

Граматичні категорії іменників. Категорія роду, її значення, морфологічне, синтаксичне та лексичне вираження.

Значення категорії числа та граматичні засоби вираження.

Відмінкова система сучасної української літературної мови. Категорія відмінка. Значення відмінків.

Іменникові парадигми. Поділ іменників на відміни. Диференціація у межах відмін. Варіантні парадигми. Система закінчень іменників I відміни. Система закінчень іменників II відміни. Парадигма іменників III та IV відмін.

Особливості відмінювання іменників множинної парадигми. Відмінювання іменників прикметникового типу, іншомовного походження та аббревіатур.

Тема 3.4. Прикметник як частина мови

Загальна характеристика прикметника як частини мови. Семантичні, морфологічні і синтаксичні особливості прикметника. Семантико-граматичні групи прикметників. Якісні прикметники та їх семантико-граматичні категорії: категорія співвідносної міри якості, категорія безвідносної міри якості, категорія суб'єктивної оцінки якості.

Відносні та присвійні прикметники. Семантико-граматичний розряд відносних прикметників. Тематичні групи відносних прикметників. Лексико-граматичні категорії відносних прикметників: темпоральності, локатива, речовинності, ознаки предмета за дією. Категорія посесивності присвійних прикметників. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу. Поняття про відносно-якісні та присвійно-відносні групи прикметників.

Особливості відмінювання прикметників. Повні та короткі прикметники. Стягнені і нестягнені форми повних прикметників.

Словотвір прикметників. Морфологічні способи творення прикметників.

Перехід інших частин мови в прикметники. Явище субстантивації прикметників

Тема 3.5. Числівник як частина мови.

Проблема частиномовної природи числівника. Числівник як частиномовна морфологічна периферія. Морфологічні категорії числівників. Нівеляція категорії роду як характерна риса числівників. Особливості категорії числа у числівників.

Структурно-морфологічні групи числівників. Семантичні розряди числівників: означено-кількісні та неозначено-кількісні. Власне кількісні, збірні та дробові числівники в системі означено-кількісних. Закономірності поєднання збірних числівників з іменниками чоловічого, жіночого та середнього роду на позначення істот та неістот. Дробові числівники як гібридні аналітичні структури. Неозначено-кількісні числівники як одиниці, що не відображають ряду чисел і не створюють цілісної системи кількісних понять. Специфіка сполучення неозначено-кількісних числівників з конкретними іменниками та абстрактними найменуваннями.

Питання кваліфікації так званих порядкових числівників в українському мовознавстві: традиційний та нетрадиційний підходи.

Особливості відмінювання числівників. Розгалужена система відмінювання числівників як результат специфіки формування їх як окремої лексико-граматичної категорії із складною структурною організацією.

Характер сполучуваності числівників з іменниками. Кількісно-іменні сполучення з числівниками у називному відмінку. Кількісно-іменні словосполучення з числівниками в непрямих відмінках.

Наголошування числівників при словозміні.

Синтаксичні функції числівників.

Тема 3.6. Загальна характеристика займенника як частини мови.

Історія формування займенників. Основні підходи в україністиці до кваліфікації займенника в системі частин мови.

Класифікація займенників за функціональним навантаженням.

Морфологічні категорії займенника. Особливості вияву категорій роду та числа в займенниках окремих розрядів.

Специфіка семантики займенників. Групи займенників за значенням та їх семантико-граматичні особливості.

Особливості відмінювання займенників. Відмінкові форми займенників.

Перехід займенників в інші частини мови. Роль окремих груп займенників у процесах адвербіалізації, кон'юнкціоналізації, партикуляції та інтер'єктивізації.

Поняття про явище прономіналізації. Транспозиційний потенціал іменників, числівників та прикметників в процесі конверсії.

Синтаксичні функції займенників та їх стилістичні особливості.

Тема 3.7. Дієслово як частина мови

Поняття про дієслово як центральну частину мови: лексичне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Первинні і вторинні дієслова. Інфінітив, або неозначена форма дієслова, що позначає абстрактну, неактуалізовану певним чином дію поза морфологічними категоріями часу, способу, особи, числа. Система дієслівних форм: дієвідмінювані (предикативні) та недієвідмінювані (непредикативні).

Типи дієслівних основ. Структурні класи дієслів. Типи дієслівних основ: основа інфінітива і основа теперішнього часу. Дієслівні форми, що утворюються від основи інфінітива та основи теперішнього часу.

Структурні класи дієслів. Тип співвідношення між основою інфінітива і основою теперішнього часу становить зміст поняття «клас дієслова» Продуктивність та непродуктивність дієслівних класів.

Поділ дієслів на дієвідміни в українській мові за характером тематичного голосного в особовому закінченні. Основні правила класифікації дієслів на дієвідміни за основою інфінітива.

Грамматичні категорії дієслова. Специфіка вияву граматичних категорій дієслова. Власне-дієслівні і невластне-дієслівні граматичні категорії.

Категорія виду як центрально-периферійна дієслівна категорія мішаного типу. Групи дієслів за ознакою реалізації виду: 1) парновидові, 2) непарновидові; 3) двовидові. Особливості формування видових кореляцій дієсловами доконаного і недоконаного виду. Поняття про процеси перфективації та імперфективації. Основні засоби вираження видового значення. Одновидові (непарновидові) дієслова як вияви, що не протиставляються за видовою ознакою в межах видової пари. Двовидові дієслова з відсутніми морфологічно вираженими ознаками виду.

Дієслівні роди як морфолого-словотвірні категорії. Різновиди дієслівних родів за типом словотворчого афікса: префіксальні, суфіксальні, префіксально-суфіксальні, префіксально-постфіксальні, постфіксальні. Групи дієслівних родів за значенням: 1) фазові; 2) кількісні; 3) результативні.

Категорії особи і числа. Семантичний зміст категорії особи. Дієслова неповної особової парадигми: 1) дієслова, що вживаються тільки в III особі однини і множини; 2) дієслова, що виступають лише в особових формах множини; 3) дієслова, що мають тільки III особу однини; 4) дієслова, що виражають лише значення III особи множини.

Семантична мотивація одноособових (моноособових) дієслів.

Словозміна дієслів (дієвідмінювання). Основні типи парадигм дієвідмінювання: 1) перша особова парадигма теперішнього-майбутнього часу (доконаного виду); 2) парадигма майбутнього часу недоконаного виду; 3) парадигма минулого часу; 4) парадигма наказового способу; 5) парадигма умовного способу; 6) парадигма форм атематичних дієслів. Особливості дієслівних основ і флексій.

Словозмінна категорія часу дієслів. Транспозиційний потенціал градем часу. Системні зв'язки категорій часу і виду.

Категорія способу. Дійсний, умовний, наказовий, спонукальний, бажальний способи. Транспозиційні особливості форм дієслівного способу.

Статус категорії перехідності / неперехідності в граматичних студіях української мови. Основні підстави для кваліфікації категорії перехідності /

неперехідності як морфолого-словотвірної-синтаксичної. Семантична ознака перехідності / неперехідності. Лексико-семантичні групи перехідних та неперехідних дієслів. Принцип урахування при визначенні категорії перехідності / неперехідності форми іменника, що називає предмет або істоту в об'єктній позиції.

Категорія стану як морфолого-словотвірної-синтаксична категорія міжрівневого типу. Традиційна концепція категорії стану в українському мовознавстві. Сучасна теорія категорії стану як відношення дії до суб'єкта, який може бути діючим (активним) або недіючим (пасивним).

Перехід інших частин мови в дієслово (вербалізація). Поняття про вербалізацію. Ступені і різновиди вербалізації.

Тема 3.8. Дієприкметник. Предикативні форми на -но, -то.

Дієприкметник як особлива форма дієслова: лексичне та граматичне значення, синтаксична функція. Основні нетрадиційні підходи до кваліфікації дієприкметника в системі частин мови. Спростування традиційного твердження про кваліфікацію категорії часу в дієприкметника. Якісна відмінність часового значення дієприкметника від дієслівного.

Дієприкметникові форми активного та пасивного стану. Явища конверсії. Предикативні форми на -но, -то. Дієприкметникові форми активного та пасивного стану. Особливості творення активних і пасивних дієприкметників. Явища конверсії (ад'єктивація, субстантивація) в системі дієприкметників. Критерії розмежування дієприкметників та прикметників. Предикативні форми на -но, -то. Генетичний зв'язок предикативних форм з дієприкметниками.

Тема 3.9. Дієприслівник як незмінна дієслівна форма.

Критерії виділення в сучасному мовознавстві дієприслівника як дієслівно-прислівникового утворення. Підстави для кваліфікації дієприслівника як віддієслівного прислівника та як самостійної частини мови.

Перегляд питання про вихідну форму дієприслівників. Здатність дієприслівників набувати відносного часу: попередності, одночасності,

наступності як обставинних значень .

Дієприслівники доконаного та недоконаного виду. Особливості творення дієприслівників доконаного та недоконаного виду.

Ступені адвербіалізації дієприслівника.

Тема 3.10. Поняття про прислівник як частину мови.

Лексичне значення, морфологічні особливості, синтаксична роль прислівника як частини мови. Морфологічна безкатегорійність та одноформність прислівника.

Семантико-синтаксичні розряди прислівників: 1) означальні; 2) обставинні. Семантика та функціональне навантаження обставинних прислівників. Часткові підрозряди обставинних прислівників.

Означальні прислівники. Основні групи означальних прислівників: 1) якісно-означальні; 2) способу дії; 3) порівняльно-уподібнювальні; 4) міри вияву ознаки. Категорія співвідносної міри якості (ступені порівняння), безвідносної міри якості та суб'єктивної оцінки якісно-означальних прислівників.

Перехід інших частин мови в прислівник. Ступені адвербіалізації різних частин мови: синтаксичний, морфологічний, семантичний. Види адвербіалізації за частиномовною співвіднесеністю: відіменникова, відприкметникова, відчислівникова, відзайменникова, віддієслівна.

Перехід прислівників у інші частини мови.

Тема 3.11. Загальні відомості про прийменник як частину мови.

Історія формування прийменника в українській мові. Основні підходи в сучасному мовознавстві до визначення статусу прийменника. Сутність морфемної концепції службових слів.

Принципи класифікації прийменників. Первинні і вторинні прийменники за походженням.

Класифікація прийменників за семантичними протиставленнями: 1) динамічність – статичність; 2) контактність – дистантність. Основні семантичні типи прийменників: просторові, темпоральні, логічні.

Явище синонімії прийменникових конструкцій.

Основні причини переходу інших частин мови

Тема 3.12. Загальне поняття про сполучник як службову частину мови.

Класифікація сполучників у сучасному мовознавстві як окремого типу аналітичних синтаксичних слів-морфем. Первинні і вторинні сполучники. Поділ сполучників за структурою (прості і складені) та способом уживання (одиночні, повторювані, парні).

Синтаксичні функції сполучників. Класифікація сполучників за семантичними ознаками на сурядні та підрядні. Сурядні (паратактичні) сполучники та їх різновиди (єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні, пояснювальні, або уточнюючі).

Основні функції сполучників підрядності (гіпотактичних). Функціональні різновиди підрядних сполучників (з'ясувальньо-об'єктні, означальні, часові, місця, причинові, умовні, мети, допустові, порівняльні).

Сутність явища кон'юнкціоналізації в системі сполучників.

Тема 3.13. Поняття про частку як частину мови.

Проблема лінгвістичного статусу часток. Склад часток за походженням та будовою. Класифікація часток за функціонально-семантичними ознаками. Розряди часток за структурними особливостями (за місцем і роллю в мовних одиницях): фразові частки, формотворчі. Співвідносність часток з іншими частинами мови. Транспозиція інших частин мови у частки (партикуляція).

Тема 3.14. Загальна характеристика вигуків як частини мови.

Проблема статусу вигуків у сучасному мовознавстві. Звукова і морфемна структура інтер'єктивів (первинні і вторинні). Основні розряди вигуків: 1) власне вигуки; 2) звуконаслідування. Часткові підрозряди інтер'єктивів (емоційні, імперативні, етикетні, вокативні). Явище переходу інших частин мови у вигуки (інтер'єктивація).

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви розділів і тем	Кількість годин				
	Денна форма				
	Усього	у тому числі			
Лекції		Практ.	Конс.	Самост.р	
РОЗДІЛ 1. МОРФЕМІКА					
Тема 1.1. Предмет і завдання морфеміки як розділу мовознавства.	7	1	1		5
Тема 1.2. Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові	7	1	1		5
Разом за розділом 1	14	2	2	-	10
РОЗДІЛ 2. СЛОВОТВІР					
Тема 2.1. Поняття про словотвір та словотвірну систему української мови.	7	1	1		5
Тема 2.2. Способи словотворення сучасної української літературної мови.	7	1	1		5
Тема 2.3. Особливості творення різних частин мови в українській мові.	5	-	-		5
Разом за розділом 2	19	2	2	-	15
РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ					
Тема 3.1. Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову.	8	1	1		6
Тема 3.2. Морфологія як розділ мовознавства.	8	1	1		6
Тема 3.3. Іменник як частина мови.	20	6	7		7
Тема 3.4. Прикметник як частина мови.	15	4	5		6
Тема 3.5. Числівник як частина мови.	11	1	2		8
Тема 3.6. Загальна характеристика займенника як частини мови.	11	1	2		8
Тема 3.7. Дієслово як частина мови.	20	6	6		8
Тема 3.8. Дієприкметник. Предикативні форми на -но, -то.	10	1	1		8
Тема 3.9. Дієприслівник як незмінна дієслівна форма.	10	1	1		8
Тема 3.10. Поняття про прислівник як частину мови.	16	4	4		8
Тема 3.11. Загальні відомості про прийменник як частину мови.	10	1	2		7
Тема 3.12. Загальне поняття про сполучник як службову частину мови.	10	1	2		7
Тема 3.13. Поняття про частку як частину мови.	9	1	1		7
Тема 3.14. Загальна характеристика вигуків як частини мови.	9	1	1	-	7
УСЬОГО ГОДИН	200	34	40	-	126

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

РОЗДІЛ 1. МОРФЕМІКА

ТЕМА: Предмет і завдання морфеміки як розділу мовознавства

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про морфеміку як розділ мовознавства. Одиниці морфемної підсистеми мови.
2. Поняття про морфему та морф. Основні ознаки морфа як мінімального сегмента словоформи. Кваліфікація морфеми як узагальнюючої нелінійної значеннєвої одиниці, що реалізується в морфах.
3. Аломорфи як ряд морфів певної морфеми, що зумовлені морфонологічними та лексико-граматичними особливостями попередніх до неї або наступних морфем. Диференційні ознаки варіантів морфем.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Назвіть основні одиниці морфемної підсистеми мови.
2. Дайте визначення морфеми. Чим відрізняється морфема від звука і складу?
3. Що таке морф? Назвіть основні ознаки морфа як мінімального сегмента словоформи.
4. Схарактеризуйте аломорфи як ряд морфів певної морфеми.
5. Що таке варіант морфеми? Назвіть диференційні ознаки варіантів морфем.

Практичні завдання:

Завдання 1. Визначте кореневі морфи в таких словах: *козак, козацтво, козакувати, козаче, козацький; хід, ходити, переходити, перехід, ходжу, виходять, ходіння, хідник, ходивши, приходжу; віз, возити, перевезення, привізиши, вожу, вези, візок, завезти, привозити, возик, візник, перевозжу.*

Завдання 2. Визначте морфи в таких словах: *безвинно, вечоріти, височінь, гіллястий, живопис, косіння, кошу, любитель, міжзоряний, молотьба, моряцький, на річці, ніжка, оченята, перевезення, підібраний, прибережний, промовець, просинатися, рукопис, семеро, сиджу, сідати, сніжок, солов'їний, сонечко, туманність.*

Завдання 3. Визначте, які кореневі морфи є аломорфами. Поясніть причини звукозмін, якими викликана поява аломорфів. Знайдіть приклади несправжніх аломорфів: *дорога, дорожній, по дорозі, доріженька, придорожній; рука, руці, ручка, приручений, ручний, ручкатися, рукастий; вечір, вечоріти, вечоровий, вечірнє, вечеря, надвечір'я, вечеряти, вечори.*

Завдання 4. Наведіть приклади слів із варіантними морфами. Назвіть диференційні ознаки, за якими кваліфікуються аломорфи та варіантні морфи.

Завдання 5. До поданих слів доберіть спільнокореневі, у яких при словозміні чи словотворенні відбуваються морфонологічні зміни. Виділіть аломорфи в утворених рядах слів.

Брід, носити, ходити, нога, берег, днювати, зірка, стіл, козак, пекти, сім, сніг, подруга, горох, осінь, школа, звучання.

Завдання 6. Поділіть на морфемі подані слова і з'ясуйте, які морфонологічні явища привели до змін у морфемній структурі слів.

Гірницький, вечоровий, вічний, тітчин, річенька, заячий, вершечок, книжковий, бездоріжжя, запорізький.

Завдання 7. За поданими схемами доберіть по 2-3 приклади слів із визначеною морфемною структурою.

$\square \square \curvearrowright \square;$ $\curvearrowright \wedge \square;$ $\square \curvearrowright \wedge;$ $\curvearrowright || \curvearrowright \wedge \square;$ $\square \curvearrowright \wedge \wedge \square$

Завдання 8. До поданих слів додайте префікси. З'ясуйте можливі звукові варіанти префіксальних морфем.

Від-: *йти, ломити, різати, грати, писати, їхати, брати*; **об-:** *тесати, знати, драти, ходити*; **з-:** *йти, робити, бгати, хилитися, лити, знати, повзти, цілити*.

Завдання 9. Із словника выпишіть по два слова з префіксами *до-, пере-, ви-, при-, пре-, від-, на-, між-, над-, під-, не-, перед-*, виділіть корені і суфікси. Поясніть значення префіксів.

Завдання 10. Визначте морфи, морфеми, аломорфи, варіанти морфем у таких словах: *село, сіл, у селі, сільський, селянин, селянський, поселення, селище, селянство; нога, ніжка, на нозі, підніжжя, ножний, ніженька*.

ТЕМА: Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові.
2. Коренева морфема та афіксальні. Особливості аloseмічних та моносемічних афіксів. Складні та прості афікси. Префікси та система постфіксальних афіксів. Флексія як поліфункціональне явище. Основні функції флексії. Поняття про конфікс як афікс із перерваною структурою. Структурна функція інтерфіксів як сполучних морфем складних слів.
3. Основа слова. Будова лексичної основи. Проблема похідності / непохідності основ. Особливості слів із зв'язаними основами.
4. Історичні зміни в морфемній будові слова.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Назвіть основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові.

2. Яка морфема називається закінченням? Чи всі слова мають закінчення?
3. Чи існує різниця між повним і нульовим закінченням? У чому вони виявляється?
4. Яка частина слова називається основою? Що таке чиста основа? Чи в усіх словах виділяється чиста основа?
5. Які морфеми входять і які не входять до складу основи слова?
6. Які основи називаються похідними, непохідними, зв'язаними?
7. Поясніть, за якими ознаками основи відносяться до похідних.
8. Які морфеми називаються суфіксами?
9. Які морфеми називаються префіксами?
10. Що таке конфікс та інтерфікс?
11. Яка частина слова називається коренем?
12. Назвіть історичні зміни в морфемній будові слова. Охарактеризуйте їх.

Практичні завдання:

Завдання 1. Поділіть слова на морфеми. Визначте групи морфем за функцією: поняттєві, словотворчі, формотворчі і словозмінні.

Білий – біліший – найбіліший – біліти – білуватий; читати – читав – читала – читало – читали; весело – веселіше – найвеселіше; радий – радість – радісний; виконати – виконувати – виконуючий – виконувач – виконуючи; вимагати – вимагаючи – вимагаючий; стати – ставати – ставши; пристати – застати – відстати – перестати.

Завдання 2. Поділіть слова на морфеми. Схарактеризуйте типи морфем.

Вага, відлетіти, вщасливлювати, гордий, дитинство, заземлити, зріст, нормальний, підземелля, плавні, привіт, світовий, світоч, синівський, хлюпнути.

Завдання 3. У поданих словах виділіть кореневу та афіксальні морфеми.

Псільський, селянський, співати, надходження, конотопський, козаче,

лісостеповий, літаючий, зеленавий, крутіший, земляцький, земляний, кінний, глибочезний, гіркуватий, перечитати, підвіконня, сходження, оборонний.

Завдання 4. Визначте, у яких словах кваліфікуються суфікси та префікси у морфемній структурі, а в яких – конфікси. Обґрунтуйте свою відповідь.

Бездоріжжя, безрукавка, дошкільний, підсніжник, висвітлити, межигір'я, надбрів'я, заморський, прибережжя, суцвіття, перешийок, міжзоряний, супутник, задунайський, міжнародний, міжгалузевий, видолинок, підгрунття, знесилити, записка, забілити, розшукувати.

Завдання 5. Виділіть інтерфікси у поданих словах і з'ясуйте їх функціональне навантаження.

Сільськогосподарський, лісостеп, нижчепідписаний, радіофізичний, машинобудівний, свіжозрубаний, чорнозем, стовідсотковий, лінгвостилістичний, самохідний, правобережний, краснопільський, двадцятиповерховий, семиразовий, східнослов'янський, гуртожиток, вузькодіалектне, двоюрідний, мовознавець.

Завдання 6. Доберіть 5 рядів спільнокореневих слів. Поділіть слова на морфеми і визначте в них лексико-понятійні, словотворчі, формотворчі та словозмінні морфеми.

Завдання 7. Наведіть по 10 прикладів слів з чистою основою та нульовим закінченням і зробіть відповідні пояснення щодо їх відмінностей.

Завдання 8. До кожного типу історичних змін (опрощення, перерозклад, ускладнення, декореляція) доберіть по 3 приклади і визначте їх особливості.

Завдання 9. Зробіть повний морфемний аналіз слів:

Арабський, броньований, вливати, засіяти, кинутися, млосний, надбання,

переджнивний, підігнаний, центровий.

Завдання 10. Запишіть текст. Виконайте морфемний аналіз виділених слів.

*І. Поезія є цікавою для читачів тоді, коли автор проникливо доходить до **найпотаємніших куточків** душі, вивільняє енергетику, здатну до **співпереживання**. Найвищий реєстр **світовідчуття** авторки збірки – **щирість**, правдива спроба передати **поетичним** словом те, що колись запало в душу чи відгукнулося на якусь подію нещодавно. Однак і те, й інше сприймається читачем **рівноцінно** й однаково дивує широким діапазоном неповторних **емоційних** відтінків (В. Владимірова).*

*ІІ. Ще так недавно **квітень** квітував,
Сокирки серпень цілував у житі,
І ось вже осінь. **Жовтень** обірвав
І до архіву склав **малюнки** літа.*

Л. Ромен

РОЗДІЛ 2. СЛОВОТВІР

ТЕМА: *Поняття про словотвір та словотвірну систему української мови*

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Словотворення як джерело збагачення лексики. Структура системи синхронного словотворення.
2. Словотвірна структура слова. Поняття твірної бази, твірної основи та форманта.
3. Словотвірний тип та словотвірна модель. Словотвірне значення та його місце в системі смислової структури слова.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. З'ясуйте зв'язок словотворення з лексичною і граматичною системами мови.
2. Назвіть основні одиниці словотворчої системи української мови.
3. Що називається словотвірним гніздом, словотвірним типом?
4. Назвіть основні словотворчі засоби (ресурси) української мови.
5. Які слова називаються похідними, а які твірними? Назвіть основні ознаки похідних слів.
6. Яка частина слова називається твірною основою? З'ясуйте структуру твірних основ.
7. Як визначити твірний суфікс, твірний префікс?

Практичні завдання:

Завдання 1. Наведіть 10 прикладів різних словотвірних типів і зробіть відповідні пояснення щодо їх особливостей. Визначте словотвірне значення в кожному випадку.

Завдання 2. Наведіть приклади кількох словотвірних типів, назвіть їх ознаки. Визначте, до продуктивних чи непродуктивних словотвірних типів

належать сформовані вами ряди похідних слів.

Завдання 3. До поданих слів доберіть слова одного словотвірного типу і побудуйте словотвірні моделі: *малиновий, болгарин, синіти, виховання*.

Завдання 4. Доберіть якомога більше однокореневих слів до слів *берег, учити, вода, ліс, бігти*. Складіть схеми, які показували б словотворчі зв'язки між цими словами. Назвіть твірні і похідні слова.

Завдання 5. Побудуйте із поданих слів словотвірне гніздо. Визначте, скільки ступенів деривації воно має. Назвіть твірні і похідні слова.

Льодохід, льодовий, лід, льодяник, льодовиковий, льодинка, льодистий, льодовик, льодохідний, льодяний.

Водовоз, водичка, водиця, вода, водонепроникний, водний, водиченька, підводник, водник, водозлив, водолаз, водолікування, водолазний, водоочисний, водоочищувальний, водянистий, водопровідний, водопровід, водосховище, надводний, підводний, зневоднення.

Завдання 6. Утворіть від поданих слів ланцюжкові та радіальні словотвірні гнізда.

Бігти, вода, зима, Лебедин, ліс, мороз, сад, Сула, читати, школа.

Завдання 7. Розподіліть слова на непохідні і похідні. До кожного похідного запишіть його непохідне, визначте твірну основу, словотворчий засіб.

Будень, будній, буденщина, думати, задумливість, задума, жировик, жирний, жир, зимовий, зимувати, оборонець, лісовик, лісочок, боронити, зима, говорити, зимівля, говіркий, говір, мова, залісся, мовець, мовити, умова, ліс.

Завдання 8. Утворіть слова за поданим зразком, назвіть словотворчі

засоби. Вкажіть, які зміни звуків відбуваються при творенні слів.

Зразок: дорога – дорожній (-н-, г – ж).

Високий, глибина, друг, звук, козак, Псел, розлука, Ромни, світ, сіно, сухий, шахтар, школа, щастя.

Завдання 9. Із художніх творів письменників Сумщини випишіть уривок тексту (5 речень) і визначте словотвірну структуру усіх слів: твірну базу, твірну основу та формант.

Завдання 10. Визначте словотвірну структуру поданих слів: твірну базу, твірну основу і словотвірний формант.

Виліт, відвертість, водозбір, заспів, козачка, конотопець, ніжність, перевесло, переписування, прибережний, прозелень, проректи, синява, славолюб, сумський, сум'янин, сутінь, тривожний, чоботарювати, шосткинський.

ТЕМА: Способи словотворення сучасної української літературної мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про способи словотворення. Особливості та типи морфологічного способу:

а) афіксальні способи;

б) складання як спосіб творення нових слів: осново- та словоскладання;

в) абрєвіація як різновид способу складання.

2. Неморфологічні способи словотворення сучасної української літературної мови:

а) морфологічно-синтаксичний;

б) лексико-синтаксичний;

в) лексико-семантичний.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Які способи словотвору належать до морфологічних?
2. Які способи словотвору належать до неморфологічних?
3. Назвіть афіксальні способи словотворення. Охарактеризуйте їх.
4. Охарактеризуйте складання як спосіб творення нових слів.
5. Який спосіб називається аббревіацією?
6. Який спосіб словотворення називається морфологічно-синтаксичним?

Охарактеризуйте його.

7. Охарактеризуйте лексико-синтаксичний спосіб словотворення.
8. Охарактеризуйте лексико-семантичний спосіб словотворення.

Практичні завдання:

Завдання 1. Від поданих слів утворіть похідні усіма можливими різновидами морфологічного способу словотворення і визначте, яких значень надають утвореним одиницям словотворчі афікси.

Користь, крило, малий, облік, опіка, слід, сніг.

Завдання 2. Від поданих слів утворіть іменники морфологічними способами і визначте, яких значень надають утвореним словам словотворчі афікси.

Бігти, визволити, зелений, малювати, писати, рваний, синій, степовий, читати, широкий.

Завдання 3. Утворіть прикметники від поданих слів і поясніть правила вживання відповідних афіксів.

Батько, Білопілля, вогонь, голуб, коса, лисиця, ліс, мед, мороз, радість, світ, сніг, співець, Шостка, щастя, Ямпіль.

Завдання 4. Визначте спосіб творення поданих слів і з'ясуйте, формотворчу чи словотворчу функцію виконують афікси в утворених словах.

Антивоєнний, безлиций, бойкот, вартовий, випускник, водопровід, воєнкор, вселюдський, галіфе, горицвіт, горянка, добродій, зайченя, індичка, круторогий, купчиха, лагідненький, народництво, оздоровитися, перерозподіл, підвіконня, прекумедний, роздолля, синьоокий, френч, хлібороб, черговий.

Завдання 5. Визначте тип утворених абревіатур, розшифруйте їх значення і поясніть спосіб творення.

АПН, АТС, військкомат, ВО, ГЕС, держустанова, загс, КНУ, ЛАЗ, МВФ, медсестра, міськвиконком, МТС, НАНУ, неп, облдержадміністрація, профспілка, райвно, редколегія, спецкор, СумДПУ, СумДУ, США, фізорг, юннат.

Завдання 6. Класифікуйте слова, утворені суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним способом. Зробіть відповідні пояснення щодо особливостей їх творення.

Авіамоделний, авторитетність, агротехнічний, аморальний, антинародний, антипатичний, бавовнятко, безкомпромісний, безнадійно, безсонниця, важливий, ввечері, вдвох, відбиток, втриматися, донесення, заарештований, завеликий, завзятий, заспокоєння, збагатити, перепідготовка, позаплановий, прибережний, прив'язаний, світанок, учнівство, фабричний.

Завдання 7. Розподіліть слова залежно від способу творення: а) чисте складання; б) складання з суфіксацією; в) складання з десуфіксацією; г) зрощення; ґ) суфіксація складного слова; д) складноскорочені слова. Обґрунтуйте розподіл.

Білокорий, виконроб, високоідейний, високорозвинений, водопровід, водопровідний, всеперемагаючий, газопровід, добродіяти, доброзичливість, кінотеатр, науково-технічний, природолюб, природоохоронець, радіопередача,

синьоокий, трубоукладальник, шлакобетонний.

Завдання 8. Від поданих слів утворіть назви осіб (чоловічого і жіночого роду) за національною ознакою чи місцем проживання. Поясніть звукові зміни, що при цьому відбуваються. Як змінюється морфемна будова слова

Англія, Багами, Балі, Білопілля, Бориспіль, Буринь, Велика Писарівка, Великобританія, Гадяч, Греція, Данія, Золотоноша, Індіана, Індія, Канада, Київ, Краснопілля, Лебедин, Обухів, Одеса, Путивль, Ромни, Суми, Умань, Франція.

Завдання 9. Із словника Рудь О. М. «Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників» (Суми, 2001) випишіть 20 складних слів-оказіоналізмів, визначте спосіб їх творення.

Завдання 10. Виконайте словотвірний аналіз виділених слів.

*Імли такої **цигарковий** дим
Од картоплів несе **гіркоту** й солод,
І губиться у ньому **дачний** дім,
Допоки не ударить сонця **молот**.
Тоді **священна** днина **заяскрить**,
Тоді довкіл осоння та верем'я;
І стерні хрускають од **зернокрихт**,
Де **ховрашок** **пострибує**, що крем'ях.*

А. Гризун

РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ

ТЕМА: *Грамматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову*

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Грамматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову. Основні граматичні поняття.
2. Грамматичне значення та способи його вираження в українській мові.
3. Грамматична форма як окремий елемент парадигми. Основні типи граматичних форм.
4. Грамматична категорія як узагальнене абстрактне поняття.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Що вивчає грамматика української мови? Назвіть основні граматичні поняття.
2. Охарактеризуйте сутність лексичного і граматичного значення слова. Що спільного і відмінного між лексичним і граматичним значенням? Які слова виражають лише граматичне значення?
3. Схарактеризуйте способи і засоби вираження граматичних значень слова в українській мові.
4. У чому виявляється граматична форма слова? Назвіть основні типи граматичних форм слова.
5. Що таке граматична категорія? Які граматичні категорії властиві українській мові?

Практичні завдання:

Завдання 1. Подані у довільній формі слова граматично поєднайте в речення.

1. Символіки, до, герб, міста, прапор, і, Суми, офіційної, гімн, належать, міста. 2. Був, герольдмейстером, 1781 року, герб, 21 вересня, розроблений, Сум,

1776 році, й, М. Щербатовим, затверджений, та. 3. Сум, розташований, смарагдового, якого, в, прапор, полотнище, кольору, квадратне, міста, герб, центрі. 4. Прапор, 2004 року, затверджено. 5. Покровській, є, символом, площі, Сум, архітектурним, на, «Альтанка».

Завдання 2. Перепишіть. Визначте, які лексичні і граматичні значення мають повнозначні слова. Назвіть засоби вираження граматичних значень слів.

Розташувались на невеликій галявині, захищеній з усіх боків змішаним лісом. Різнотрав'я тут сягало колін. Підсушене літньою спекою, воно уже не хрумтіло, як це буває у червні, а потріскувало, ламаючись під нашими ногами. Пахощі деревію, полину, звіробою, материнки, чебрецю і сочень інших духмяних трав, яким ми і назви не знали, так наповнювали повітря густим трупком, що, здавалось, кожен з нас торкався ніздрями якоїсь небаченої досі лісової квітки, вдихаючи в себе її теплий лоскітний пилок (Ю. Царик).

Завдання 3. Визначте способи вираження граматичних значень поданих пар слів. Назвіть ці способи, дайте їм характеристику і поясніть у кожному конкретному випадку, які граматичні значення виражаються.

Брати – взяти; велик-ий, велик-ого, велик-ому; ви'бігати – вибіга'ти; ви'ходити – вихо'дити; говорити – сказати; добре – краще; догнати – не догнати; дожен-у, дожен-еш, дожен-ете; до землі – на землі; допомагати – допомогти; живе – хай живе; закреслювати – закреслити; кидати – кинути; кричати – крикнути; пішов – пішов би; приносити – принести; ру'ки – руки'; стояти – стати. Гнів викликає біль. Біль викликає гнів.

Завдання 4. Визначити, які спільні граматичні значення властиві поданим рядам слів, як вони виражені.

Поет, митець, воїн, борець, директор, інженер; сіллю, дібровою, молодістю, любов'ю, площею, гаєм; принесімо, слухаймо, заспівайте, пишіть, хай принесе, нехай напишуть; найзеленіший, більш досвідчений, тонший,

кращий, найбільш вагомий, якнайменший; ходив би, писала б, читали б, думали б, говорив би, попрохав би, співало б.

Завдання 5. Визначте способи і засоби вираження граматичних значень за поданою схемою.

*Зразок: ми переможемо з тобою
не по зубах їм ця війна*

С. П'ятаченко

Слово	Граматичне значення	Способи вираження граматичних значень	Засоби вираження
ми	називний відмінок, множина	синтетичний	суплетивізм
переможемо	перша особа, множина, майбутній час, дійсний спосіб, доконаний вид	синтетичний	флексія –емо, чергування г – ж

ми переможемо з тобою

не по зубах їм ця війна

це наша прія се нам до бою

іржуть вже коні за Сулою

і у Путивлі жде вона

С. П'ятаченко

Завдання 6. Визначте граматичні значення і граматичні форми слів: *сумський, слобожанка, альтанкою, приїхати, собору, коханого, довір'ям.* Зазначте, якими засобами виражені відповідні граматичні значення.

ТЕМА: Морфологія як розділ мовознавства

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Предмет вивчення морфології. Поняття про словоформу. Взаємозв'язок

між словом і словоформою.

2. Частини мови та принципи їх виділення.
3. Проблема поділу слів на частини мови в сучасній лінгвістичній теорії.
4. Перехід слів з однієї частини мови в іншу.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Що вивчає морфологія?
2. Що таке частини мови та які основні принципи їх виділення?
3. Що таке гомогенна і гетерогенна класифікації частин мови?

Охарактеризуйте їх.

4. Охарактеризуйте проблеми поділу слів на частини мови в сучасній лінгвістичній теорії.

5. Доведіть правомірність поділу частин мови на повнозначні і неповнозначні. Обґрунтуйте лінгвістичний статус службових частин мови.

6. Яке місце в системі частин мови посідають слова категорії стану, модальні слова і вигуки?

7. З'ясуйте на конкретних прикладах явище переходу слів з однієї частини мови в іншу.

Практичні завдання:

Завдання 1. Проаналізуйте текст за віднесеністю слів до частин мови: за загальним значенням (частининомовним), морфологічними ознаками, морфемною будовою, за синтаксичною роллю в реченні.

І. У 1652 р. було засноване місто Суми. У 1653 р. вже була збудована під приводом воєводи Арсенєва кріпость Суми на Суминому городищі. Будували її самі українці, котрі прийшли сюди зі своїм осадчим Герасимом Кондратьєвим. Нові переселенці, як писав сам воєвода, поселилися на дикому шляховому полі, куди раніш приходили татари і плюндрували Путивль, Рильськ та інші міста. Прийшли вони сюди із різних місць України. Вабили їх до себе вільні ґрунти,

лани і особливо ліси, де було багацько усякого звіря, дикої бджоли і легко було гнати дьоготь та смолу.

Далі почала заселятися уся та країна, на котрій зложився Сумський слобідський полк. Люди приходили на слободи повсякчас, безупинно, як це можна бачити, наприклад, у слободі Тернах, куди у 1653 році прийшло 48 сімейств і потім приходило ледве не щороку по кілька десятків (Д. Багалій).

II. Вклонившись вітцівському дому,

Пішла навпрошки у світи.

Та рідному слову святому

Не зрадила я в путі.

Об груддя сухе, неродюче

Розбила я душу свою,

Пекло мене сонце палюче,

Та я все іду! – Не стою!

Стежина моя вже із літа

Припала між трав до землі.

... Хотіла я вже відлетіти, –

Мене – не взяли журавлі...

Л. Ромен

Завдання 2. У поданому тексті виділіть повнозначні і неповнозначні частини мови. За якою ознакою вони розрізняються?

Як швидко пожовтіли клени,

як гірко й млосно лється дим

у сиві картопляні вени

у спробі бути молодим,

огненным.

Капусти голови безплічні

в земній премудрості своїй

*про щось євангельсько-трагічне
ведуть мовчанко голосні
і вічні.*

С. П'ятаченко

Завдання 3. Виділіть неповнозначні частини мови, поясніть їх службову роль.

*І все-таки іди, – не треба
Ні на прощання сліз, ні непотрібних слів...
А був же ти, як в небі усі сонця.
А був! Згорів...
Чи літо, чи зима – без тебе.
І не спішити вслід, і не зривати цвіт.
Погасли всі сонця – так треба,
Мабуть... Спиніть цей світ...*

Н. Кириленко

Завдання 4. З'ясуйте, до яких частин мови належать слова спільного кореня.

Виклик, викликати, викликаний, поклик; читати, читання, прочитавши, прочитаний; шостий, шість, вшосте, шестеро, шестірка, шестизначний, шестірна; тонкий, тонко, потоншити, потоншений; ай, айкання, айкати; на зустріч, назустріч; сам, самотність, самотній; теплий, потепління, тепліти, тепло, теплінь, теплішати.

Завдання 5. Із художніх творів письменників Сумщини виписіть 10 речень, у яких можна простежити явища субстантивації, ад'єктивації, адвербіалізації, прономіналізації. Поясніть ці явища.

ТЕМА: Іменник як частина мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Загальна характеристика іменника як частини мови. Семантико-граматичні ознаки його виділення.
2. Лексико-граматичні розряди іменника: категорія власних і загальних назв; категорія конкретності та абстрактності іменників; категорія істот та неістот; категорія збірності та одиничності; категорія речовинності.
3. Граматичні категорії іменників.
4. Категорія роду, її значення, морфологічне, синтаксичне та лексичне вираження. Поняття про іменники спільного роду (маскулізми та фемінативи). Специфіка іменників парного семантико-граматичного роду.
5. Значення категорії числа та граматичні засоби вираження. Особливості іменників, що вживаються тільки в однині. Множинні іменники в системі категорії числа.
6. Відмінкова система сучасної української літературної мови. Категорія відмінка. Морфолого-синтаксична категорія відмінка. Основні значення називного та непрямих відмінків.
7. Іменникові парадигми. Поділ іменників на відміни. Диференціація у межах відмін. Варіантні парадигми. Система закінчень іменників I відміни. Парадигма іменників II відміни. Парадигма іменників III відміни. Відмінкові форми IV відміни. Особливості відмінювання іменників, що мають тільки форму множини.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте загальнокатегоріальне значення іменника.
2. Назвіть лексико-граматичні категорії іменників. Чим відрізняються власні назви від загальних?
3. Як розрізняються назви істот і неістот?
4. Схарактеризуйте граматичні і словотворчі ознаки збірних та одиничних іменників.

5. Назвіть семантичні групи речовинних іменників.
6. Назвіть граматичні категорії іменників.
7. З'ясуйте засоби вираження категорії роду.
8. Що виступає маркерами родової віднесеності маскулізмів і фемінітивів?
9. Охарактеризуйте іменники спільного роду.
10. Як визначити рід незмінюваних іменників? Яку роль відіграє при цьому контекст?
11. Наведіть приклади хитання в роді іменників.
12. Яким іменникам не властива категорія роду?
13. Охарактеризуйте граматичну категорію числа. Назвіть засоби вираження категорії числа іменників.
14. Назвіть семантичні групи іменників, що вживаються тільки в однині (*singularia tantum*).
15. Назвіть семантичні групи іменників, що вживаються тільки в множині (*singulare tantum*).
16. Охарактеризуйте категорію відмінка і систему відмінкових форм іменників.
17. З'ясуйте основні значення відмінкових форм. Наведіть приклади.
18. Назвіть основні критерії поділу іменників на відміни і групи. Які іменники не належать до жодної із відмін?
19. Охарактеризуйте особливості відмінювання іменників кожної відміни.
20. Як відмінюються іменники, що не мають форм однини?
21. Які іменники в українській мові не відмінюються? Наведіть приклади.
22. Як визначити відмінок незмінюваних іменників?
23. З'ясуйте особливості відмінювання власних назв.

Практичні завдання:

Завдання 1. У поданому тексті підкресліть іменники, визначте їх предметне значення, морфологічні ознаки і синтаксичну роль.

Цікавим явищем на освітянській ниві України стали мандрівні дяки-вчителі. Вони ходили по містечках і селах, навчали дітей при церквах або приватних садибах. Деякі займалися цією справою все життя. Мандрівний дяк Кузьма Породин навчав у Охтирці, Вільшані, Олешні, Криничному, Миколаївці, Гринівці, Комарівці.

Дальший розвиток економіки і культури вимагав школи більш високого рівня, яка б давала знання, необхідні для практичної діяльності. В наказі депутатам Уложенної комісії (1767 р.) сумські дворяни просили відкрити в Сумах таку школу для дітей козаків, міщан, духовенства та інших станів. Але з цього нічого не вийшло. Лише в Ромнах існували тоді духовне і дворянське училища («Сумщина в історії України»).

Завдання 2. Розподіліть іменники на групи: з конкретним та абстрактним значенням; назви істот і неістот; власні й загальні назви. Виділіть, які власні назви можуть переходити в загальні (апелятивні) та відзначте типову зміну номінацій.

Алітерація, Ампер, апостроф, блискавка, будинок, віл, вогнище, Вулкан, Герасим Кондратьєв, гніздо, Грицько Григоренко, Дізель, дія, Дмитро Суханов, доброта, дружба, зародок, іменини, кахель, клен, книга, конотація, конструкція, мрець, небіжчик, очіпок, панно, покірність, потужність, предмет, Путивль, radoці, Русалка, студент, суб'єкт, Суми, Тантал, тополя, транскрипція, транспозиція, троянда, черв'як, Ярослав Мудрий.

Завдання 3. У поданих іменниках визначте сему збірності, виділіть іменники, які не мають категорії збірності.

Баштанище, група, дітвора, заміжжя, заморозь, запальність, запит, ікорниця, інвестор, каміння, каміняччя, квасолиння, клітковина, козацтво, кукурудзиння, куріння, маковиння, малеча, мишва, молодняк, мускулатура, набряк, оркестр, осичник, панота, парубоцтво, подзвін, посміх, студентство, тоннаж, череда, шевченкіана, юнацтво.

Завдання 4. Складіть речення з іменниками *вихор, золото, поле, полум'я, сіль*, що можуть набувати конкретного і абстрактного значення.

Завдання 5. Випишіть іменники з абстрактним значенням. Поясніть семантико-морфологічні особливості їх.

*Ще учора фіалково дихав ранок,
«Здрастуй», – шепотів очима синіми,
А сьогодні доля світить розставанням.
Ми минаємось – кидай мене, не кинь мене!
Все спливає. Все марніє. Квіти – попелом.
Час іде. А він же був тобою спинений.
Синьоніжність – у байдужість,
Серце – пополам.
Не минай мене, оглянься: ти покинутий.*

Н. Кириленко

Завдання 6. Від поданих іменників утворіть збірні. Виділіть суфікси, за допомогою яких вони утворюються.

Адміністратор, апарат, брат, діти, жінка, звір, інтелігент, коні, комахи, люди, миша, мошка, мускули, парубок, проблема, професор, птах, синонім, студенти, тема, учні, юнак.

Завдання 7. У наведеному тексті знайдіть іменники, визначте їх рід і спосіб його вираження.

Людина, яка страждає, заслуговує більшого співчуття і поваги, ніж та, що завдає їй страждань, навіть не зі своєї волі, як то буває, скажімо, при нерозділеному коханні. Кує-тужить не зозуля-самка, яка підкинула в чуже гніздо свої яйця, тобто зрадила і полишила своїх дітей, як це часто буває і в людей, а самець-батько, – така його доля. Жінок хоч і називають слабкою статтю, вони сильніші, обирають вони нас, а не ми їх, ми тільки відповідаємо

взаємністю, ми більш вразливі, сором'язливі і нерви у нас оголеніші (Ю. Царик).

Завдання 8. Визначте рід поданих іменників, укажіть критерії родової диференціації – семантичний, морфологічний або синтаксичний. Заповніть таблицю.

Зразок:

Слово	Критерії родової диференціації			Рід
	семантичний	морфологічний	синтаксичний	
Горець	-	-Ø, -ець	мужній	чоловічий
Вікно	-	-о	широке	середній
Микола	Чоловіча стать	-а	високий	чоловічий

Альпінізм, атмосфера, бандура, Валя, ворон, ворона, гарбузиння, грація, діаспора, дівчина, дівчатко, дубище, зять, касир, касирка, космос, край, курка, леді, листоноша, невістка, нероба, ніжність, пастух, пастушка, півень, рис, рись, ручище, середовище, Слава, степ, сучасник, сучасниця, філе, ягня, ягнятко.

Завдання 9. Користуючись Словником іншомовних слів, визначте рід наведених іменників, уведіть їх у словосполучення.

Безе, Бетті, бонна, вар'єте, візаві, гідальго, денді, дистриб'ютор, дріжджі, жако, індиго, какаду, Колорадо, кольє, лібрето, менеджмент, монпансьє, Оріноко, Палермо, рагу, ревію, резюме, речитатив, сальмі, самбо, сиріоко, сорго, соте, торнадо, узус, хінді, фенхель.

Завдання 10. Користуючись Словником скорочень в українській мові, розшифруйте подані аббревіатури. Визначте рід наведених іменників, увівши їх у словосполучення. Поясніть, на основі яких ознак визначали рід аббревіатур.

АПН України, ВАК, ВНЗ, ГЕС, ЕОМ, завгосп, завкафедри, загс, ЗСУ, інформбюро, ЛАЗ, МАУП, МОН, НЛО, НТШ, ООН, ППО, райвно, СОППО, СумДПУ, США, техогляд, УНР, ХТЗ, ЧАЕС.

Завдання 11. Доберіть з художніх творів письменників Сумщини по 5 речень з іменниками-маскулізмами та іменниками-фемінативами.

Завдання 12. Розподіліть іменники на три групи: 1) іменники, що мають обидві форми числа; 2) іменники, що вживаються лише в однині; 3) іменники, що вживаються лише у множині.

Боротьба, вино, висівки, возз'єднання, ворота, Гімалаї, граблі, гуси, двері, доля, дріжджі, дрімота, жнива, заєць, іменини, ідеалізм, їжа, камінь, канікули, книга, колосся, Конотоп, косовиця, крам, кров, кури, лабети, Лебедин, малина, межа, мужність, надія, ненависть, нога, огірок, окріп, пестоці, пильність, пійло, пісок, пожитки, праця, прикрість, присінки, Путивль, п'яльці, різниця, розквіт, Ромни, сажка, сало, свіжість, селянство, солома, старостат, Сула, сум, Суми, уста, фінанси, харчі, цибуля, чари, чорнобривці, школа, Шостка, ясла.

Завдання 13. Прочитайте текст. Знайдіть іменники, визначте їх тип відмінювання (відміну та групу). Виділіть іменники, які не входять до жодної з відмін, з'ясуйте причину.

Українською взагалі була й одяг козачої старшини. Гр. Хв. Квітка [Квітка-Основ'яненко], котрий добре знав і бачив сю одяг у батьківському будинку, оповідає про неї так: се були широкі жовті штани, жупан, пояс; зверху ще надівалася черкеска з одкидними рукавами, висока смушева шапка з суконним кольоровим верхом; за поясом на ланцюжку – ніж, у поході шабля. Черкеска була синього кольору і підбивалася галуном, шнурком та міхом. У великий парад полковники одягали зверху ще суконну керю (мантію) з пряжкою з самоцвітного каміння. Така ж одяг була і у трьох слобідських полковників. Черкески у них були різних кольорів: червоні, зелені, обшиті золотом і підбиті хутром (Д. Багалій).

Завдання 14. Випишіть із художніх творів письменників Сумщини 5

речень з іменниками *singularia tantum* та 5 речень з іменниками *pluralia tantum*.

Завдання 15. Розподіліть іменники за типами відмінювання (I, II, III, IV відміни та групи). Виділіть іменники, які не входять до жодної з відмін, з'ясуйте причину.

Аргумент, Боромля, вовча, горіння, гувліса, гуслі, дворище, заповоч, Ілля, кажан, каліка, кахля, кахель, княжа, княжна, коліщатко, котище, людство, м'якушка, наснага, нежить, ООН, Орися, Охтирка, Петро, плач, плем'я, прабаба, Путивль, пуца, радість, серпанок, сім'я, старість, Суми, чолов'яга, ферзь, хитрощі, шкарпетки, щастя, ягня, ягнятко.

Завдання 16. Подані іменники поділіть на групи й запишіть у формі родового відмінка однини та називного відмінка множини.

Абазур, агітатор, вальс, гектар, гончар, дуб, Житомир, зброяр, звір, інженер, камінь, клин, кобзар, комар, Конотоп, листопад, муляр, мур, Ніжин, плац, Псел, Путивль, пухир, сир, скляр, столяр, тесляр, Харків.

Завдання 17. Подані іменники поділіть на групи відповідно до типів відмінювання: іменники першої відміни; іменники другої відміни; іменники третьої відміни; іменники четвертої відміни; множинні іменники; невідмінювані іменники; іменники прикметникової форми. Провідмінійте по одному іменнику кожного типу відмінювання. Іменники першої, другої відміни поділіть на тверду, м'яку, мішану групи; назвіть ознаки поділу.

Бахчові, благодать, бондар, бунтар, вапняр, ведмежа, ведмежатко, вежа, верхів'я, викладач, витвір, Вільшана, ГЕС, гол, горобець, група, гусяр, диктор, димар, договір, дояр, дренаж, дрова, екіпаж, епіцентр, зброяр, звір, зір, інвентар, каменяр, каченя, коліща, комар, комбайнер, Конотоп, курча, Лебедин, ледащо, лимар, листя, лівша, лікар, ліля, межа, мито, молодість, море, муляр, надія, насіння, обіцянка, обранець, обрій, обценьки, перець, піддашшя, пісня, площа, побігеньки, попелище, потиск, поштар, праця,

прийдешнє, Путивль, рівень, різьбяр, робітник, Ромни, серп, сіножать, слухач, солдат, сонце, становище, стиль, столяр, Суми, суфле, суцвіття, троянда, трудящий, тягар, убір, УПА, цитрусові, читець, Шостка, шахтар, шедевр, штукатур, щит, якір.

Завдання 18. Прочитайте текст. Знайдіть іменники, визначте їх відмінки, засоби вираження та значення відмінків.

*Кажуть, слово – мовна одиниця,
звукове поняття про предмет
чи про явище?*

*Ну що ж, годиться
визначення, скажем наперед.
Та був час – цієї «одиниці»
вороги боялись, як вогню,
бо твердій дорівнювала криці
і була міцніша за броню.*

Д. Білоус

*О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.
О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...
О слово! будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.*

О. Олесь

Завдання 19. Випишіть із художніх творів письменників Сумщини 5 речень, в яких іменники родового відмінка мали б різні значення.

Завдання 20. Розподіліть іменники за типами відмінювання (I, II, III, IV відміни та групи – тверда, м'яка, мішана для I і II відмін). Провідмінійте іменники по одному з кожної відміни.

Альпи, баба, брат, вельможа, вила, висівки, вишня, вінок, вороння, ворота, вуста, гасло, гектар, гонак, граблі, двері, дерево, деревце, дівча, дочка, дупло, життя, загін, знання, канікули, кілограм, коліно, Конотон, Лебедин, мати, межа, місяць, молодість, око, окуляри, перо, плече, помії, Путивль, раз, Ромни, рушник, рушниця, сани, син, слива, солдат, Суми, товариш, хазяїн, яйце, ясла.

Завдання 21. Випишіть з поданого тексту іменники разом зі словами, з якими вони пов'язані. Поставте питання до іменника, визначте його відмінок, засіб вираження відмінкової форми, її значення.

Село Попова Слобода виникло у другій половині XVII століття. Перше поселення було започатковане вздовж річки Куряча, яка привабляла вільнопоселенців розкішним буянням рослинності та наявністю чималої кількості дичини.

Заселення території відбувалося поступово. Село розвивалось економічно. Стрімким був ріст і духовного розвитку попівськослобідських жителів. Достовірних відомостей про побудову церкви у XVIII столітті немає. Але деякі розвідки дають можливість впевнено говорити про те, що вже в цей період слобідчани мали в селі православний храм (О. Капітоненко, О. Сіліверстова).

Завдання 22. З поданого тексту випишіть іменники. Зробіть їх повний морфологічний аналіз.

Опівночі айстри в саду розцвіли...

*Умилась росою, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя убирать...*

О. Олесь

ТЕМА: Прикметник як частина мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Загальна характеристика прикметника як частини мови. Семантичні, морфологічні і синтаксичні особливості прикметника.
2. Семантико-граматичні групи прикметників.
3. Поняття про якісні прикметники. Семантико-граматичні категорії якісних прикметників: категорія співвідносної міри якості; категорія безвідносної міри якості; категорія суб'єктивної оцінки якості.
4. Семантико-граматичний розряд відносних прикметників. Тематичні групи відносних прикметників. Лексико-граматичні категорії відносних прикметників: темпоральності, локатива, речовинності, ознаки предмета за дією.
5. Категорія посесивності присвійних прикметників.
6. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу. Поняття про відносно-якісні та присвійно-відносні групи прикметників. Правила розмежування власне присвійних та відносних значень у присвійно-відносних прикметниках. Перехід присвійно-відносних прикметників у якісні.
7. Особливості відмінювання прикметників. Повні та короткі прикметники. Стягнені і нестягнені форми повних прикметників.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. З'ясуйте лексичне значення, морфологічні ознаки та синтаксичні функції прикметника.

2. Які особливості граматичних категорій прикметника?
3. Схарактеризуйте відмінності між якісними, відносними і присвійними прикметниками.
4. Як утворюються вищий і найвищий ступені порівняння прикметників?
5. Які якісні прикметники не мають ступенів порівняння?
6. Як утворюються форми категорії безвідносної міри якості і категорії суб'єктивної оцінки якості прикметників?
7. Чим зумовлений перехід прикметників з одного семантичного розряду в інший? Доведіть на прикладах.
8. Схарактеризуйте вживання коротких та повних нестягнених і стягнених прикметників. Чому прикметники короткої форми становлять окремий зразок відмінювання?
9. Як відмінюються прикметники з твердими і м'якими приголосними у кінці основи?
10. Які особливості словозміни складних прикметників з другою частиною *-лиций*?

Практичні завдання:

Завдання 1. Перепишіть текст. Підкресліть прикметники разом з іменниками, з якими вони пов'язані. Визначте лексичне значення прикметників, граматичні ознаки, виявивши залежність їх від граматичних ознак іменників. Визначте синтаксичні функції прикметників.

Баян у Володчинах руках теж сміявся і плакав, а улюблена пісня так була його в груді, що серце стискалось невимовною тугою, такою пекучою і безкінечною, що очі йому туманились і на губах відчувався солоний присмак.

Під корою дерев і верболозу нечутно струмували пружні соки, тужавіли бруньки, пробуджувалася молода трава. Як торік і як тисячі років тому, на чорному вигнутому від обрію до обрію бездонному небокрузі тремтливо блищали мільйони зірок, але світло від них губилося десь у космічній високості, а тут, над землею, синіла волога імла. Напрочуд теплий для квітня – важкий і

короткий – дощ вимив піщану дорогу: і вона світилася під ногами (Ю. Царик).

Завдання 2. Із художніх текстів письменників Сумщини випишіть текст (10 речень). У тексті підкресліть прикметники разом з іменниками, з якими вони узгоджуються. З'ясуйте морфологічні категорії прикметників, зверніть увагу на їх залежний характер.

Завдання 3. Користуючись тлумачним словником, поясніть значення прикметників *громадський – громадянський, діалектний – діалектологічний, дружний – дружній, дослідний – дослідницький, таємний – таємничий*. Складіть із цими прикметниками речення.

Завдання 4. Із словника Рудь О. М. «Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників» доберіть означення-прикметники до іменників *весна, даль, день, край, ліс, пісня, сонце*, які б характеризували б ці предмети з різних боків. Усно поясніть значення прикметників. Напишіть твір «Мій рідний край», використовуючи виписані прикметники з іменниками.

Завдання 5. Із художніх творів письменників Сумщини випишіть 5 речень з різними явищами переходу інших частин мови у прикметники.

Завдання 6. Складіть 6 речень, у яких би прикметники субстантивувалися. Обґрунтуйте свою відповідь. Зробіть додаткові пояснення щодо явища субстантивації.

Завдання 7. Визначте семантико-граматичний розряд прикметників і вкажіть, за якими ознаками (семантика слова, морфемно-словотворча структура, формотворення тощо) він встановлений. Виділіть проміжні розряди та стійкі лексичні сполучення слів.

Батьків наказ, батьківське ставлення, Біле море, вишнева сукня, вишневий садок, вишневі мрії, вища математика, вищий татунок, ворожий погляд, вороняче крило, гречаний мед, далека зозуля, дерев'яні сходи, дружня порада, залізна дисципліна, золоте зерно, єгипетські піраміди, качине м'ясо, конопський трамвай, кришталеве повітря, лакейські звички, ластів'яче гніздо, лебедина вірність, лебединські озера, лисяча хитрість, лисяче хутро, Магелланова протока, малий бізнес, материне серце, Ноїв ковчег, орлиний ніс, орлине гніздо, осячяча впертість, полум'яні літа, прокрустове ложе, псільські береги, путивльські вулиці, світлий шлях, світовий ринок, студентський матрикул, сумські дівчата, учителеве слово, туманна відповідальність, туманні обрії, холодний день, холодний прийом, шовкова тканина, шовкова трава, яблуневий цвіт.

Завдання 8. Прочитайте текст, переписіть його. Підкресліть прикметники, визначте семантико-граматичні розряди прикметників. Користуючись тлумачним словником, з'ясуйте значення застарілих слів.

Щодо внутрішнього убрання хат слобідських полковників. То воно було доволі багате. Стіни світлиць вкриті були тріпом усяких кольорів, шкурами, килимами. Килимів було багацько – українських, польських, турецьких, перських. Мабуть, кращими, дорогими покривалися меблі, дешевшими – підлога. Столи покривалися зеленим сукном, а також скатертями – швабськими, українськими з заполочі, іноді червоними турецькими шовковими; лавки оббивалися зеленим сукном або вкривалися квітчастими налавошниками і срібними або золотими шнурками. Коштовних красивих меблів було дуже мало, були тільки оббиті шкірою і позолочені стільці з точеними золоченими ніжками, з усім, що до них належало – шовковим убором з червоною шовковою бахромою, шовковими завісами, положками, шовковими укривалами, подушками, перинами з кружевом, матрацам (Д. Багалій).

Завдання 9. Утворіть прикметники, похідні від поданих іменників, виділіть словотворчі суфікси. Які морфологічні зміни при цьому відбуваються? Назвіть лексико-граматичний розряд утворених прикметників.

Андрій, брат, Валя, вовк, вовна, гречка, гуска, Десна, електросила, Конотон, латиш, лисиця, Наталка, ненависть, овес, Псел, Путивль, Філіппіни, честь.

Завдання 10. Утворіть форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників. Визначте морфологічні процеси при творенні вищого ступеня. Випишіть прикметники, від яких не утворюються ступені порівняння, з'ясуйте причини.

Архімудрий, білоголовий, благородний, босий, буриштиновий, важкий, гнідий, голий, грушевий, дерев'яний, дзвінкий, дрібнесенький, дужий, жонатий, жорстокий, залізний, здоровенний, карий, каштановий, кремовий, кривий, малесенький, мертвий, могутній, поганий, порожній, прудконогий, рішучий, свіжий, синьоокий, синюватий, скупий, сліпий, сосновий, товстий, тутешній.

Завдання 11. Класифікуйте якісні прикметники на дві групи: 1) прикметники, які утворюють ступені порівняння; 2) прикметники, що не мають ступенів порівняння. Зробіть додаткові пояснення щодо прикметників другої групи. Зверніть увагу на їх лексичне значення, будову наявність суфіксів та префіксів.

Блакитний, блідий, босий, бузковий, веселий, високий, волошковий, гарний, гарячий, гіркий, гладенький, глибокий, глибоченний, глухий, гнідий, грушовидний, довгорукий, дорогий, досконалий, дужий, зелений, зигзагоподібний, каламутний, кремовий, круглий, маленький, малиновий, незмірний, неупереджений, ніжний, німий, об'єктивний, опуклий, поганий, превисокий, ріднесенький, рябий, синьо-жовтий, синьоокий, смачний, стрункий, темно-синій, товстелезний, товстий, тривалий, убогий, ультрамодний, хворий, холодний, чемний, червонуватий, чуйний, швидконогий, широкий, шоколадний, щасливий, щирий.

Завдання 12. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. З'ясуйте, які морфологічні зміни відбуваються.

Авторитетний, важкий, вузький, гарний, глибокий, мудрий, солодкий, широкий.

Завдання 13. Наведіть приклади стійких словосполучень, у складі яких форми вищого ступеня порівняння втрачають порівняльне значення.

Завдання 14. Виберіть з-поміж якісних прикметників слова, які не належать до недостатнього та надмірного ступенів категорії безвідносної міри якості. Обґрунтуйте свій вибір.

Білуватий, корчуватий, куцуватий, зеленючий, сучкуватий, вовкуватий, кілкуватий, мішкуватий, глеюватий, пресиній, архідавній, дулуватий, піскуватий, ультрачервоний, вузлуватий, величезний, забудькуватий, злодійкуватий.

Завдання 15. Утворіть від поданих прикметників ступені безвідносної інтенсивності ознаки: недостатній, помірний і надмірний. Скористайтеся при цьому таблицею як зразком.

Ступені Форми	Недостатній	Помірний	Надмірний (елатив)
Проста (синтетична)	Прикм. пом. ст. + -уват-, -юват-, -ав-, -яв- <i>Біл(ий) + -уват- = білуватий</i>	<i>Білий, вологий, густий, довгий</i>	Прикм. пом. ст. + <i>пре-</i> , <i>архі-</i> , <i>ультра-</i> , <i>екстра-</i> , <i>над-</i> , <i>пра-</i> чи -уц-, -юц-, -уч-, -юч-, -енн-, -езн-, -елезн-, -овит-, -ист-, -ат- <i>Біл(ий) + -юц- = білючий, пре- + жовтий = прежовтий</i>
Складена (аналітична)	<i>Трохи, злегка, не дуже, децю + прикм. пом. ст. Трохи білий, децю вологий</i>		<i>Дуже, досить, надто, занадто, надзвичайно, особливо, вкрай, винятково, зовсім, не в міру + прикм. пом. ст.: Дуже білий, надзвичайно жовтий</i>

Грубий, жовтий, старий, глибокий, страшний, темний, холодний, жирний, широкий, високий, хитрий, багатий, поганий.

Завдання 16. Утворіть від поданих прикметників, якщо можливо, форми категорії суб'єктивної оцінки якості предмета. Скористайтеся при цьому таблицею як зразком.

Форми пестливості і зменшеності	Форми зневажливості (згрубілості) і збільшеності
Зв. прикм. + <i>-еньк-</i> , <i>-есеньк-</i> , <i>ісіньк-</i> , <i>-юсіньк-</i>	Зв. прикм. + <i>-ущ-</i> , <i>-юч-</i> , <i>-енн-</i> , <i>-езн-</i> , <i>-елезн-</i>
Високий + <i>-еньк-</i> = <i>височенький</i> Свіжий + <i>-ісіньк-</i> = <i>свіжісінький</i>	Високий + <i>-енн-</i> = <i>височенний</i> Свіжий + <i>-ущ-</i> = <i>свіжущий</i>

Хоробрий, яскравий, білий, сильний, тонкий, швидкий, широкий, рідкий, солодкий, глибокий, гіркий, довгий, короткий, дужий, низький, тяжкий.

Завдання 17. Визначте значення відносних прикметників та їх лексико-граматичні категорії.

Батьківський, вантажний, вишневий, дерев'яний, зарічний, зимовий, інститутський, комічний, лебединський, лицарський, ліричний, ляльковий, машинобудівний, мистецький, місцевий, осиковий, паперовий, поетичний, потрібний, приморський, службовий, собачий, солом'яний, сонячний, сьогоднішній, тренерський, трикотажний, туристський, тутешній, фанерний, хірургічний, хлібний, яблуневий.

Завдання 18. У поданому тексті знайдіть відносні прикметники, обґрунтуйте свій вибір. Визначте їх лексико-граматичні категорії.

Починаючи із середини XVIII століття музична підготовка завжди була складовою навчально-виховного процесу в Україні. Дітей навчали співу в церковно-парафіяльних школах, музика входила до навчальних програм колегіумів і Києво-Могилянської академії. Музичальність українців була відома. Ось чому до царського двору й патріарших палат набирали співаків саме з України. Такі заходи здійснювалися регулярно, що завдавало немало клопоту гетьманам, які забезпечували придворну капелу здібними до хорового співу юнаками. Тому цілком закономірно, що саме в Україні, в її столиці Глухові, виникла перша в Російській імперії музично-вокальна школа.

Навчання хлопців співу перед відправкою їх до столиці проводилося і до офіційного відкриття школи. Про це, зокрема, свідчить лист Д. Апостола 1728 р., в якому він говорить, що важко знаходити співаків, одразу ж здатних до хорового співу. Очевидно, гетьман тоді ж висловив бажання відкрити спеціальну школу в Глухові, й у 1729 р. з'явився перший царський указ щодо цього, але конкретні практичні заходи по створенню школи були вжиті майже через десять років («Сумщина в історії України»).

Завдання 19. Утворіть від поданих іменників присвійні прикметники і поясніть особливості вживання в них суфіксів посесивності.

Андрій, батько, бик, брат, Василь, вівця, вовк, Галина, гуска, Дмитро, заєць, змія, качка, кури, лисиця, Маринка, Марія, мати, Микола, Михайло, Оксана, Ольга, орел, Петро, подруга, сваха, Сергій, сестра, собака, соловей, тато, Федір, Ярина.

Завдання 20. Наведіть приклади географічних назв та прізвищ, які походять від присвійних прикметників.

Завдання 21. Пригадайте, до складу яких фразеологічних словосполучень та термінологічних назв входять присвійні прикметники.

Завдання 22. Складіть 5 пар речень, у яких одні й ті ж слова реалізують значення відносних чи присвійних прикметників.

Завдання 23. З поданими прикметниками утворіть словосполучення, у яких би один і той же прикметник уживався як відносний, якісний та присвійний.

Ведмежий, вовчий, заячий, лебединий, лисячий, соболиний.

Завдання 24. Від поданих прикметників утворіть форми жіночого й середнього роду, визначте групу (тверда чи м'яка) прикметників. З виділеними прикметниками складіть речення.

Батьків, блідолиций, Галин, гілчастий, дальній, достатній, завтрашній, зверхній, Іванів, короткошій, мужній, орлиний, орлій, рідний, Сергійв, славен, соняшниковий, справжній.

Завдання 25. Визначте, до якої групи (твердої чи м'якої) належать подані прикметники. Поясніть правопис їх. Провідмінійте по 2 прикметники кожної групи.

Безробітні, босі, братні, брудні, бувалі, відповідні, вірні, вчорашні, голі, гусячі, денні, довгов'язі, довгоруки, житні, завзяті, заможні, західні, здатні, земляні, качині, крайні, куці, лисячі, майбутні, мерзлі, мідні, могутні, народні, незабутні, останні, Петрові, пізні, погожі, порожні, псільські, пушні, рідні, самотні, сліпі, смішні, сумські, сухі, східні, тутешні, чисті.

Завдання 26. Провідмінійте подані словосполучення, поясніть правопис відмінкових закінчень в іменниках і прикметниках. На основі відмінкових закінчень прикметників поясніть, до яких груп відмінювання вони належать.

Літні дні, сусідів город, освітні програми, веселі діти, тихі ночі, незабутні вечори, безкраї степи.

Завдання 27. Із художніх творім письменників Сумщини випишіть 6 речень із прикметниками повної стягненої чи повної нестягненої форми і 5 речень із прикметниками короткої форми. Зробіть відповідні пояснення.

Завдання 28. Доберіть до поданих прикметників іменники. Провідмінійте разом із іменниками повні і короткі форми прикметників, стягнені та нестягнені.

Зелен, дрібний, молода, синєс, дрібнії, повен, вечірня, чорний.

Завдання 29. З наведеного тексту випишіть прикметники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

*На сонячній землі багато рік,
Що не ріка – то й пісня особлива,
Не повновода, але повна дива,
Хвилююча легенда.*

Світ велик:

*Об'їздити не встигнеш, обходить
Його у сні юнацькому можливо...
Вже скільки літ Сули ясну блакить
Я п'ю охоче, і весняні зливи
Я слухаю на березі Сули.
Вона мені з дитинства наймиліша
Там, біля неї, хтозна вже коли,
Я прочитав, як диво дивне, вірша.
Нема в Сули ні крапельни зла.
Вік невідступно у душі жила
Й живе,
хлюпоче,
жебонить, сміється
І хвилькою вкрадається до серця.*

О. Ющенко

ТЕМА: Числівник як частина мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про числівник як частину мови. Морфологічні особливості числівників.
2. Структурні групи числівників.

3. Функціональні розряди числівників, особливості їх вживання.
4. Особливості відмінювання числівників.
5. Синтаксичні особливості числівників.
6. Кількісно-іменні словосполучення з числівниками у називному відмінку.
7. Кількісно-іменні словосполучення з числівниками в непрямих відмінках.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Обґрунтуйте частиномовний статус числівників. У чому полягають морфологічні і синтаксичні особливості числівників?
2. Що лежить в основі поділу кількісних числівників на окремі групи?
3. Чому порядкові числівники неоднозначно трактуються в сучасній граматиці?
4. Які принципи поділу числівників на структурні розряди?
5. Як групуються кількісні числівники в системі словозміни і які особливості відмінювання кожної з цих груп?
6. Яка різниця у відмінюванні складених кількісних і складених порядкових числівників?
7. Які особливості зв'язку числівників з іменниками?

Практичні завдання:

Завдання 1. Прочитайте текст, запишіть цифри словами. Підкресліть числівники, визначте їх граматичні ознаки та синтаксичні функції.

У другій половині XVII століття Суми вважалися однією з найбільших і добре укріплених фортець Слобожанщини. Але уже на кінець століття стіни в багатьох місцях були пошкоджені, а впродовж наступних десятиліть остаточно зруйнувалися.

У 1702 році за ініціативи полковників Герасима та Андрія Кондратьєвих зведена перша кам'яна церква – Воскресенська, у стилі українського бароко. У

1791 році вона горіла і відбудована на початку XIX століття. У середині XVIII століття у Сумах було 68 вулиць і провулків, 1 кам'яна і 6 дерев'яних церков. З монастирських «дворів» – 20 дворів священнослужителів, 13 – канцелярських службовців. 20 – різночинців і 759 міщан. Майже всі цивільні споруди були дерев'яні, за винятком 1 будівлі на монастирському «подвір'ї» та 1 будинку різночинця. Річку Псел перетинав міст довжиною 1,5 версти, обсаджений з обох боків вербами.

У 1785 році Суми мали 2 кам'яні і 6 дерев'яних церков, 1 каплицю, повітові будівлі, будинок Сумського гусарського полку, 6 притулків для бідних та сиріт і 1236 приватних будинків, у тому числі 2 кам'яних («Сумщина в історії України»).

Завдання 2. Визначте, до якої частини мови належать подані слова. Аргументуйте свою думку.

Трійка, втрюх, трійня, третій, три, пів, чотири, четвірка, четвертина, четвертий, чотириповерховий, по-друге, вдвоє, двох, подвоїти, два, другий, двійка, тисяча, сотий, сотник, мільйон, шести.

Завдання 3. З'ясуйте лексичне значення давніх українських числових назв, що вийшли з ужитку в сучасній мові.

Ворон, горстка, дюжина, копа, леодр, несвед, пара, пасмо, пуд, тьма, чисниця.

Завдання 4. Пригадайте прислів'я, приказки, стійкі словосполучення, у складі яких уживаються числівники.

Завдання 5. Визначте групу за структурою та розряд за значенням поданих числівників.

Багато, вісімдесят три, восьмеро, двадцятеро, двійко, дев'яносто, дев'ять десятих, дев'ять тисяч п'ятсот сімдесят вісім, декілька, десятеро,

мало, мільйон, мільярд, нуль, обидва, одна п'ята, одна тисяча дев'ятсот сорок сім, півтора, п'ятдесят, п'ятірко, сім, сорок, стонадцять, тисяча, тридцять дев'ять, тринадцятеро.

Завдання 6. Утворіть числівники інших розрядів за значенням від поданих власне кількісних числівників.

Вісімдесят один, вісімнадцять, два, двадцять, дві тисячі чотириста вісімдесят дев'ять, дев'яносто два, дев'ять, один, одинадцять, п'ять, п'ятдесят вісім, сімдесят, сорок три, сто сорок сім, тисяча п'ятдесят сім, три, тринадцять, чотириста сім, шістсот тридцять п'ять.

Завдання 7. У поданому тексті визначте числівники, їх розряд за значенням та граматичними ознаками, семантичні групи кількісних числівників.

Михайлівська цілина – степовий природний заповідник в Україні. Розташований у межах Сумської області, на заході Лебединського району, на північний захід від села Степового та частково в межах Недригайлівського району.

Створений у тисяча дев'ятсот двадцять восьмому році. Площа на час створення – двісті два цілих і п'ять десятих гектари. До дві тисячі дев'ятого року був філією Українського державного степового природного заповідника: Указом Президента України від одинадцятнадцятого грудня дві тисячі дев'ятого року виокремлений у заповідник зі збільшенням площі до восьмисот вісімдесяти двох цілих і дев'ять десятих гектари.

Неоціненним багатством заповідника є ґрунти – чорноземи. Вміст гумусу в них коливається від шести до семи відсотків.

Флора заповідника нараховує близько п'ятсот двадцять п'ять видів. Серед них: сто сімдесят п'ять видів степових, тринадцять лучних, дев'яносто водно-болотних, шістдесят два лісових. Тут зростають рослини, занесені до «Червоної книги України». З рідкісних грибів тут виявлено зморшок степовий

та печерицю таблитчасту. Загалом з числа судинних рослин, занесених до Червоної книги України, на теренах заповідника виявлено чотирнадцять видів, два види, із числа включених до Червоного списку МСОП, один вид – із Європейського червоного списку, три – із Додатку Бернської Конвенції.

У тваринному світі Михайлівської цілини мало великих тварин. Фауна природного заповідника представлена типовими для регіону видами: лисиця, вовк, козуля, дикий кабан, заєць-русак, ласка, куниця. Однак тут мешкає близько двадцяти видів тварин, занесених до «Червоної книги України».

Багатий світ комах степу – більше тисячі видів (З інтернету).

Завдання 8. Запишіть цифри словами і поясніть морфологічну будову числівників.

1248, 39, 743, 53, 2347, 40, 7, 832, 8, 44, 18, 346, 199, 873,
13, 589, 28957, $8\frac{8}{15}$, $\frac{3}{17}$, $4\frac{43}{50}$.

Завдання 9. Провідмінійте подані числівники. Визначте їх розряди за значенням і морфологічним складом. Поставте наголос.

3658; шестеро; кілька; 4; 1867; троє; 1,5; декілька, стільки, 68.

Завдання 10. Запишіть числівники словами у називному, давальному та орудному відмінках, виділіть паралельні форми. Визначте морфологічні властивості поданих числівників.

Декілька, четверо, 8, 2895, 2024, 1993, $1/3$, $2/6$, півтора, 45, 1, 53076, 14, $2\frac{2}{3}$, $1\frac{7}{12}$.

Завдання 11. Перепишіть текст, замінивши цифри словами. Вкажіть відмінок числівників.

Середино-Буда заснована в другій половині XVII століття

старообрядцями, які переселилися з Росії на територію Стародубського полку. Сюди втікали також кріпаки з Правобережної України.

Понад 100 років Середино-Буда була селом, а з другої половини 80-х років XVIII століття стала містечком з розвинутими промислами, зокрема винокурінням. Великий винокурний завод на 48 котлів належав К. Розумовському. Широко велася торгівля хлібом, пенькою, конопляним маслом, рибою, м'ясом. Приїжджі купці торгували сукном, шовком, залізними виробами. Згідно з описом Новгород-Сіверського намісництва 1779—1781 рр. тут нараховувалось 10 козацьких дворів та 383 двори рангових селян.

У 1858 р. тут жило 4674 осіб і було 473 двори. У 1844 році було відкрите двокласне училище, існувала невелика бібліотека-читальня. На початку XX століття у Середино-Буді діяло 20 невеликих підприємств. Багато жителів займалися ремеслами – ковальським, шевським, кравецьким, бондарським, слюсарним. Частина населення займалась городництвом та садівництвом. З розвитком господарства зростала і Середино-Буда. У 1910 р. в ній проживало 6290 осіб (З інтернету).

Завдання 12. Розкрийте дужки, напишіть числа словами, обґрунтуйте зв'язок числівників з іменниками.

Змагалось 48 (спортсмен), говоримо з 2 (дівчина), заблукало 8 (качєня), замовили 7 (вікно), записалось 128 (громадянин), змайстрували 15 (човен), їдемо 4,5 (година), купили 3 (двері), поселили 37 (студент), пофарбували 13 (вікно), придбали 7 (вила), приїхало 7 (хлопець), прочитали 35 (книга), спекти 11 (тістечка), 8,3 (кілограм), 135 (гектар).

Завдання 13. Прочитайте текст. Випишіть числівники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

В описі Чернігівського намісництва Ромни згадуються як маленький замок на високому березі Сули. Місто мало центральну частину, яка вважалася власне містом, і передмістя, що її оточувало.

У місті знаходилося сто тридцять три будинки міщан, сто сорок шість торговельних лавок, одинадцять шинків, дві школи при церквах, один притулок для бідних та сиріт і три церкви.

Четвертого липня тисяча сімсот вісімдесят другого року затверджений герб м. Ромни: чотирикутний продовгуватий хрест зеленого кольору, а на ньому – на двоступеневому підвищенні золотий мальтійський хрест («Сумщина в історії України»).

ТЕМА: Загальна характеристика займенника як частини мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Загальна характеристика займенника як частини мови. Специфіка семантики займенників.
2. Групи займенників за значенням та їх семантико-граматичні особливості.
3. Особливості відмінювання займенників.
4. Перехід займенників у інші частини мови. Поняття про явище прономіналізації.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Доведіть частиномовний статус займенника. Які граматичні ознаки властиві займеннику як частині мови?
2. З якими частинами мови співвідносяться займенники?
3. На які розряди за значенням поділяються займенники? Схарактеризуйте їх семантико-граматичні особливості.
4. Назвіть структурні групи займенників. Що лежить в основі такого поділу?
5. У чому особливості відмінювання займенників кожного розряду?
6. Що таке прономіналізація? Наведіть приклади.

Практичні завдання:

Завдання 1. Прочитайте текст. Знайдіть у тексті займенники. Визначте їх семантичний розряд, граматичні значення та синтаксичну роль.

Занепокоєний бурундук вискочив вище і зацікавив з усієї сили. Захвилювався. Не знав, з якого боку безпечніше йому виглядати. Зовсім захвилювався. Він на своїм віку багато чого бачив. Він бачив і знав усіх звірів і знав, як себе тримати при зустрічі. Знав козуль і зубрів. Бачив не раз, як перся тут волохатий ведмідь, як приходили дурні вепри, толочили всю траву та ламали кущі. Бачив харзу, знав вовків і всіх своїх ворогів, а особливо тую рись безхвостую і зажерливу. Отож він знав усіх своїх друзів і всіх ворогів. Одних споглядав мирно, від других утікав чимдуж. Але такого він ще зроду не бачив (І. Багрянний).

Завдання 2. Перепишіть. Підкресліть займенники і слова, з якими вони пов'язані, визначте, до якого розряду займенники належать, з якою частиною мови співвідносні й до якої групи за цією ознакою відносяться.

Життєвий проєкт М. Хвильового визначає невпинна подорож від себе до себе, до свого читача. Подорож ця вбирає в себе коротке яскраве мистецьке життя, що яскраво спалахнуло і несподівано згасло, полишивши по собі світло, відблиски якого видніються й сьогодні.

Шлях М. Хвильового до свого, справжнього, читача, до котрого автор звертався з надією: «милий мій читачу», співбесідника та однодумця – «І читач творець, не тільки я, не тільки ми – письменники. Я шукаю, і ви шукайте» – був надто довгим, понад пів століття.

Однак подорож ця все ще не завершена – написане М. Хвильовим приваблює не стільки тим, що розповідає правду про автора та його час, скільки тим, що розповідає правду про нас теперішніх та наш час (О. Муслієнко).

Завдання 3. Із художніх творів письменників Сумщини доберіть

20 речень із займенниками різних розрядів. Визначте розряд, граматичні значення та синтаксичну функцію цих займенників.

Завдання 4. Розподіліть займенники за семантико-граматичними розрядами, поставивши їх у називному відмінку однини. Виділені займенники введіть у самостійно складені речення.

Абихто, абичийм, будь-який, весь, він, вони, всякий, декому, декотрий, дехто з нас, жодним, її, їхній, їхнім, казна-скільки, казна-що, кожний, моя, наш, ні про кого, ніхто, себе, собі, такий, такий інший, твій, той самий, хто, хтозна від чого, хтозна-скільки, хтозна-чий, цей, чийсь, що, що-небудь, якийсь.

Завдання 5. Складіть по два речення, в одному з яких би слова *що, чим*, були займенниками, а в другому — іншими часинами мови. Назвіть основні критерії, за якими визначається його частиномовна віднесеність.

Завдання 6. Провідмініяйте займенники *я, він, вони, ніхто, казна-що, хто-небудь*. Вкажіть засоби вираження відмінкових значень. Поясніть появу приставного [н] у формах особових займенників та інші явища, що виникають при відмінюванні займенників.

Завдання 7. Провідмініяйте займенники *будь-хто, ніхто, казна-що, дехто, дещо, хто-небудь, ніщо, абихто*. Поясніть написання їх.

Завдання 8. Складіть речення із займенниками, вжитими в значенні інших частин мови. Обґрунтуйте основні причини явища конверсії. З'ясуйте, в які частини мови найчастіше відбуваються транспозиційні переходи.

Завдання 9. Запишіть, знявши риси. Поясніть правопис займенників.

Аби/хто, аби/що, аби/до/кого, аби/який, аби/кого, будь/хто, будь/що, будь/чий, будь/який, де/з/чим, де/котрий, де/з/ким, де/хто, де/що, де/який,

де/чий, казна/в/кого, казна/хто, казна/що, казна/який, котрий/сь, ні/з/ким, ні/скільки, ні/в/якому, ні/хто, скільки/небудь, хтозна/скільки, хто/небудь, що/небудь, чий/небудь, чого/сь, який/небудь.

Завдання 10. Із фразеологічного словника випишіть 10 фразеологізмів із займенниками, розкрийте значення стійких висловів. Визначте займенники, їх розряд за значенням, граматичну форму, поставте наголос. З'ясуйте, як пов'язане значення фразеологізму із вжитим у ньому займенником.

Завдання 11. Напишіть твір-мініатюру на тему «Живи, Україно, живи для краси, для сили, для правди, для волі!» (О. Олесь) з використанням займенників різних розрядів, укажіть їх. Визначте синтаксичну роль ужитих займенників.

Завдання 12. Зробіть повний морфологічний розбір кількох займенників з поданого тексту.

*Мелодію вальсу ти пишеш мені,
Ось червень доносить твій голос жіночий,
І вся ти у звуках тремтиш з далини,
І звуками сяють твої тихі очі.
Я квітку ромен відшукав поміж трав,
В душі затремтів поцілунок край ночі.
Як сонце, в долонях тебе колихав,
Моливсь, щоб ніхто нашу мить не зурочив.
Та звідкись взялися зненацька вітри
І нашої долі зірвали лілею...
Мов осінь, на грудях моїх догори,
А вальс – лиш на зиму засне у аляях.*

Л. Ромен

ТЕМА: Дієслово як частина мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про дієслово як частину мови: лексичне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.

2. Неозначена форма дієслова.

3. Типи дієслівних основ.

4. Загальна характеристика структурних (морфологічних) класів дієслів. Продуктивні та непродуктивні класи. Граматична та лексико-семантична співвідносність спільнокоренових дієслів різних структурних класів.

5. Поділ дієслів на дієвідміни в українській мові за характером тематичного голосного в особовому закінченні. Визначення дієвідмін за основою інфінітива.

6. Специфіка вияву граматичних категорій дієслова. Власне-дієслівні і невластне-дієслівні граматичні категорії.

7. Категорія виду як центрально-периферійна дієслівна категорія мішаного типу. Групи дієслів за ознакою реалізації виду: парновидові, непарновидові, двовидові.

8. Категорії особи і числа. Семантичний зміст категорії особи.

9. Дієслова неповної особової парадигми. Одноособові дієслова. Зміст категорії персональності / імперсональності.

10. Словозміна дієслів (дієвідмінювання). Основні типи парадигм дієвідмінювання. Особливості дієслівних основ і флексій.

11. Словозмінна категорія часу дієслів. Транспозиційний потенціал грамам часу. Системні зв'язки категорій часу і виду.

12. Поняття про граматичну категорію способу. Нетрадиційні концепції кваліфікації визначеної категорії. Дійсний, умовний та наказовий способи як грамеми словозмінного типу. Своєрідність вияву спонукального та бажального способу в українській мові. Транспозиційні особливості форм дієслівного способу.

13. Морфолого-словотвірно-синтаксична категорія перехідності / неперехідності. Формальні (морфемні), семантичні, етимологічні і синтаксичні ознаки розмежування граєм перехідності і неперехідності.

14. Категорія стану як морфолого-словотвірно-синтаксична категорія міжрівневого типу. Дієслова активного стану. Критерії визначення дієслів пасивного стану. Основні підгрупи дієслів зворотно-середнього стану.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. З'ясуйте значення, морфологічні ознаки й синтаксичну роль дієслів. Які граматичні форми об'єднує дієслово?

2. Що таке інфінітив?

3. Як виділяються інфінітивна основа і основа теперішнього часу дієслів? Які дієслівні форми творяться від основи інфінітива та від основи теперішнього часу?

4. Що лежить в основі поділу дієслів на структурні класи? Схарактеризуйте продуктивні і непродуктивні класи дієслів.

5. З'ясуйте особливості поділу дієслів на дієвідміни.

6. Які форми мають дієслова архаїчної групи? Вкажіть на особливості дієвідмінювання цих дієслів.

7. Назвіть власне-дієслівні і невластне-дієслівні граматичні категорії.

8. Що виражає категорія виду дієслів? Охарактеризуйте значення дієслів кожного виду.

9. Що таке корелятивна видова пара? Як утворюються видові форми дієслів?

10. Наведіть приклади одновидових і двовидових дієслів.

11. Що означає граматична категорія числа і якими засобами вона виражається?

12. Охарактеризуйте значення особових форм. Якими засобами виражаються форми особи дієслів у теперішньому, минулому і майбутньому стані?

13. Поясніть випадки вживання дієслів у власне-, неозначено-, узагальнено-особовому значенні.
14. Які дієслова мають неповну особову парадигму?
15. Які дієслова називаються безособовими і що вони означають?
З'ясуйте семантичні й граматичні особливості безособових дієслів.
16. Яким дієслівним формам властива категорія роду? Назвіть засоби її вираження.
17. Охарактеризуйте особові й родові парадигми часових форм дієслів.
18. Що виражає граматична категорія часу? Які є часи дієслів в українській мові?
19. Схарактеризуйте основні значення форм теперішнього, минулого, майбутнього часу.
20. Що означає давноминулий час? Як він твориться? Наведіть приклади.
21. Охарактеризуйте категорію способу. Що означають дієслова дійсного, умовного і наказового способу.
22. Як творяться дієслівні форми умовного й наказового способів? Наведіть приклади.
23. З'ясуйте значення спонукального і бажального способу дієслів.
24. Охарактеризуйте морфолого-словотвірну-синтаксичну категорію перехідності / неперехідності. Які дієслова належать до перехідних, а які до неперехідних? Наведіть приклади.
25. Охарактеризуйте категорію стану. Які є стани дієслова і що вони означають? Наведіть приклади дієслів, які належали б до різних станів.
26. Назвіть критерії визначення дієслів активного і пасивного стану.
27. Назвіть основні підгрупи дієслів зворотно-середнього стану.

Практичні завдання:

Завдання 1. З наведеного тексту выпишіть дієслівні форми, з'ясуйте особливості їх семантики. До змінюваних дієслівних форм доберіть інфінітив.

Ще сонечко не позолотило вершини найвищих дерев, як Сірки

розпрощалися з Морозами. Швидко зібрались і рушили, кожен за своїм маршрутом. Морози пішли на південь, Сірки – на північ. Квапились кожен по своє. Люди нетрищ такі ж діловиті, як і всі інші.

На місці залишилися тільки купа попелу і велика, випечена навколо чорна пляма таборового попелища. Як пам'ятка. І буде та пляма довго чорніти – місяці, а то й роки. Хтось, ідучи, зупиниться над нею задумиво, а то й стане табором і ще раз розкладе на ній вогнище, але ніколи не вгадає, ніколи не вичитає з тієї плями точної її біографії: як саме, з чийої волі та й з якої пригоди вона постала, і що тут відбувалось, і що тут говорилось та й що думалось. Ні, не вичитає ніколи, що тут зустрілися були Сірки з Морозами. А вже зовсім не вгадає, що був тут такий – нащадок славного роду – закинений з далекої-далекої землі химерною долею. Кидав тут у вогонь гілляччя, лежав тут горічерева і так багато за коротку ніч передумав.

Та пляма лишилась сама по собі, і ніхто на неї навіть не оглянувся, відходячи. Хіба лише Григорій, та й то більше пильнуючи, чи не забули чого, аніж з розмислу (І. Багрянний).

Завдання 2. Перепишіть текст. Знайдіть у тексті всі дієслівні форми і кваліфікуйте їх, визначте значення і синтаксичну роль. Підкресліть інфінітивні форми; назвіть граматичні ознаки інфінітива (вид, перехідність / неперехідність, стан, синтаксична роль).

Передова дворянська інтелігенція об'єднувалася у гуртки, де обговорювали питання про необхідність ліквідації кріпосництва, поширення освіти і культури серед народу, збереження національної складової у вихованні та навчанні, розвиток літератури і мистецтва тощо.

Одним із таких гуртків була «Попівська академія», заснована у 1767 р. відомим на той час літератором, перекладачем, архітектором Олександром Паліциним на хуторі Попівка села Залізняка, що неподалік Сум. М. Тесля, розглядаючи в низці праць діяльність просвітницького гуртка, вказує на те, що «Попівська академія» «була справжнім вищим навчальним закладом. Тут –

витоки освіти усього краю».

О. Паліцин відкриває у своєму маєтку школу, де постійно навчалося 10–12 осіб. Учні, крім практичних занять у саду та квітниках, займалися малюванням, гравіюванням, архітектурою, на уроках словесності виступали з рефератами, читали і обговорювали літературні твори як самого О. Паліцина, так і інших членів культурно-мистецького гуртка. Просвітник піклувався про початкову освіту в краї. За його ініціативи і підтримки на Сумщині відкривалися школи, де отримували освіту не лише діти поміщиків і дрібнопомісних дворян, а й діти різночинців.

Об'єднавши навколо себе передову інтелігенцію краю <...>, О. Паліцин виступив з ініціативою про відкриття університету на Слобожанщині. Як зазначає А. Слюсарський, у другій половині XVIII ст. культурний рівень населення Слобожанщини настільки зріс, що молодь стала виявляти прагнення здобути вищу освіту, виник також попит на кадри вищої кваліфікації. Результатом багаторічної клопіткої роботи, неодноразових звернень до царського уряду стало відкриття в 1805 р. першого на Слобідській Україні університету в м. Харкові (О. Рудь).

Завдання 3. Розподіліть дієслівні форми у такому порядку:
а) дієвідмінювані; б) відмінювані; в) незмінювані.

Анулювати, атестувавши, атестований, бажаний, бажуючи, боротися, замріяний, зростаючі, класифікувати, маринує, мислячий, написано, недооцінений, оспівувати, оспівувала, оспіваний, перекритий, пішов би, побажай, поборений, поборов, пожухлий, розмагнічений, чорніти, почорнілий, чорніючи, почорнів би, стояла, схований, фарбувала б, ходить, ятрить.

Завдання 4. Прочитайте подані дієслова, поділіть на групи залежно від належності їх до таких дієслівних форм: інфінітив, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, предикативні форми на **–но**, **–то**, родові форми минулого часу й умовного способу. Назвіть форми, які є незмінними.

Брала, беручи, брав би, веду, виходить, відкрито, відробили, дрижачи, дрижати, дрижала, друкую, заграють, заробивши, засміявшись, знала б, зранено, іду, летіло, летіти, ловити, набраний, надколений, написаний, несеш, несуть, нести, несений, несучи, нудить, озброєний, озброювати, підбігаючи, підшпилюти, позеленілий, посічені, посіяла, посіяти, посинілий, посіявши, пошкоджено, прилітатимуть, прочитавши, розваливши, синіло б, скажу, співати, ходив, ходила, ходило б, ходити.

Завдання 5. Складіть речення, у яких би форми інфінітива виконували різні синтаксичні функції: підмета, присудка, додатка, обставини, неузгодженого означення.

Завдання 6. До поданих дієслівних форм доберіть відповідні форми інфінітива. Назвіть граматичні ознаки інфінітива (вид, стан, перехідність / неперехідність).

Бачив, білів, братиму, вино'шу, ви'ношу, говоріть, закипіло, закислий, засміймося, затуманившись, зварений, здобуваю, здобуду, змарнілий, змерзлий, кинув, кинь, класифікує, купається, мандруєш, маринують, марширує, мащу, написаний, недоварений, недооцінений, не знаю, падають, перебільшують, перебувають, переноси'ла, перено'сила, писала, позеленілий, розмагнічений, сміється, співаєш, суджу, фарбований, фарбую, читав би.

Завдання 7. Визначте основу інфінітива і основу теперішнього часу поданих дієслів. Установіть класи дієслів.

Зразок: *писати* – *писа-*; *пишуть* – *пиш-* (5 кл.); *малювати* – *малюва-*; *малю[ју]ть* – *малю[ј]-* (1 кл.).

Бажати, бити, бігти, біліти, будувати, везти, відклеїти, водити, вчити, гнати, горіти, давати, діяти, доїти, думати, жати, жити, змагатися, клонити, колотити, крикнути, мазати, міркувати, мерзнути, молоти, мріяти, ризикнути, ткати, хвалити, хихотіти, чесати, читати, чорніти.

Завдання 8. Перепишіть текст, підкресліть дієслівні форми, доберіть до них відповідні форми інфінітива. Назвіть граматичні ознаки інфінітива (вид, перехідність / неперехідність, стан, синтаксична роль).

М. Хвильовий починав як неоромантик, хоча в його новелістиці можна знайти впливи імпресіоністичної поетики, елементи експресіонізму, і навіть сюрреалізму. Автор більше переймався тим, щоб передати відчуття, враження. Зміст слова розкривається завдяки асоціаціям та аналогіям, воно є сугестивним і обов'язково співмірним із барвами, запахом, звуками. Музичний принцип організації тексту, «напрочуд тонка ритмічність – власне внутрішньомузикальна, а не зовнішньомеханічна» (за спостереженням Є. Маланюка) – стають важливими компонентами його ліричного настрою (О. Муслієнко).

Завдання 9. Визначте, від основи інфінітива чи основи теперішнього часу утворені подані дієслівні основи. Зробіть відповідні пояснення.

Братиму, була, витрачаю, візьміть, говоріть, говорячи, граймо, дивлюсь, заб'ю, закрався, заробивши, засуджений, зачинено, збито, здобули б, не знаю, ідуть, каже, колишу, кошу, літаючий, ловлю, міцніючий, мрію, набираю, переносила, підсохлий, пливу, пожовклий, помічаю, поставлю, приїдете, прийшли, пройдений, пройшовши, просиш, сиди, ставлю, стукнеш, танцюючий.

Завдання 10. Визначте, до якого структурного класу належать подані дієслова, з'ясуйте продуктивність чи непродуктивність класів. В основах інфінітива та теперішнього часу виділіть суфікси, за якими класифікуються аналізовані одиниці.

Баляндрасити, брати, бренькати, вболівати, вести, вішати, водити, вулканізувати, горіти, гримнути, давати, дати, дирчати, ділити, жахатися, зеленіти, зимувати, їсти, класти, кликати, кричати, кропити, летіти, ловити, мерзнути, минути, м'яти, наповнювати, оновлювати, писати, пливти, співати, танути, телефонувати, терпіти, хвилювати, шептати.

Завдання 11. Від поданих дієслів утворіть, де це можливо, співвідносні видові пари і поясніть способи їх утворення.

Боротися, відціджувати, вкоїти, вмовити, гнати, гуляти, дзигнути, догоджати, заплодувати, замріятися, запитати, заспівати, затремтіти, зачепити, зіграти, командувати, літати, нагострювати, надуматися, насидітися, нести, перебазуватися, підписувати, підраховувати, поглядати, посидіти, приспівувати, розігнати, скакати, співати, сходити, ходити.

Завдання 12. Наведені дієслова запишіть у три колонки: 1) дієслова, що вживаються в значенні недоконаного виду; 2) дієслова, що вживаються в значенні доконаного виду; 3) дієслова, які, не змінюючи форми, можуть набувати значення обох видів.

Акредитувати, асигнувати, бігати, бродити, возити, говорити, гостювати, женити, зимувати, зурочити, їздити, літати, мазати, міркувати, нагадати, налітатися, наслідувати, надумати, переслідувати, побоюватися, поважати, потребувати, привезти, розгомонітися, сигналізувати, сказати, стрепенутися, схаменутися, телеграфувати, торгувати, фотографувати.

Завдання 13. Від наведених дієслів утворіть форми іншого виду. З'ясуйте відтінки видових значень поданих і утворених форм.

Агітувати, берегти, бити, бродити, будити, виносити, відпочивати, гнати, гнути, гризти, гриміти, давати, думати, лежати, лізти, літати, мирити, писати, плавати, співати, ставити, учителювати, читати, шукати.

Завдання 14. Складіть речення з двовидовими дієсловами так, щоб в одному випадку вони мали значення доконаного виду, а в іншому – недоконаного.

Завдання 15. Установіть способи утворення видових форм у кожній парі дієслів.

Брати – взяти, вино'сити – ви'носити, вмирати – вмерти, виміря'ти –

ви'міряти, випікати – випекти, говорити – сказати, гуляти – погуляти, дати – давати, записувати – записати, зашивати – зашити, ловити – піймати, пекти – випекти, питати – спитати, спиратися – спертися, читати – прочитати.

Завдання 16. Розподіліть подані дієслова на дієвідміни за інфінітивною формою; поясніть свій вибір.

Бліднути, боронити, вставати, встати, говорити, гоїти, держати, деталізувати, думати, жовтішати, затоплювати, клепати, кричати, летіти, нарізувати, непокоїти, нуднішати, од'їжджати, обзиватися, обізватися, обряджати, переносити, підв'язувати, поморгувати, поночіти, попереджати, припадати, радити, свистіти, сивіти, сидіти, тупотіти, хорошіти, хотіти, шерхнути, шити.

Завдання 17. Розподіліть подані дієслова на дієвідміни за тематичними голосними особових закінчень. Поясніть уживання особових закінчень в кожному випадку.

Атакувати, атестувати, бачити, бесідувати, брести, говорити, гордувати, грати, дзвеніти, забивати, красуватися, любити, мовити, мчати, наказати, накрити, писати, підскакувати, покрикувати, прогуркотіти, розповісти, розслідувати, скінчити, співати, телеграфувати, чути.

Завдання 18. Доведіть, що при дієвідмінюванні дієслів *перемогти, підбігти, запекти, затекти, дихати, сидіти, мазати, мастити, їздити* можливі чергування приголосних. Наведіть свої приклади дієслів I та II дієвідміни, в яких відбувається чергування приголосних в різних особових формах.

Завдання 19. Згрупуйте наведені дієслова і запишіть окремо безособові дієслова і ті, що можуть вживатися у безособовому і особовому значенні.

Вечоріє, дощить, залило, замело, коле, ламає, морозить, мріється, несе,

не спиться, не хочеться, не щастить, нудить, пахне, пече, розвиднилося, світає, смеркає, тхне, тягне.

Завдання 20. Складіть по два речення з дієсловами *сніжить, пахне, морозить* так, щоб в одних синтаксичних одиницях вони були особовими, а в інших – безособовими.

Завдання 21. Прочитайте текст. Перепишіть, виділіть дієслова, визначте число, особу і рід (якщо є) дієслів.

Туманський Федір Йосипович (1746 р., хутір Родіонівка біля Глухова – 1810 р., хутір Родіонівка), здобувши домашню освіту, навчався в Кенігсберзькому університеті. Слухав лекції видатного філософа Імануїла Канта з логіки, математики, механіки, історії, антропології. Повернувшись в Україну, служив у Глухові в Малоросійській колегії в чині бунчукового товариша.

Під впливом члена колегії Якова Козельського Федір Туманський зайнявся питаннями поширення освіти і правових знань. За дорученням керівництва Малоросійської колегії Ф. Туманський організував підготовку до «Топографічного опису Гетьманщини» (1778–1779). Збирав матеріали для написання книг про Україну. З цією метою вивчав історичні матеріали.

Свій науковий статус Федір Йосипович намагається використати для піднесення культури жителів Слобожанщини. Він створив у Глухові просвітницький центр, складовою якого була книжкова крамниця. Починання підтримали його друзі, щоб розширити торгівлю книгами по всій Лівобережній Україні.

Федір Туманський здійснює спробу відкрити в Глухові філію Академії наук (Академічне зібрання). Листується з тодішнім директором Академії С. Домашнєвим. Усю організаційну роботу глухівський ентузіаст мав виконати за власні кошти, передати в користування глухівської громади свою бібліотеку та залучити до роботи однодумців в освітньому центрі. Він мав перш за все

сприяти відкриттю шкіл (училищ) на Лівобережній Україні. Їх викладачі були б одночасно і членами Академічного зібрання, періодично мали збиратися на конференції з питань освіти і науки.

На жаль, тогочасна консервативна система не сприяла здійсненню проєкта Федора Туманського, але певною мірою впливала на подальший розвиток освіти і науки на Гетьманщині та поширення ідей просвітництва серед прогресивних діячів тогочасного суспільства. Глухів у XVIII столітті став відомим культурним центром (За В. Голубченком).

Завдання 22. Запишіть особові форми дієслів *боронити, волонтерити, допомагати, захищати, любити, перемагати*. Поясніть особливості написання особових закінчень.

Завдання 23. Подані дієслова поставте в 1 і 2 особі однини. Простежте, як чергуються в особових формах кореневі приголосні звуки.

Водити, їздити, колихати, ловити, любити, писати, плакати, платити, простити, пускати, робити, садити, сидіти, сікти, твердити, топити, ходити.

Завдання 24. Утворіть і запишіть усі родові форми від поданих дієслів, визначте морфонологічні зміни.

Бродити, возити, графити, жати, кликати, колихати, лазити, мазати, пустити, світити, ходити.

Завдання 25. Запишіть текст. Підкресліть дієслова, визначте їх час, виділіть закінчення. Назвіть часові дієслівні форми і способи їх творення.

Символом міста Суми вже багато років вважають невелику альтанку, розташовану на Театральній площі між художнім і краєзнавчим музеями. Це улюблене місце відпочинку жителів міста та його гостей.

У кінці XIX століття до міста приїхали геологи із Санкт-Петербурга,

які вважали, що знайдуть у Сумах поклади нафти. Звернулися до Сумського земства за дозволом проводити роботи по видобутку нафти. Земство дозволило геологам шукати нафту та виділило їм місце для буріння свердловини в центрі міста, перед цією ж земською управою. Проте нафти геологи не знайшли і поїхали з міста.

Про свердловину могли б вже і забути, якби не чоловік племінниці Івана Харитоненка Йосиф Ліщинський. У Ліщинського був свій сад, який тепер є міським парком, тому він купив цей шматочок землі зі свердловиною і долучив його до свого саду. Йосиф Ліщинський розпорядився, щоб цю свердловину закрили залізною плитою, а на ній збудували альтанку.

Автором проєкту майбутнього символу міста став мешканець Сум Матвій Щавельов, який служив у земській управі креслярем.

На жаль, плану альтанки, за яким вона була збудована, не залишилося. Однак більшість дослідників вважають, що її спорудили у 1900–1905 рр. за типовими проєктами, які були розміщені у спеціальному альбомі.

Сумська альтанка має символіку трипільської культури, язичні символи сонця та родючості, а також символи юдаїзму та Хрест. На перший погляд, вони не мають нічого спільного між собою, але це не так. Наприклад, Хрест, крім відомого всім поняття Християнства, означає символ порядку, а шестикутна зірка — символ чоловічого та жіночого начал («інь» та «ян»).

З того часу до нашого сьогодення дійшла традиція — кожен рік у альтанці грають духові оркестри (З інтернету).

Завдання 26. Від поданих дієслів утворіть усі можливі часові форми. Зробіть додаткові пояснення щодо тих випадків, коли неможливо утворити якусь із форм.

Бороти, винести, викосити, дивитись, думати, жити, забути, залити, заробити, заробляти, зігріти, кохати, летіти, літати, любити, мріяти, перемагати, посадити, рости, тремтіти, шукати.

Завдання 27. З'ясуйте, від яких дієслів можлива лише проста форма майбутнього часу, а від яких – складна і складена. Утворіть усі можливі особові форми майбутнього часу перших двох дієслів.

Говорити, дивитись, допомагати, допомогти, заробити, заробляти, згадати, згадувати, зіграти, крикнути, кричати, мріяти, наближатися, наблизитися, перемагати, перемогти, посадити, прощати, стерегти.

Завдання 28. Утворіть усі способові форми дієслова. Поясніть їх творення та вживання. Складіть 5 речень із дієсловами різних способових форм.

Брати, визнати, виконати, знати, говорити, грати, дозволити, зеленіти, крокувати, купувати, малювати, мережити, плакати, приступити, провітрити, розповісти, сипати, сісти, співати, стати, терпіти, тратити, чекати, чистити.

Завдання 29. У поданих реченнях визначте спосіб дієслів (дійсний, умовний, наказовий). Обґрунтуйте свою відповідь у кожному випадку.

1. День зачепився і застряв між віттям і сонце світить тут на клаптику землі (Л. Ромен). 2. Ти світи, ясна Зіронько, у самотнє віконце, Ой, гаряча жаринонько, на маленькій долонці (Л. Ромен). 3. Біла айстро, воскреснім цим літом, Розбуди! – Як же довго я спав! (Л. Ромен). 4. Як неба сірого кліше На сад осінній впало – Запахли пепін і дюшес, Вино зашумувало (А. Гризун). 5. Якби підвівсь князь Ігор, То він би виштовхнув усіх під половецький вихор (А. Гризун). 6. Якби за всю мою доброту Ви хоч по крихітці віддавали, – Моє серце квітло б від щастя (Н. Кириленко). 7. Любові, якщо можеш, Сонця, віри і світла Дай їм, Боже (Н. Кириленко).

Завдання 30. Від поданих дієслів утворіть усі форми наказового способу, виділивши в них особові закінчення.

Вивчати, вертатися, гойдати, затвердити, зостатися, класти,

малювати, планувати, повстати, придумати, приїхати, приректи, сидіти, спіткнутися, спочивати, сяяти, хитати, чекати.

Завдання 31. Речення з дієсловами у формі дійсного способу перебудуйте так, щоб ці дієслова реалізували значення умовного, наказового, спонукального та бажального способу.

Вдарить в бубни дібров новий день (Л. Ромен).

І сонце тихе і ласкаве спиноло погляд на землі (О. Олесь).

Соковиті, свіжі та зарошені Грають трави (О. Ющенко).

Та вже блищить сталева просинь, січе між нами холодком...
(С. П'ятаченко).

*Крилаті наші вітряки Повітря все перемотали На ті набачені клубки,
Що місяцем і сонцем стали (А. Гризун).*

Завдання 32. У поданому тексті визначте перехідні та неперехідні дієслова, з'ясуйте відмінності в семантиці, морфологічних та синтаксичних характеристиках дієслів.

У театральних гуртках Сумщини великого авторитету набув корифей української сцени Марко Лукич Кропивницький (1840–1910). Митець став широко відомий як актор, драматург і режисер. З юних літ він захоплювався грою, згуртував навколо себе однодумців – аматорів сцени. Майже 40 років віддав М. Кропивницький улюбленому театру, був неперевершеним як у ролях комічних, так і трагічних. У його виставах, навіть за умов царського свавілля, в усьому відчувався український менталітет, утверджувалися народність, правдивість життя. Марко Лукич спілкувався або листувався з уродженцями Сумщини, з людьми, біографія яких тісно пов'язана з нашим краєм, зокрема з відомим мовознавцем О. Потебнею з Роменщини.

Марко Кропивницький неодноразово виступав на Сумщині, виховав плеяду талановитих акторів, вихідців з простого народу. Зокрема, його учениця – відома в історії української культури Ганна Петрівна Затиркевич-Карпинська

(1855–1921), яка починала свій шлях на сцені Роменського аматорського театру («Сумщина в історії України»).

Завдання 33. З поданими дієсловами складіть словосполучення, у яких би вони були перехідними та неперехідними (якщо це можливо). Зробіть відповідні пояснення.

Будувати, варити, вишивати, говорити, грати, копати, купити, мазати, писати, пити, працювати, радіти, рубати, турбуватися, читати, шити.

Завдання 34. Із наведеного тексту випишіть дієслова разом із залежними від них іменниками. Вкажіть, які дієслова є перехідними, а які неперехідними. Визначте їх лексичні і граматичні відмінності.

Мелодія вальсу

*Мелодію вальсу ти пишеш мені,
Ось червень доносить твій голос жіночий,
І вся ти у звуках тремтиш з далини,
І звуками сяють твої тихі очі.
Я квітку ромен відшукав поміж трав,
В душі затремтів поцілунок край ночі.
Як сонце, в долонях тебе колихав,
Моливсь, щоб ніхто нашу мить не зурочив.
Та звідкись взялися зненацька вітри
І нашої долі зірвали лілею...
Мов осінь, на грудях моїх догори,
А вальс – лиш на зиму засне у аляях.*

Л. Ромен

Завдання 35. Проаналізуйте дієслова, встановіть, які з них можуть мати при собі прямий додаток, а які не можуть. Запишіть дієслова у дві колонки: а) перехідні; б) неперехідні. З перехідними дієсловами складіть

словосполучення.

Білити, біліти, вітати, дощити, думати, зловити, зустріти, кружляти, малювати, морозити, наливати, обговорювати, одягати, одягатися, озиватися, писати, пишатися, пливти, побачити, проектувати, розчісувати, розчісуватися, світати, сіяти, сміятися, трусити, фарбувати, фарбуватися, хвилювати, хвилюватися, хмаритися, шоферувати.

Завдання 36. У поданому тексті знайдіть дієслова активного, пасивного і зворотно-середнього стану. Класифікуйте дієслова зворотно-середнього стану за семантичними групами (власне зворотні, взаємно-зворотні, непрямозворотні, загально-зворотні, активно-безоб'єктні, пасивно-якісні, зворотно-пасивні). Поясніть приналежність дієслів до певного стану.

З пароплава видно часом степ. Степ розігнався на всю широчінь, скільки оком глянути, і помчав за обрій. Тільки могили залишились на його сліду. Бовваніють у блакитній млі: стоять та сумують.

І ці прості, невибагливі Тарасові слова якнайкраще передають образ сьогоднішнього степу, що на ньому «скрізь могили». Є якась своя, степова туга. Її годі збагнути. Ось глянеш просто на ті безкраї обшири, і твій зір потоне десь далеко-далеко, отам, де лягла чорною запаскою рілля, де зірвався з могили шуліка, де громадяться на блакитному морі вітрила хмар, щоб без мети летіти назад, у минуле, у те, що вже ніколи не вернеться, що вже не може бути... І тоді думка поринає у віки, і, здається, чуєш, як засвистіла отам, за піщаними прибережними смугами, скитська стріла і з яру – чи то вітер повіяв, чи татарин хижо фисьнув на коня, а десь за могилою мріється козачий спис і червоною цяткою мигтить шлик... (Б. Антоненко-Давидович).

Завдання 37. Класифікуйте дієслова зворотно-середнього стану за семантичними групами (власне зворотні, взаємно-зворотні, непрямозворотні, загально-зворотні, активно-безоб'єктні, пасивно-якісні, зворотно-пасивні).

Батько журиється, віск топиться, готуватися до екзаменів, двері

відчиняються, дівчина чепуриться, друзі листуються, діти купаються, жінка розчісується, завдання виконується, залізо гнеться, збиратися до поїздки, кінь хвищається, кішка дряпається, корова б'ється, лаштуватися в дорогу, мати турбується, Оленка пудриться, Петрик сміється, подруги зустрічаються, Світланка одягається, собака кусається, спідниця рветься, спортсмени змагаються, сукня мнеться, сусіди миряться, товар пакується, учні перемовляються, хліб кришиться, хлопець дивується, школа будується.

Завдання 38. Прочитайте вірш. Виконайте повний морфологічний розбір дієслів.

*Місяць в зорі цілиться довгим списом променя,
Снігове багатство сріблом виграє.
Пропливають лебедем роздуми і спомини –
Наче біле марево з ночі устає.
О, приходьте думати у сади засніжені!
О, злітайтеся мріяти на нічний вогонь!
А якщо згубили ви те, що зветься ніжністю,
Значить, ви утратили півжиття свого...
Зорі з неба крапають жовтими кульбабами
Й тут же розмерзаються в золоту крупу.
Ніч не втрима місяця золотими лапами –
Він поволі котиться серцем по степу...*

Т. Герасименко

ТЕМА: Дієприкметник. Предикативні форми на -но, -то

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Дієприкметник як особлива форма дієслова: лексичне та граматичне значення, синтаксична функція.

2. Дієприкметникові форми активного та пасивного стану. Особливості творення активних і пасивних дієприкметників.

3. Явища конверсії (ад'єктивації, субстантивації) в системі дієприкметників.

4. Предикативні форми на *–но*, *–то*. Генетичні зв'язки предикативних форм з дієприкметниками.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. З'ясуйте місце дієприкметника в системі частин мови.

2. Розкрийте двоїсту природу дієприкметника.

3. Як утворюються активні й пасивні дієприкметники теперішнього і минулого часу?

4. Охарактеризуйте явище конверсії в системі дієприкметників.

5. Що таке субстантивація дієприкметників? Наведіть приклади субстантивованих дієприкметників.

6. Охарактеризуйте граматичні особливості предикативних форм на *–но*, *–то*. Як вони утворюються?

Практичні завдання:

Завдання 1. З поданого тексту випишіть дієприкметники. З'ясуйте лексичне та граматичне значення, синтаксичну функцію дієприкметників.

Степ же! Омріяний, історичний степ!.. То дарма, що він поораний і розмежований давно. Він пустив у мандри небуття своїх завзятих пестунів, а сам, подоланий віками, ліг, старий, відпочити; заснув непробудним сном у легенді. Давно вже осіли на ньому невідомі прихоськи, круто повернула в нове річище безугавна ріка життя, а він усе ще спить, усе ще марить... Такий чудний наш степ, такий чудний і химерний! Серед нових днів він немовби здоровився і заблудився серед одвічних манівців. <...>

Одспівана давно вже, степе твоя пісня! По-дурному, голубе, марши і сниш, оточений звідусіль новими днями. Твоє місце з твоїми могилами — в

Дніпропетровському музеї Яворницького, де лежать не один рік козацькі шаблі, мушкети, пляшка горілки, жупан і вся "козацька слава", вкрита тлінним порохом тиші й супокоєм наукових розвідок. Отаке-то, старий!...
(Б. Антоненко-Давидович).

Завдання 2. Із художніх творів письменників Сумщини випишіть 10 речень з дієприкметниками. З'ясуйте лексичне та граматичне значення, синтаксичну функцію дієприкметників.

Завдання 3. Запишіть дієприкметники у дві колонки: а) активного стану; б) пасивного стану.

Битий, випрасуваний, висушений, відредагований, загоєний, загуслий, закінчений, замерзлий, записаний, зарослий, заспокоєний, зроблений, літаючий, набухлий, намоклий, написаний, оброблений, пересохлий, подвоєний, порубаний, прикрашений, розквітлий, складений, скошений.

Завдання 4. Від поданих дієслів утворіть форми активного і пасивного стану дієприкметників. Виділіть твірні основи та формотворчі афікси.

Акредитувати, анулювати, будувати, вабити, гнобити, друкувати, зав'язати, затухати, змерзнути, карбувати, клеїти, мандрувати, напоїти, осісти, писати, підписувати, посилати, постачати, почорніти, приймати, проголошувати, просити, спирати, споруджувати, стукнути, супроводжувати, читати.

Завдання 5. Від поданих дієслів утворіть пасивні дієприкметники, а від дієприкметників — предикативні форми на *-но, -то*; з останніми складіть п'ять речень (на вибір). З'ясуйте синтаксичну функцію дієслівних форм на *-но, -то*.

Бажати, білити, вивчити, висувати, відправити, втопити, засоромити, знизити, зорати, зробити, наїздити, обговорити, обирати, перевести, підбити, позбавити, покарати, полагодити, посікти, посіяти, постригти, почистити,

привезти, розграфити, розтерти, розтратити, сіяти, скосити, спекти.

Завдання 6. До кожного дієприкметника подайте інфінітив того дієслова, від якого він утворений.

Блимаючий, вишитий, вкритий, достиглий, дутий, жатий, загорнений, загублений, замерзлий, згасаючий, зів'ялий, коханий, лежачий, люблячий, надуманий, намальований, напоєний, недочитаний, нерозвитий, оповитий, освітлений, палаючий, підготовлений, плутаний, привезений, розбитий, розмитий, стіляний, терплячий.

Завдання 7. Провідмінійте дієприкметники, виділіть відмінкові закінчення. З трьома дієприкметниками (на вибір) складіть речення. З'ясуйте синтаксичну функцію дієприкметників.

Дрімаюче, забутий, запрошені, з'їжджений, палаюче, розквітла, сформовані, усміхнена.

Завдання 8. Прочитайте словосполучення, запишіть їх, знімаючи риси. Поясніть написання *не* з дієприкметниками. Згрупуйте окремо словосполучення з прикметниками і дієприкметниками. Поясніть явище ад'єктивації.

Битий шлях, блискучий перстень, блискаючі зірки, варене м'ясо, варений рис, довго не/стихаючий дзвінок, колючий дріт, не/бачена краса, не/засвоєне учнем правило, не/злічені зорі, не/зліченний скарб; не/политі тиждень квіти, не/сказане другом слово, не/сказанна радість; не/скошені трави, ніким не/пояснений матеріал, палена сонцем рослинність, палена цегла, поранений боєць, пріле просо, сіяне борошно, тяжко поранений командир.

Завдання 9. Складіть речення, які б репрезентували транспозиційні переходи дієприкметників у прикметники та іменники. Визначте синтаксичну роль цих слів.

Завдання 10. З наведених поетичних строф випишіть дієприкметники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

*Невже це мій забутий сад,
Порослий тіннями й травою,
Де жалять квіти з кропивою?*

Т. Герасименко

*Хочеться взяти за приклад ці квіти
(Інколи вчить нас природа усіх):
Колір, раз обраний ними навіки,
Гордість і символ, і доля для них.*

Т. Лісовенко

*О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.*

О. Олесь

ТЕМА: Дієприслівник як незмінна дієслівна форма

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про дієприслівник як незмінну дієслівну форму. Критерії виділення в сучасному мовознавстві дієприслівника як дієслівно-прислівникового утворення.
2. Вид, час і стан дієприслівників.
3. Дієприслівники доконаного та недоконаного виду. Особливості творення дієприслівників доконаного та недоконаного виду.
4. Ступені адвербіалізації дієприслівників.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Що таке дієприслівник? Які синтаксичні функції виконують дієприслівники?
2. Як ознаки дієслова і прислівника властиві дієприслівнику?
3. Як утворюються дієприслівники доконаного і недоконаного виду?
4. Яку роль відіграє вид дієслова у творенні дієприслівників?
5. Що таке адвербіалізація? Схарактеризуйте це явище.

Практичні завдання:

Завдання 1. Прочитайте текст, перепишіть його. Підкресліть дієприслівники, з'ясуйте їх значення, морфологічні ознаки і синтаксичну функцію.

Над Голубою паद्धю, над горами ліловими, над буйними нетрями стояв сліпучий сонячний ранок, граючи всіма кольорами веселки. Мільярди перлин мерехтіли на всьому, випромінюючи маленькі сонця, розсипаючи спектри, на лапатім листі дубів і ліщини, на травах, на квітках на тисячолітніх, укритих мохом пнях і колодах і на вершинах височенних кедрів та осик... Вони мерехтіли там особливо, як вогнисті краплини; часом одривалися нечутно і летіли вниз, блискаючи межі стовбурами і прошиваючи синій холод глибоких сутінок гущавини.

Буйна роса була на всьому, тяжіла гронами, згинаючи стеблини трав та огортаючи пелюстки квітів. Було напрочуд тихо (І. Багрянний).

Завдання 2. Випишіть з художніх творів письменників Сумщини 10 речень з дієприслівниками. Поясніть їх значення, морфологічні ознаки і синтаксичну функцію.

Завдання 3. Від поданих дієслів утворіть можливі форми дієприслівників, виділіть формотворчі суфікси. З'ясуйте, від яких дієслів і яким способом утворюються дієприслівники доконаного виду, а від яких –

недоконаного.

Агітувати, анулювати, аплодувати, берегти, бігти, бродити, вслухатися, говорити, голосувати, дописати, дописувати, жити, зеленіти, зупинитися, зупинятися, клеїти, махати, махнути, принести, радіти, розстелити, розстилати, скакати, скакнути, тиснути, ухвалити, ухвалювати.

Завдання 4. До поданих дієприслівників запишіть інфінітив, зберігаючи значення виду.

Бігши, боронячи, ведучи, взувши, виконуючи, висвистуючи, візши, вітаючи, допомагаючи, допомігши, захворівши, зачинивши, конспектуючи, мелючи, обороняючи, піднявши, підстрибуючи, почувши, пригинаючись, силкуючись, стежачи, тримаючись, увійшовши, узявши, ходячи.

Завдання 5. Знайдіть помилки у вживанні дієприслівникових зворотів, відредагуйте речення.

1. Виходячи з тролейбуса, на моєму пальті відірвався гудзик. 2. Сидячи в задушливій кімнаті, Маринці стало млосно й дуже заболіла голова. 3. Скупавшись у холодній воді, у нього була ангіна. 4. Зібравшись у спортивній залі, почалось тренування. 5. Побачивши друзів, мене охопила радість. 6. Уклавши угоду, перед нами відкрилися широкі перспективи.

Завдання 6. Перепишіть речення, поставте розділові знаки при дієприслівниках і дієприслівникових зворотах. Коли виділяються одиничні дієприслівники?

1. Хмара місяць хова від морозу, Щоб зігрівшись міг знову світить (Н. Кириленко). 2. Білим снігом кружляє планета Розгубивши сніжинки в танку (Н. Кириленко). 3. Він гримнув пострілом в шибу вікна Збудивши в садах брунькування натхненне (А. Гризун). 4. Ліси й степи Старого Криму, Як слобожанський лісостеп, Довіку в серці берегтиму Простуючи до вічних неб (А. Гризун). 5. Пів століття пройшов я долаючи хуги і хвищі Невичерпна

лишилась жага – огневіюче жить (А. Гризун). 6. Захлинаюся од ридання Обціловуючи вікно (А. Гризун). 7. Я сама замкнула коло не торгуючись за щастя не благаючи уваги не дивуючись тому що замочок за дзвіночок нам ніколи вже не здасться, хоч ми їх і назбирали тьму... (Т. Герасименко). 8. Я його більше не кидала навіть уже не прощаючи... Це як пливти проти течії — знову назад віднесе! (Т. Герасименко). 9. Де білосніжилось в алеях парку І спати не давали солов'ї, А ми удвох бродили там до ранку Не стримуючи почуття свої (Л. Браташ).

Завдання 7. Із словника фразеологізмів української мови випишіть 10 стійких сполучень із дієприслівниками. З'ясуйте, що виражають прислівникові значення причини, мети, умови, способу дії, часу.

Завдання 8. З поданих речень випишіть дієприслівники. Зробіть повний морфологічний розбір дієприслівників.

1. Другий день виходила Віра Павлівна Палій по київських вулицях, плутаючи нові назви й називаючи їх по-старому, як тридцять років тому, радісно пізнаючи, як рідних, старі будинки й вражено спиняючись перед новими багатопверховими будовами, що зовсім змінювали її уявлення про місто, де вона колись народилася (Б. Антоненко-Давидович). 2. Стара насупилася, низько нахилившись над столом, аж підвелася з стільця, придивляючись до кожної карти, немовби дзьобаючи її своїм гачкуватим носом, потім одсунулась назад і спроквола витягнула з колоди ще одну карту (Б. Антоненко-Давидович).

ТЕМА: Поняття про прислівник як частину мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про прислівник як частину мови: лексичне значення,

морфологічні особливості, синтаксична роль. Морфологічна безкатегорійність та одноформність прислівників.

2. Семантико-синтаксичні розряди прислівників. Семантика та функціональне навантаження обставинних прислівників. Часткові підрозряди обставинних прислівників.

3. Означальні прислівники. Основні групи означальних прислівників: якісно-означальні; способу дії; порівняльно-уподібнювальні; міри вияву ознаки.

4. Категорія співвідносної міри якості якісно-означальних прислівників (ступені порівняння).

5. Ступені вияву категорії безвідносної міри якості.

6. Форми суб'єктивної оцінки якісно-означальних прислівників.

7. Перехід інших частин мови у прислівники. Ступені адвербіалізації різних частин мови: синтаксичний, морфологічний. Види адвербіалізації за частиномовною співвіднесеністю: відіменникова; відприкметникова; відчислівникова; відзайменникова; віддієслівна.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Що таке прислівник? З'ясуйте його значення, морфологічні ознаки і синтаксичну роль.

2. На які семантичні розряди діляться прислівники?

3. Які форми утворюють прислівники? Які виділяють словотворчі типи прислівників?

4. Охарактеризуйте категорію співвідносної міри якості якісно-означальних прислівників.

5. Охарактеризуйте ступені вияву категорії безвідносної міри якості прислівників.

6. Назвіть форми суб'єктивної оцінки якісно-означальних прислівників.

7. Що таке адвербіалізація? Назвіть види адвербіалізації за частиномовною співвіднесеністю. Наведіть приклади.

Практичні завдання:

Завдання 1. Прочитайте текст, переписіть його. Підкресліть прислівники, з'ясуйте їх значення, морфологічні ознаки і синтаксичну роль.

Коли прощаєтесь, обійми мусять бути міцними. Тоді ви нібито залишаєтесь поруч із близькою людиною. Вона збереже на своєму тілі відбиток вашого тіла так надовго, наскільки здатна вас пам'ятати – так, буцімто ви нікуди і не йшли. Ліпше за всіх це розуміють пристрасно закохані жінки – вони завжди намагаються пригорнутися якомога щільніше. Матерям міцні обійми необов'язкові, відбитки тіл їхніх дітей назавжди закарбовані всередині кожної. Вони носять своїх дітей у собі все життя. Батькам цього ніколи не зрозуміти. Те, чого так часто не вистачає синам, – це міцних чоловічих обіймів своїх батьків на прощання (Є. Положій).

Завдання 2. Переписіть речення, виділивши прислівники якісно-означальні, кількісно-означальні та способу дії.

1. Раніше він (батько) віддавав повну перевагу дії – його колюча владна енергія гучно ляскала, наче батіг табунника, відраховуючи кар'єрні висоти, чи не на всіх важливих будівельних майданчиках міста, але нині спілкування лишилося єдиною функцією, де хвороба не обмежила його фізично. Співрозмовників обирав ретельно: «Йдуть люди, дрібнішає народ!» – часто підкреслював марність амбіцій теперішнього часу перед величчям минулого (Є. Положій). 2. Новий гість довго сидів мовчки й лиш слухав інших, але, коли господиня сказала про слово матері, його очі дивно заграли, і він повернувся до вікна, за яким уже густішав присмерк раннього осіннього вечора й журно тріпотіло на деревах останнє листя (Б. Антоненко-Давидович). 3. От уже й луг перед ними. І сюди зелено, і туди зелено. Було-бо се саме навесні, як ще трава, свіжа да молода, тільки що вкрив землю. Скільки вгорі синього неба, стільки внизу зеленого луку. І так, як ясна зоря вночі покотиться, палаючи, по небу, так тая Орися проїжджала широким лугом з своїми дівчатами (П. Куліш). 4. Ішов дитинно, безборонно, Немов запраглось обійнять І ту

церквицю тиходзвонну, І одиноке гороб'я (О. Вертіль).

Завдання 3. Випишіть з віршових творів поетів Сумщини 10 речень з обставинними прислівниками різних підгруп, охарактеризуйте їх.

Завдання 4. Складіть по два речення з обставинними прислівниками різних розрядів: місця, часу, причини, мети.

Завдання 5. Від поданих прислівників утворіть синтетичні й аналітичні форми вищого та найвищого ступенів категорії співвідносної міри якості. Поясніть, які зміни відбулися при ступенюванні.

Важко, високо, гарно, глибоко, дорого, м'яко, повно, сильно, швидко.

Завдання 6. Складіть речення, у яких би форми вищого ступеня порівняння прислівників виступали морфологічними омонімами до прикметників середнього роду.

Завдання 7. Утворіть від поданих прислівників ступені безвідносної інтенсивності ознаки: недостатній, помірний і надмірний. Скористайтеся при цьому таблицею як зразком.

Ступені Форми	Недостатній	Помірний	Надмірний (елатив)
Проста (синтетична)	Присл. пом. ст. + -уват-, -юват-, -ав-, -яв- зелено + -ав- = зеленаво	Біло, зелено, густо, довго	Присл. пом. ст. + <i>пре-</i> , <i>архі-</i> , <i>ультра-</i> , <i>екстра-</i> , <i>над-</i> , <i>пра-</i> чи <i>-уц-</i> , <i>-юц-</i> , <i>-уч-</i> , <i>-юч-</i> , <i>-енн-</i> , <i>-езн-</i> , <i>-елезн-</i> , <i>-овит-</i> , <i>-ист-</i> , <i>-ат-</i> Пре- + зелено = презелено
Складена (аналітична)	<i>Трохи, злегка, не дуже, децю</i> + присл. пом. ст. Трохи зелено, децю волого		<i>Дуже, досить, надто, занадто, надзвичайно, особливо, вкрай, винятково, зовсім, не в міру</i> + присл. пом. ст.: Дуже зелено, надзвичайно довго

Вузько, гірко, далеко, добре, коротко, погано, радісно, тяжко, широко.

Завдання 8. Від поданих прислівників утворіть можливі форми категорії співвідносної міри якості якісно-означальних прислівників: *близько, весело, гарно, дрібно, легко, охайно, погано, радо, спокійно.*

Завдання 9. Утворіть від поданих прислівників, якщо можливо, форми категорії суб'єктивної оцінки якості. Скористайтеся при цьому таблицею як зразком.

Форми пестливості і зменшеності	Форми зневажливості (згрубілості) і збільшеності
Зв. присл. + <i>-еньк-, -есеньк-, ісіньк-, -юсіньк-</i>	Зв. присл. + <i>-ущ-, -юч-, -енн-, -езн-, -елезн-</i>
Високо + <i>-еньк-</i> = <i>височенько</i> Свіжо + <i>-ісіньк-</i> = <i>свіжісінько</i>	Високо + <i>-енн-</i> = <i>височенно</i> Свіжо + <i>-ущ-</i> = <i>свіжущо</i>

Гаряче, давно, мало, міцно, моторошно, повільно, страшно, сумно, часто.

Завдання 10. Згрупуйте прислівники, утворені від: а) іменників, б) прикметників, в) числівників, г) займенників, г) дієслів, д) словосполучень; е) від інших прислівників. Поясніть спосіб їх творення.

Вгорі, верхи, влітку, втретє, горілиць, жартома, задовго, зблизька, зверху, знехотя, довіку, дотепер, коли-небудь, кругом, кудись, ледве-ледве, ліворуч, мимохідь, мимохіть, навприсяжки, надвоє, наїздом, насамперед, ніскільки, обіруч, післязавтра, по-іншому, по-моєму, по-перше, попідтинню, пора, по-своєму, по-українськи, праворуч, силоміць, спроста, стрілою, сумно, точнісінько, трічі, учотирьох, хвилююче, щодня.

Завдання 11. Поясніть творення прислівників.

Абиде, безвісти, будь-як, віддавна, вниз, вщерть, гуртом, донедавна, замолоду, згарячу, здалеку, знічев'я, зопалу, зроду-віку, коли-небудь, коли-неколи, ледве-ледве, надвоє, надзвичайно, наостанок, по-батьківськи, по-домашньому, по-перше, праворуч, радісно, спересердя, угорі, холодно, хтознаколи, щодня, щороку, щосили.

Завдання 12. Від різних форм поданих іменників, прикметників, числівників та займенників, сполучаючи їх з відповідними прийменниками, утворіть прислівники. Поставте наголоси. Поясніть правопис прислівників.

Біг, весна, вечір, голос, далі, двадцять, зло, зустріч, козацький, коло, пам'ять, половина, ранок, сумнів, сумський, третій, цікавий, швидкий, шестеро.

Завдання 13. Складіть і запишіть по одному реченню, в якому кожне з поданих слів виступало б у функції прислівника і в ролі іншої частини мови. Визначте основні критерії диференціації різних частин мови в тексті. Поясніть різницю у написанні прислівників та інших частин мови.

Навколо, поблизу, якраз, ще, як. Вкрай – в край; по-новому – по новому; надворі – на дворі; набік – на бік.

Завдання 14. Запишіть, знімаючи риси, прислівники та прислівникові сполучення відповідно до норм українського правопису.

Аби/коли, без/кінця/краю, без/черги, більш/менш, в/далечінь, в/смак, давним/давно, де/куди, день/у/день, десь/колись, до/в/подоби, до/побачення, до/речі, за/любки, з/гарячу, з/гори, з/давніх/давен, з/жально, з/розгону, кінець/кінцем, любо/дорого, на/віки/віків, на/в/колішки, на/в/присядки, над/вечір, на/добраніч, на/жаль, на/славу, на/сьогодні, на/швидку, не/ждано/не/гадано, один/по/одному, по/доброму, по/друге, по/за/торік, по/колотопськи, по/нашому, по/твоєму, по/третє, при/все/людно, раз/у/раз, рік/у/рік, сама/самотою, сам/на/сам, с/по/за/ранку, с/про/соння, сухо/на/сухо, тишком/нишком, уві/сні.

Завдання 15. З наведених поетичних строф випишіть прислівники, виконайте їх повний морфологічний розбір за поданою нижче схемою.

Ти мені тривожно впала в око

В атмосфері снігу і снігів,

В товаристві Бога і богів,

Що ведуть полеміку жорстоко.

Теплих почуттів мох притоко,

Опускайсь донизу із верхів.

Бачиш: віє холодом з дахів,

Тепла кава переходить в мокко.

А. Гризун

Любити свято,

щедро,

жертвенно, без каяття.

Моя любов як грому музика і блискавиці.

Л. Ромен

ТЕМА: Загальні відомості про прийменник як частину мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Загальні відомості про прийменник як частину мови. Основні підходи в сучасному мовознавстві до визначення статусу прийменника.
2. Принципи класифікації прийменників. Первинні і вторинні прийменники.
3. Семантичні типи прийменників: просторові, темпоральні, логічні.
4. Явище синонімії прийменникових конструкцій.
5. Полісемія в прийменниковій системі української мови.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Чим відрізняються службові слова від самостійних?
2. Які основні підходи до класифікації службових частин мови? Доведіть їх частиномовний статус у традиційній класифікації частин мови.
3. Яка частина мови називається прийменником? Чому прийменник належить до службових частин мови? У чому полягає його службова функція?

4. З якими частинами мови вживаються прийменники?
5. Назвіть основні семантичні типи прийменників.
6. Визначте, на які групи за походженням і будовою поділяються прийменники. Наведіть приклади первинних і воринних прийменників.
7. Чому деякі прийменники зберігають частково лексичне значення?
8. З якими відмінками вживаються прийменники? Поясніть багатозначність прийменників..
9. Чи мають прийменники синоніми? Наведіть приклади.

Практичні завдання:

Завдання 1. У поданому тексті визначте частиномовну приналежність кожного слова. З'ясуйте функції службових слів.

Як трилюбо удвох,

триєдино з тобою!

Трилюбов'ю мене серед тиш засвітив.

Приручив, як зорю, найяснішу із Дів.

Як трилюбо удвох,

прещасливо з тобою!

Хай три згуби-нелюби ідуть за водою,

Нам вже Місяць

підкову на небі прибив.

Поєднались Душа, Дух і Тіло

з тобою!

Трилюбов'ю!

Ось так, серед тиш,

засвітив!

Л. Ромен

Завдання 2. Складіть речення, у яких слова *близько, вздовж, край, навколо, назустріч, осторонь* виступали б як повнозначні слова та

прийменники.

Завдання 3. Користуючись словником, охарактеризуйте прийменники *В* (*У*), *ЗА*, *МІЖ*. Дайте приклади і поясніть значення конструкцій із цими прийменниками, обґрунтуйте їх багатозначність.

Завдання 4. Перепишіть текст, підкресліть прийменники і в дужках укажіть значення, яких вони набувають разом з відмінковими формами імені.

Під корою дерев і верболозу нечутно струмували пружні соки, тужавили бруньки, пробуджувалася молода трава. Як торік і як тисячу років тому, на чорному вигнутому від обрію до обрію бездонному небокрузі тремтливо блищали мільйони зірок, але світло від них губилося десь у космічній високості, а тут, над землею, синіла волога імла. Напрочуд теплий для квітня – важкий і короткий – дощ вимив піщану дорогу: і вона аж світилася під ногами (Ю. Царик).

Завдання 5. Заповніть подану таблицю, визначивши, з яким відмінком і з яким значенням уживаються прийменники у наведеному тексті.

Прийменники з керуючим і керованим словом	Відмінок керованого слова	Значення
<i>Згадка про місто</i>	<i>знахідний</i>	<i>Об'єктні відношення</i>

Перша згадка про місто під назвою Глухів літописи датують 1152 роком, що дозволяє віднести його до найстаріших міст України. Середньовічна історія Глухова мало чим відрізняється від історії інших невеликих стародавніх містечок: боротьба зі степовими кочівниками, міжусобиці давньоруських князів, монголо-татарська навала. Але є й відмінності. Найсуттєвіша – місто, швидше за все, не було зруйноване монголо-татарами під час спустошення регіону в кінці 1239 р. Літописні дані опосередковано вказують, що в Глухові після захоплення столиці князівства – Чернігова –

тримали військовополонених, сюди ж був переведений єпископ чернігівський; можливо також, що тут стояв татарський військовий гарнізон. Пізніше Глухів був князівським уділом Чернігівської тьми (адміністративна одиниця Золотої Орди). Правила тут васальні князі з чернігівської гілки Рюриковичів (З інтернету).

Завдання 6. Визначте морфологічний склад та походження прийменників. Поясніть правопис. Назвіть, з якою частиною мови співвідносяться вторинні прийменники.

Біля, близько, вздовж, всупереч, до, довкола, завдяки, за винятком, заради, згідно з, з метою, з-над, з нагоди, із-за, іззаду, з-поперед, коло, край, крім, між, на випадок, назустріч, незважаючи на, перед, під час, подовж, попереk, посеред, протягом, ради, слідом за, спереду, у зв'язку з, у напрямі до, через, шляхом.

Завдання 7. Класифікуйте прийменники на прості, складні і складені. Поясніть, за якими критеріями ви здійснюєте класифікацію.

Близько, від, всупереч, з, завдяки, задля, залежно від, з-перед, з-під, з-поміж, для, кінець, на, навкруги, над, напередодні, напроти, незважаючи на, об, побіля, понад, попереду, поряд з, посеред, про, просто, у, у відношенні до, через.

Завдання 8. Складіть по дві пари речень із синонімічними прийменниками.

Завдання 9. З наведеного тексту виписіть прийменники, виконайте їх морфологічний розбір за поданою нижче схемою.

Рідним містом іду на світанку,

Відчуваю піднесений стан.

Вабить затишком наша Альтанка

І дорослих, і юних сумчан.

*Наше диво ажурне – Альтанка!
Милувався би нею весь світ.
Найчарівніша в місті сумчанка
І найкраща у розквіті літ.
Майже кожен з місцевих поетів
Їй присвячував вірші й пісні,
А в часи поетичних злетів
Наяву з нею був і вві сні.
Наше диво ажурне – Альтанка!
Милувався би нею весь світ.
Найчарівніша в місті сумчанка
І найкраща у розквіті літ.*

Л. Тютюнник

ТЕМА: Загальне поняття про сполучник як службову частину мови

Питання для теоретичного опрацювання

1. Загальне поняття про сполучник як службову частину мови. Основні підходи до визначення статусу сполучника.
2. Класифікація сполучників у сучасному мовознавстві як окремого типу аналітичних синтаксичних слів-морфем. Первинні і вторинні сполучники.
3. Поділ сполучників за структурою (прості і складені) та способом уживання (одиничні, повторювані, парні).
4. Синтаксичні функції сполучників. Класифікація сполучників за семантичними ознаками на сурядні та підрядні.
5. Сурядні сполучники та їх різновиди.
6. Основні функції сполучників підрядності. Функціональні різновиди підрядних сполучників.

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Яке місце займає сполучник у системі частин мови?
2. Яка службова функція сполучників?
3. На які групи поділяються сполучники за морфологічним складом і за походженням? Наведіть приклади непохідних і похідних сполучників.
4. У чому різниця між сполучниками сурядності і підрядності?
5. Наведіть приклади різних різновидів сполучників сурядності.
6. Наведіть приклади різних різновидів сполучників підрядності.
7. Чим відрізняються сполучні слова від сполучників? Наведіть приклади.

Практичні завдання:

Завдання 1. У поданому тексті підкресліть сполучники, з'ясуйте їх службову функцію, визначте, які значення вони виражають (єднальне, протиставне, розділове, причини, мети, часу, умови, порівняння та ін.).

Чаргар пішов, і я залишилась серед лісу сама. Тоді я знову подивилася на небо. Воно було надзвичайно чисте й молоде. Тільки з півдня наступала якась хмарина, але й вона скоро розтанула в просторах. Я глибоко зітхнула й подумала про незнані світи, про мільйони сонячних систем. Ці мислі якось придавили мене. Я відчула себе страшенно нікчемною й маленькою. Мої болі і радості були такими смішними на фоні цього грандіозного космос, як смішний мені біль комах. Я подумала, що такі мислі приходять уже тисячі років мільйонам людей і що вони будуть приходити ще тисячі років і новим мільйонам людей. Тоді зачарований тупик постав переді мною з такою ясністю, ніби я відчула його якимсь новим, невідомим мені почуттям (М. Хвильовий).

Завдання 2. Складіть речення, у яких би вживалися сполучники *що, як, коли, якби, щоб, проте, таж* та їхні однозвучні відповідники інших частин мови. Поясніть їх правопис та назвіть основні критерії розмежування таких одиниць.

Завдання 3. З'ясуйте в реченнях відмінність між підрядними сполучниками і сполучними словами.

1. Ніхто не знає, що його в житті чекає. 2. Людина без друзів, що дерево без коріння. 3. То не друг, що хвалить тихо, а то друг, що хвалить у слух. 4. Гірша любов від болю, як не дає спокою. 5. Як хочеш багато добитися в житті, не бійся важкої роботи. 6. Як посіяв, так і вродить. 7. На дерево дивись, як родить, а на чоловіка, як робить. 8. Недаром говориться, що діло майстра боїться. 9. Де стан, там і врода. 10. Де праця й піт, там хліб і радість. 11. Як жили наші діди та прадіди, так нам веліли. 12. Де є життя, там є й надія.

Завдання 4. Знайдіть у тексті сполучники; визначте, які вони за походженням і будовою.

Яким сьогодні є і яким має бути вчитель-словесник, ураховуючи зміни, що відбуваються у просторі мовно-літературної освіти: пошук методичних технологій побудови сучасного уроку, профільне навчання у старшій школі, аксіологічна взаємодія суб'єктів навчання, переорієнтація від знаннєвої на компетентнісно-діяльнісну парадигму? Опитування освітянської громади, монографічні дослідження засвідчують: це носій гуманітарної культури, дослідник, який успішно працює у форматі творчих пошуків, педагог, психолог і мудрий наставник, котрий уважно ставиться до особистості кожної дитини і власним прикладом допомагає помічати й цінувати неповторну красу у творах мистецтва, глибоко осмислювати вчинки літературних персонажів, а також свої на основі засвоєних морально-етичних норм, стимулює вихованців до естетичного саморозвитку, самоактуалізації й самовдосконалення.

Видатний український методист Н. Волошина цілком правомірно доводить, що «вивчення літератури в школі проводиться не лише з освітньою, а й з виховною метою. Адже засобами мистецтва слова виховується любов до Батьківщини, повага до її мови, історії, звичаїв і традицій... І він [вчитель-словесник] мусить нести Богом послану йому місію і художнім словом сіяти в

душах дітей добро, правду, милосердя, очищати їх від скверни». Це стає можливим, якщо педагогічна майстерність учителя-словесника неперервно вдосконалюється й забезпечує високий рівень педагогічної взаємодії з учнями та колегами (О. Семенов).

Завдання 5. Розподіліть підрядні сполучники і запишіть їх у такому порядку: причини, мети, часу, умови, порівняння, наслідку, допустовості.

Аби, аж, бо, відколи, відтоді як, дарма що, для того щоб, завдяки тому що, за тим щоб, з тим щоб, коли б, мов, наче, начебто, незважаючи на те що, немов, нехай, нібито, оскільки, після того як, поки, так що, тому що, у зв'язку з тим що, хоч, через те що, щоб, щойно, як, якби, як тільки, якщо.

Завдання 6. Розподіліть сурядні сполучники і запишіть їх у такому порядку: еднальні, протиставні, розділові, приєднувальні, градаційні.

І, та, а, але, ні...ні, ані...ані, проте, зате, однак, або, чи, то...то, ще й, та й, також, причому, притому, навіть, не лише... а й, не тільки ... а й, не стільки ... скільки, не те щоб ... але, хоча й ... але, е лише... але й

Завдання 7. У поданому тексті виділіть сполучники та встановіть їхні типи за синтаксичними функціями.

*Ішов дитинно, безборонно,
Немов запроглось обійнять
І ту церквицю тиходзвонну,
І одиноке гороб'я,
І шлях, що шинами прошитий,
І ще віддалене – курли,
Асфальту латочку, де діти
У клас мальований пішли.
Сніжинки падали бузкові
Із весняної крутії*

*На парасолі випадкові,
В закономірні ручаї.
Щасливий небом і чеканням,
Сніжок натомлений приліг.
І сірим місивом востаннє
Туливсьь приречено до ніг.*

О. Вертіль

Завдання 8. Запишіть текст. Підкресліть сполучники сурядності і підрядності; визначте їх групи за значенням.

Він вийшов на вулицю і нарешті відчув, що в цьому світі, крім звуків, є кольори. Відчув тому, що навколо все здавалося сірим і брудним, люди, які натовпом ішли з базару, були невиразними, майже непомітними, машини, що проїжджали, також здавалися брудними і одноманітними, обшарпані будинки пригнічували. Герман знав це своє відчуття невиразності вулиці. Воно означало, що він нарешті прокинувся, все нормально, життя триває, він його бачить таким, яким воно є. Значно гірше було, коли він не звертав уваги ні на кольори, ні на людей, ні на машини. Тоді його погляд був спрямований кудись у порожнечу чи у самого себе, і день обіцяв бути важким аж до вечора: робота валилася з рук, нічого не виходило, світу навколо взагалі не існувало — тільки роздратування, і краще взагалі в такі дні до нього не підходити. Увечері його потроху відпускало, він швиденько виконував якісь незначні замовлення і телефонував Коту (Є. Положій).

Завдання 9. Допишіть речення, використовуючи різні сполучники: визначте їх групи за значенням, походженням і складом.

1. Ми довго блукали вулицями... 2. Пісня все гучнішала... 3. У кожної людини був такий день ... 4. Я люблю своє рідне місто ... 5. У небі хмарка пропливає ... 6. Живе поезія у мові... 7. Доріжка петляла в густих заростях ... 8. Все повторилось... 9. І кожний з нас те знав... 10. Хутір ховався серед

дерев...

Завдання 10. Підкресліть сполучники у тексті, зробіть їх повний морфологічний розбір.

*Ходімо в царство листя і опеньків,
Туди, де вчора зжовкла жалива.
Там сонце нахилилося низенько
І трави щедрим світлом налива.
Сьогодні в лісі тихо і прозоро,
В повітрі павутинка розтає.
Порожні часто їжакові нори,
Нічого не поробимо. Так є.
Прийшла тора втрачати і набувати,
Давно відоме наново сприймати.
Час відкриття знайомих постулатів,
Яким, напевне, й назви ще нема.
Та буде й це. Тож нумо по корзини,
Ліс жовтобровий в жовтня на межі.*

О. Вертіль

ТЕМА: Поняття про частку як частину мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Поняття про частку як частину мови. Проблема лінгвістичного статусу часток.
2. Склад часток за походженням та будовою.
3. Класифікація часток за функціонально-семантичними ознаками та розряди часток за структурними особливостями (за місцем і роллю у мовних одиницях).

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Яке місце займає частка в системі частин мови?

2. На які групи поділяються частки за походженням та будовою? Наведіть приклади.

3. На які групи поділяються частки за значенням?

4. Які частки називаються формотворчими, а які – словотворчими?

Наведіть приклади.

5. Від яких частин мови утворюються похідні частки?

Практичні завдання:

Завдання 1. Прочитайте текст, переписіть. Виділіть частки, встановіть їх значення, покласифікуйте їх за функціонально-семантичними ознаками.

Олег Іванович – високий, худорлявий, темноволосий, з пильними, як у снайпера очима. Гляне – наче рентгеном тебе просвітить. А що вже вимогливий! На який урок не прийде, то першим ділом цікавиться, як ми знаємо предмет. І може таке питання на кмітливість підкинути, що тільки бульки пускатимеш.

– Прошу дістати підручники, щоденники, – сідаючи за стіл, сказав директор і розкрив класний журнал, що приніс з собою. – З дозволу шановної Тамари Павлівни поговоримо...

Від цих слів усі наче поменшали. Я теж увібрав голову в плечі, як черепаха при небезпеці. Хоч ніколи не належав до боягузів. Справа в тому, що Олег Іванович уже не в одному класі зробив отакечки переоцінку цінностей: кадровим відмінникам власноруч ставив «чотири» або навіть «три», а середнячкам взагалі... Тому можеш запросто, як один казав, заgrimіти під фанфари.

– Хто покаже річки Європи і дасть їм загальну характеристику? – запитав Олег Іванович і, відкинувшись на бильце стільця, неквапом обвів усіх уважним вивчаючим поглядом.

Здається, ніякої каверзи в цьому питанні не було, але однаково... Тому навіть відмінники сидять, затамувавши подих та потупивши очі. Бо кому, скажіть, охота ризикувати? Тим паче, що Олег Іванович сам географ. Такому зуби не замовиш.

Пауза затягується. І мені особисто стає вже якось незручно перед директором, новою людиною. Ще, не дай Бог, подумає, що тут зібрались одні недоумки (О. Столбін).

Завдання 2. З'ясуйте, в яких реченнях виділені слова є частками, а в яких – іншими частинами мови. Поясніть походження таких часток.

*1. У своєму домі **і** стіни допомагають (Н. тв.). 2. От якби **й** нам так поталанило. 3. Година за годиною – **та** й так зійде (Н. тв.). 4. **Та** дівчина краща за всіх. 5. **Це** одразу навіяло спогади дитинства. 6. Мати — **це** свята ікона в домі (Н. тв.). 7. Так ось **воно** які справи! 8. **Воно** мале, ще дитина, нічого не тв.).*

Завдання 3. Складіть по два речення із словами *давай, було, може, просто, точно* так, щоб в одному з речень кожне з цих слів виступало повнозначним словом, а в другому – часткою..

Завдання 4. Випишіть з поданих речень частки, визначте, до якого розряду вони належать.

1. Лиш гуртик слів, лиш кілька крапель, Проте цілющої ідеї, Бентежили і фарисеїв (М. Данько). 2. Якби через - сто, через – двісті... Немов – із туману Ми вийшли б і стали на склі молоді води, І знов би, як – вперше, а може як - вперше й востаннє Спустились фламінгами біло-рожеві сади... (М. Гриценко). 3. Не виривається, не забувається — Книга Життя з видавництва надхмарного. Вийти у світ кожне слово старається. Вийде у Вічність лиш книга з Немарного... (Т. Герасименко). 4. Я сама замкнула коло, хай дзвенять мої замочки із бентежних сонних квітів, із нечуваних пісень... (Т.

Герасименко). 5. *Так хотілося б з долею бути у долі, І всі трабли – в мішок, а мішок – за плече, Тільки тисне на паузу хтось мимоволі, Зупиняється птах і ріка не тече* (С. П'ятаченко). 6. *Як невгасно у ній горить України зоря виноградна!* (А. Гризун). 7. *Тополі плачуть цілоденно – Хай літо, осінь чи зима. Куди шляхами цими йдемо? – Себе питаю крадькома* (А. Гризун). 8. *Все у житті – немов на довгій ниві, Життя прожити – це не поле перейти* (Л. Ромен).

Завдання 5. Перепишіть слова, знімаючи риси. Поясніть правопис слів. Установіть словотворчу функцію часток.

Будь/коли, де/сь, як/небудь, аби/де, мов/би, що/сь, авже/ж, ні/куди, ні/ж, казна/де, все/ж/таки, тако/ж, ні/на/чому, як/же, чий/сь, а/ні/ж, скільки/небудь, аби/котрий, де/чий, ні/хто, ні/в/кого, казна/хто, от/же, що/б, хтозна/звідки.

Завдання 6. З наведеного ряду часток виберіть лише формотворчі і запишіть ті граматичні форми, які утворюються з допомогою цих часток. З'ясуйте, до яких розрядів належать інші частки цього ряду.

Ось, хай, власне, і, ся, та, ніби, б, нехай, авжеж, не, бодай, невже, би, майже, саме, якраз, тільки, ані, начебто, годі, ніж, куди там.

Завдання 7. Випишіть з художніх ворів письменників Сумщини по два речення до кожного розряду часток. Схарактеризуйте їх.

Завдання 8. Прочитайте речення, випишіть слова, утворені за допомогою часток. Визначіть, до яких частин мови вони належать.

1. *Якесь-то «я» схилилось над душею* (Л. Ромен). 2. *Мій сад благоговійний. Корінню нав'язав хтось вузликів досад* (Л. Ромен). 3. *Глибшають тіні немов під різцем різьбярів* (С. П'ятаченко). 4. *Не говори вночі своє ім'я нікому, Не вір ні темряві, ні аркушу не вір* (С. П'ятаченко). 5. *Є там для мене хоч щось, гей, скажи-но, зозуле!* (С. П'ятаченко). 6. *Він вирішив будь-що знайти малого*

небораку і за будь-яку ціну спіймати, щоб потім ходити з кумедним ліліпутом по ярмарках і показувати за гроші (Є. Положій). 7. Тепер йому подобалося їздити вагонами другого класу, там, де люди не лежать, а сидять, читати який-небудь розумний журнал (Є. Положій). 8. Нехай їй вві сні присниться Мати Україна, Наше горе, наша радість, Надія єдина (П. Куліш). 9. Поїзд летить зі скреготом і гулом, і, може, то не пісня вже, може, то йому в цім вирі скреготу і шалу мережить вже колись чути, а може, колись і самим співати (І. Багрянний). 10. Я малював дома і брав приватні уроки малювання, мріючи коли-небудь потрапити в Академію художеств хоч вільним слухачем (О. Довженко).

Завдання 9. З наведеного уривку випишіть частки, виконайте їх морфологічний розбір.

I. Вона не створює літературу, не шукає прототипів, не намагається «фотографувати» реальність, не прагне бути в контекстах – вона інтуїтивно узагальнює й дивується, коли називають конкретних людей, з якими відбувалися такі історії, як із героями її творів. Присутність цієї письменниці в літературі незаперечна. Ідеться про Ірен Роздобудько та її творчість. Проза мисткині в постмодерній світоглядно-художній парадигмі вирізняється «акцентованим психологізмом» і прикметна прагненням авторки творити літературу, яка наповнювала б життя сенсом, виховувала читача, дбала про його смаки й уподобання. Очевидно, тому вона так вимоглива до своїх творів й особливо втішена, коли уважний читач виявляє підготовані нею загадки, розкодовує підтекст і, можливо, відкриває не зауважене авторкою, а інколи й децю несподіване для неї. Наявність у її творах «повітряних пасток» (за висловом Т. Денисової) унеможлиблює традиційний переказ її прозописма (як це зазвичай усталено для творів більшості її сучасників, колег по перу), змушує читача замислитися, проаналізувати (Л. Горболіс).

II. У художньому доробку О. Олеся немає другорядних творів, простих образів, що зумовлено не лише самотністю світосприймання та

світорозуміння митця, а й особливостями літературної доби. До непростих творів належить і драма О. Олеся «Над Дніпром», у якій художньо репрезентовано грані самобутності духовної культури предків, висловлена авторська позиція щодо героя та характеру його зв'язків із минулим і сучасним. Таїна народних звичаїв, традицій, обрядів, система народних цінностей і моралі стали визначальними для композиційного та ідейно-змістового аспектів твору (Л. Горболіс).

ТЕМА: Загальна характеристика вигуків як частини мови

Питання для теоретичного опрацювання:

1. Проблема статусу вигуків у сучасному мовознавстві.
2. Звукова і морфемна структура інтер'єктивів (первинні і вторинні).
3. Основні розряди вигуків: 1) власне вигуки; 2) звуконаслідування.
4. Часткові підрозряди інтер'єктивів (емоційні, імперативні, етикетні, вокативні).
5. Явище переходу інших частин мови у вигуки (інтер'єктивація).

Запитання і завдання для самоперевірки:

1. Вкажіть основні підходи до визначення лінгвістичного статусу вигука. Чим відрізняються вигуки від повнозначних і службових слів?
2. Яку роль вигуки виконують у мові?
3. Назвіть розряди вигуків за значенням. Наведіть приклади
4. Охарактеризуйте вигуки за походженням.
5. Що таке інтер'єктивація? Розкрийте суть цього явища.
6. Що таке звуконаслідувальні слова? Охарактеризуйте їх.

Практичні завдання:

Завдання 1. Прочитайте тексти. Виділіть вигуки та звуконаслідувальні

слова, з'ясуйте їхні функції.

I. Сіріє....

— Фіть-фіть-фіть! — прорізало повітря чиря...

— Ббах!

Перший постріл! Полювання відкрито!

Остап Вишня

II. Раптом над вухом:

— Доброго ранку! Заснули?!

— Драстуйте! Невже заснув?!

Остап Вишня

III. — Ну, поїхали! Прощавайте! Спасибі, що сказали!

— Щасливої! Підсипте ще махорочки! Запашина махорка!

— Закурюйте!

— Спасибі. Так, як ярком переїдете, беріть зразу понад ярком, і аж до самого Вербового. Три ж овечки й телиця, — государству ж збитки які.

Остап Вишня

IV. У неділю на базарі

Вибирав Михайло крам.

Раптом чує:

- Гей, хазяїн!

Не потрібен котик вам?

Г. Єлишевич

V. Гуморист Дмитро Кислиця

Сів у поїзд на ходу.

Ухопивсь за провідницю:

- Ой, держіть, бо упаду!

- Вам куди?-

На Гуморину!

Там народ мене чека.

- Вибачте, але...

- Дівчино!

Ну, не встиг я взяти квитка.

Г. Єлишевич

Завдання 2. Розподіліть вигуки на групи за походженням. Визначте будову аналізованих одиниць.

Ой, ах, молодець, на добраніч, ну, годі, доброго ранку, геть, дай боже, цитьте, спасибі, овва, стоп, ох, боже помози, тьху, ех, киш, здоровенькі були, тпру, хай йому грець, о, гляди, пхе, ай, жах, матінко, агей, марш, леле, шах.

Завдання 3. Класифікуйте вигуки за семантичними групами: емоційні, імперативні, етикетні, вокативні.

Ура!, тю-тю-тю!, спасибі!, бувай здоров!, о-ох!, годі!, добридень!, шабаш!, до побачення!, ах!, геть!, гайда!, ух!, ех!, господи!, цитть!, фу!, тьфу!, прощавай!, алло!, ах!, стоп!, цабе!, гей!, ого-го!, квит!, жах!, но!, матінко!, браво!, ой матінко!, дякую!, ой лихо!, нумо!, тьху!

Завдання 4. Складіть речення із багатозначними вигуками і з'ясуйте їх семантичні відтінки.

Завдання 5. З поданих речень виписіть вигуки, дайте характеристику їх за походженням і за значенням.

1. Гей, пливе кача по Тисині, Пливе кача по Тисині. Мамко ж моя, не лай мені, Мамко ж моя, не лай мені. 2. Ой, коси, коси, ви мої, ой, коси, коси, ви мої Довго служили ви мені, довго служили ви мені Ой, коси, коси, ви мої Довго служили ви мені, довго служили ви мені. 3. Гей, гей, гей, соколи, Оминайте гори, ліси, доли. Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку, Степовий жайвороночку. 4. Не види ж ти мене, О, я прошу тебе. Бо я злого мужа маю, Буде бити мене. 5. Ой, краще б я була Коханя не знала. 6. Ой прийшла весна, ой прийшла красна, Принесла мені щастя й радощі. 7. Гойда, гойда-гой, очка заплющи, В сні

щасливому зогрієшся ти. 8. Ой ну, люлі, дитя, спать! Пішла мати жито жать. 9. Лю-лі, лю-лі, треба спати. Вже послули пташенята, Їм матуся у садочку Теж співала співаночку. 10. Добрий вечір тобі, пане господарю, радуйся! Ой радуйся, земле, Син Божий народився! (З нар. пісень).

Завдання 6. Складіть речення, в яких у значенні вигуків уживаються повнозначні слова.

Лишенько, Боже мій, марш, прошу, дурниці, прощайте.

Завдання 7. Запишіть речення. Підкресліть звуконаслідувальні слова. З'ясуйте, за яких умов здатні вони виконувати роль членів речення.

1. — *Хор! хор! хор!* — чуєте ви вальдшнепові «позивні».

— *Б-б-бах!*

— *Ну що?* — кричить вам з другого кінця балки приятель. — *Пудель?*

— *Пудель!* — відповідаєте ви.

— *Я так і знав!* — іронізує приятель.

А ви собі думаєте:

— *Слава богу, що пудель! Хай собі пташечка живе!* (Остап Вишня).

2. *От почалися гони. Крик, шум, гам. Тріщить десь ліщина, гавкають собаки, стріляє старшина загонщиків... Не ліс там у загонщиків, а пекло. — Га-ла-ла! Тю! Го-го! Ух! Ох! Та-ра-ра-ра!* — Пекло це прямує на вас. Отут уже держіться. Тут уже кожний тріск гілки — то тріск усіх ваших нервів (Остап Вишня). 3. *Плакати! Плакати! Плакати! Гу-у! Гу-у! Бах! Бах!* (М. Хвильовий). 4. — *Тпр-р-ру!* — зарепетував Грицько (І. Багряний). 5. *Мотор гуде зі дзвоном: «Дзі-і-і...»* (І. Багряний).

Завдання 8. Випишіть із художніх творів письменників Сумщини десять речень з вигуками *о, ой, ну, ех, ох*.

Завдання 9. З поданих речень випишіть вигуки, зробіть їх

морфологічний розбір.

Прощай, Оксене! І здрастуй, Зимо!

Ой, Ладо, Ладо!

Л. Ромен

О Боже, як світився ліс! –

Неначе сонце закохалось

В одну із молодих беріз

І загуляло...

Н. Кириленко

Сосно, тебе випадково зустрів...

О, мов Довженкова у Приірпінні.

А. Гризун

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

РОЗДІЛ 1. МОРФЕМІКА

1. Конкретний вияв морфеми, найменша значуща частина, що виділяється в складі певної конкретної словоформи слова, називається:

А) морфема

Б) морф

В) аломорф

Г) варіант морфеми

2. Морф певної морфеми, що зазнав фонетичної модифікації, зумовленої звуковим складом сусідніх морфів або формальною будовою слова, називається:

А) морфема

Б) морф

В) аломорф

Г) варіант морфеми

3. Основа, що має здатність до вільного вияву свого морфемного складу, називається:

А) похідною

Б) непохідною

В) вільною

Г) зв'язаною

4. Зміна в морфемному складі слів, що приводить до переміщення морфем у межа слова, називається:

А) опрощенням

Б) перерозкладом

В) ускладненням

Г) декореляцією

5. Процес, унаслідок якого в межах морфемно нечленованих слів починають виділятися ті чи інші морфеми, називається:

- А) опрощенням*
- Б) перерозкладом*
- В) ускладненням*
- Г) декореляцією*

6. У словах *байдуже, столами, недоварений, взути* відбувається

- А) опрощення*
- Б) перерозклад*
- В) ускладнення*
- Г) декореляція*

7. У якому рядку всі слова мають нульову морфему?

- А) вчора, давно, ходив, піч*
- Б) беззвучно, винен, авто, малював*
- В) радість, спік, працював, пальт*
- Г) зелен, там, спів, поні*

8. У якому рядку наведені слова, основа яких не членується на морфемі?

- А) Відправка, сутінки, сузір'я, шнурок*
- Б) Травка, мішок, супутник, курник*
- В) Доставка, підвіконня, дошкільний, самодіяльність*
- Г) Подушка, огірок, держава, інжир*

9. З'ясуйте, у якому рядку у поділі всіх слів на морфемі допущено помилки

- А) імени-ин-и, івас-і, інкубат-ор, інспект-ор*
- Б) індич-ин-а, інді-єць, ін-ист-ий, ізол-ятор*
- В) інтелект-уаль-н-ий, ін-тур-ист, інтриг-ан, іскр-и-ти*
- Г) істер-і-я, ірж-а-ти, іуд-а-їзм, іни-о-мов-н-ий*

10. З'ясуйте, у якому рядку у поділі слів на морфемі допущено помилки

- А) да-ва-ти, дав-и-ти, дал-еч, да-н-ий*
- Б) да-н-ин-а, дарем-н-ий, дат-ува-ти, дбай-лив-ий*
- В) двір-ник, дв-о-бій, дво-ї-ти, делегац-ія*
- Г) держ-ак, дерзк-ий, дискусій-н-ий, дириг-ент*

РОЗДІЛ 2. СЛОВОТВІР

1. Спосіб словотворення, при якому утворюються похідні внаслідок переходу слів з однієї частини мови до іншої, називається:

- А) морфолого-синтаксичний*
- Б) лексико-синтаксичний*
- В) лексико-семантичний*
- Г) морфологічний*

2. Спосіб словотворення, при якому похідні слова утворюються внаслідок зрощення синтаксичного словосполучення в одне слово, називається:

- А) морфолого-синтаксичний*
- Б) лексико-синтаксичний*
- В) лексико-семантичний*
- Г) морфологічний*

3. Спосіб словотворення, при якому похідні слова утворюються шляхом розщеплення багатозначного слова, називається:

- А) морфолого-синтаксичний*
- Б) лексико-синтаксичний*
- В) лексико-семантичний*
- Г) морфологічний*

4. Клас дериватів, що належать до однієї лексико-граматичної категорії, мають спільні спосіб творення, словотвірне значення та словотвірний формант, формує

- А) словотвірний тип*
- Б) словотвірну модель*
- В) словотвірне гніздо*
- Г) словотвірну базу*

5. У якому рядку всі слова утворені префіксальним способом?

- А) розказати, пролісок, подорожник, надзвичайний*
- Б) прозелень, розігнати, присмак, зомліти*
- В) обніжок, погнати, залісся, заручитися*

Г) *провесна, неробство, заміський, рознікатися*

6. У якому рядку всі слова утворені способом нульової суфіксації?

А) *Переддень, дезорганізація, пролісок*

Б) *Післямова, провісник, жовтизна*

В) *Підрив, підстава, переклад*

Г) *Антифашист, надприбуток, слухач*

7. У якому рядку всі слова утворені префіксально-суфіксальним способом?

А) *Розчуленість, неповнота, розпад, вивітрений,*

Б) *Підмурок, міжгір'я, простінок, підберезник*

В) *Завантажений, перекладання, відбудова, перевірка*

Г) *Натискування, незвичайний, розписочка, підмітальник*

8. Назвіть рядок, у якому всі слова належать до одного словотвірного типу

А) *трюкач, вимикач, здобувач, носач*

Б) *циркач, передавач, рукач, зварювач*

В) *деркач, побрязкач, спотикач, дряпач*

Г) *сікач, ловкач, приймач, бородач*

9. У якому рядку всі слова утворені способом основоскладання?

А) *Снігозатримання, чотиризначний, новонароджений, універмаг*

Б) *Лісостеповий, дитсадок, сорокаденний, самовиховання*

В) *Лісосмуга, самотужки, всюдихід, перекотиполе*

Г) *Садовод, працелюб, круглоголовий, новотвір*

10. У якому рядку всі слова утворені морфолого-синтаксичним способом?

А) *майбуття, перекотиполе, військовий, кобзарський*

Б) *майбутнє, наречена, вчительська, кондитерська*

В) *переддень, подорожник, переможець, харківське*

Г) *вчорашній, прийдешиє, вчора, батьківський*

РОЗДІЛ 3. ГРАМАТИКА. МОРФОЛОГІЯ

ГРАМАТИКА

1. Абстрактні значення, що супроводять лексичне значення повнозначного слова в конкретному випадку його вживання, називаються:

- А) граматичні форми*
- Б) граматичні значення*
- В) граматичні категорії*
- Г) конотативні значення*

2. Сукупність граматичних значень і відповідних засобів вираження їх у конкретному випадку вживання слова називається

- А) граматична форма*
- Б) граматичне значення*
- В) граматична категорія*
- Г) конотативне значення*

3. Найзагальніше поняття, що об'єднує ряд співвідносних граматичних значень і виражене в певній системі співвідносних граматичних форм, називається:

- А) граматична форма*
- Б) граматичне значення*
- В) граматична категорія*
- Г) конотативне значення*

4. Під які граматичні категорії підводяться слова *пишу, пишеш, пише, пишуть*?

- А) спосіб*
- Б) число*
- В) особа*
- Г) вид*

5. Під які граматичні категорії підводяться слова *пожовклий, пожовклого, пожовклому, пожовклим*?

- А) рід*
- Б) число*

В) відмінок

Г) стан

6. Якими мовними засобами виражаються граматичні значення у словах *роздруковують, переписують, розказують, розмальовують*?

А) префіксами

Б) суфіксами і префіксами

В) закінченням

Г) суфіксами

7. Якими мовними засобами виражаються граматичні значення у словах *смачніший, солодший, виховувати, виховати*?

А) префіксами

Б) суфіксами і префіксами

В) закінченням

Г) суфіксами

8. Аналітичним способом виражаються граматичні значення у всіх словах рядка:

А) атестували, виросла, декламував би, буду мандрувати

Б) більш сильний, творитимуть, будуть малювати, на долоні

В) мудріший, уважний, людяний, замріяний

Г) буду читати, нехай принесе, танцювала б, хай подає

9. Синтетичним способом виражаються граматичні значення у всіх словах рядка:

А) казка, заглядає, забирати, хатою

Б) учня, зробив би, зеленого, в інженера

В) хай будує, принесла б, більш вдалий, буду працювати

Г) найбільш завзятий, побудував би, веселішим, перекажуть

10. Якими мовними засобами виражаються граматичні значення у словах *співав би, найбільш вдалий, хай пише, буду читати*?

А) суплетивно

Б) суфіксами і префіксами

В) закінченням

Г) допоміжними словами

МОРФОЛОГІЯ

1. Частиною мови є лексико-граматичний клас слів, які:

А) відповідають на однакові запитання і мають спільне лексичне значення;

Б) мають однакові лексико-граматичні ознаки;

В) характеризуються тотожністю граматичних ознак і форм словозміни;

Г) характеризуються спільністю лексичного значення, тотожністю граматичних категорій, системою морфемних і словотвірних показників.

2. В основу поділу слів за частинами мови покладено такі принципи:

А) смисловий, граматичний, семантичний, словотворчий

Б) смисловий, морфологічний, синтаксичний, словотворчий

В) семантичний, морфологічний, лексико-смисловий, словотворчий

Г) семантичний, морфологічний, синтаксичний

3. Визначте, які граматичні категорії характерні для всіх повнозначних змінних частин мови:

А) рід, число, відмінок;

Б) вид, особа, рід;

В) час, число, рід;

Г) спосіб, особа, число.

4. Слова однієї частини мови наведені в рядку:

А) п'ять, четверо, четвертина, двійко

Б) змалку, малий, помалу, мало

В) шестеро, шостий, шість, одна шоста

Г) багато, менше, обоє, кілька

5. Слова, які надають реченням певних своєрідних та емоційних відтінків,

називаються:

- А) прийменниками*
- Б) сполучниками*
- В) частками*
- Г) вигуком*

6. Слова, які виражають відношення іменників, займенників до інших слів у словосполученні і реченні, називаються:

- А) прийменниками*
- Б) сполучниками*
- В) частками*
- Г) вигуком*

7. Слова, які виражають почуття людини, не називаючи їх, називаються:

- А) прийменниками*
- Б) сполучниками*
- В) частками*
- Г) вигуком*

8. З'ясуйте явище переходу з однієї частини мови в іншу виділеного слова у реченні *Сидить батько **кінець** стола, на руки схилився:*

- А) прономіналізація*
- Б) субстантивізація*
- В) препозиціоналізація*
- Г) адвербіалізація*

9. З'ясуйте явище переходу з однієї частини мови в іншу виділеного слова у реченні ***Сміливого** й куля не бере:*

- А) прономіналізація*
- Б) субстантивізація*
- В) препозиціоналізація*
- Г) адвербіалізація*

10. З'ясуйте явище переходу з однієї частини мови в іншу виділеного слова у реченні *Далека нам путь, але ми не **одні**:*

- А) прономіналізація*
- Б) субстантивізація*
- В) препозиціоналізація*
- Г) адвербіалізація*

ІМЕННИК

1. З'ясуйте, в якому рядку в усіх словах родові значення виражаються морфологічними засобами:

- А) Маестро, поетеса, інтерв'ю, Валя.*
- Б) Монпансьє, ремесло, півень, Дюма.*
- В) Палець, циганча, сито, картина.*
- Г) Чайка, рагу, павутиння, професор.*

2. З'ясуйте, в якому рядку всі іменники належать до маскулізмів:

- А) Сонько, розумака, офіцер, імунолог.*
- Б) Староста, читачка, ледащо, декан.*
- В) Агроном, філософ, нікчема, убоїще.*
- Г) Лауреат, інженер, етнограф, адвокат.*

3. З'ясуйте, у якому рядку всі іменники є збірними назвами

- А) Свято, юнь, козацтво, купа, стадо*
- Б) Черета, каміння, вишняк, офіцерня, деканат*
- В) Товариство, агентура, солдатня, рідня, садовина*
- Г) Група, комісія, піхота, адвокатура, жінота*

4. Визначте, в якому рядку всі іменники належать до II відміни мішаної групи:

- А) Прізвище, ткач, повістяр, гусяр.*
- Б) Затисяшя, столяр, футляр, узбіччя.*
- В) Вітрище, воротар, сторіччя, дощ.*
- Г) Вівчар, абажур, панцир, явище.*

5. З'ясуйте, в якому рядку всі іменники є сингулятивами:

- А) Волосина, хатина, хустина, билина.*

Б) Перлина, порошина, зернина, бадиліна.

В) Ожина, пташина, малина, вершина.

Г) Калина, городина, хвилина, цеглина.

6. З'ясуйте, в якому рядку в усіх словах родові значення виражаються лексичними (семантичними) засобами:

А) Студентство, літо, Галайда, віл

Б) Геній, шахістка, срібло, Сергій

В) Крутій, аташе, море, степняк

Г) Син, дідусь, дівчина, тітка

7. У якому рядку всі іменники належать до II відміни:

А) Лошатко, теля, знання, щастя

Б) Хлоп'я, хлоп'ятко, хлопчєня, хлопець

В) Вітрище, вміння, пір'я, оленятко

Г) Качєня, плєм'я, мишеня, тім'я

8. У якому рядку всі загальні назви походять від власних?

А) Ом, мерседес, дизель, декан, галіфе

Б) Генерал, ад'ютант, фріц, френч, кулон

В) Браунінг, маузер, полтавець, ампер, маршал

Г) Вольт, рентген, форд, плюш кін, бостон.

9. Визначте, в якому рядку подано всі іменники м'якої групи II відміни:

А) Море, поле, горе, сонце.

Б) Серце, прізвище, озеро, вінець.

В) Футляр, скляр, школяр, вугляр.

Г) Сторіччя, затишшя, скрипаль, повістяр.

10. У якому рядку наведено лише незмінювані іменники?

А) Трюмо, таксі, Ковалєнко (Сергій), Шевчук (Марія), мадам

Б) Меню, ампула, Гюго, конференсьє, фіаско

В) Депо, авто, Золя, ансамбль, Марокко

Г) Рагу, Тбілісі, Дніпро, Дідро, журі

ПРИКМЕТНИК

1. У якому рядку до складу словосполучень входять тільки якісні прикметники?

А) Широкий степ, далека дорога, гарний вчинок, дорога людина, велика будівля

Б) Літній день, вечірні сутінки, морський вокзал, молочна каша, дерев'яна лава

В) Денне світло, пригірський район, столярна майстерня, грецький горіх, ясний день

Г) Сердитий хлопець, весела дівчина, зимовий ранок, каштанове волосся, вишневий садок.

2. У якому рядку від усіх прикметників не утворюються ступені порівняння:

А) Ультракороткий, швидконогий, близький, тупий.

Б) Стійкий, проворний, рішучий, босий.

В) Новісінький, гарний, незмірний, прудкокрилий.

Г) Жонатий, мурий, видючий, фіолетовий?

3. З'ясуйте, при творенні вищого ступеня порівняння прикметників з твірною основою на *с*, *г*, *ж*, *з* за допомогою суфікса *-ш-* відбувається:

А) асиміляція

Б) чергування

В) випадіння суфіксів *-к-*, *-ок-*, *-ек-* + асимілятивно-дисимілятивні зміни

Г) дисиміляція

4. Визначте, у якому рядку всі прикметники кваліфікуються як форми безвідносної міри якості:

А) Мокруватий, злегка сріблястий, труднючий, далеченний.

Б) Кістлявий, морозний, корчуватий, сухуватий.

В) Смаглявий, жовтавий, сухощавий, гугнявий.

Г) Пречистий, надчутливий, помірно вологий, злодійкуватий.

5. У якому рядку від усіх якісних прикметників не можна утворити ступені порівняння?

А) Буланий, величезний, широченний, білявий, мертвий

- Б) Злий, великий, багатючий, довгий, старий*
- В) Швидкий, дешевий, вороний, жонатий, важкий*
- Г) Німий, чорненький, солодкий, злющий, низький*

6. Визначте, в якому рядку всі прикметники відносні:

- А) Газове родовище, двійчасті двері, закордонне відрядження, вчорашнє повідомлення.*
- Б) Вітальна листівка, університетський стадіон, коротка зустріч, пекучий біль.*
- В) Цілодобове чергування, повний кошик, богатирський епос, круглолиця дівчина.*
- Г) Розділовий знак, джерельна вода, Софійн спів, кисле яблуко.*

7. У якому рядку до складу словосполучень входять тільки відносні прикметники?

- А) Суворий клімат, сільський пейзаж, гаряча вода, маковий цвіт, зелена діброва*
- Б) Глухий кут, чорні очі, запашна кава, паперовий змій, стара груша*
- В) Трав'яний дух, спортивні досягнення, олімпійський чемпіон, український прапор, морфологічний розбір*
- Г) Червоний пояс, сімейна передача, дитячий одяг, цегляний будинок, чисте повітря*

8. Визначте, в якому рядку всі прикметники належать до проміжних розрядів:

- А) Адміральська (виправка), комарина (порція), сестрину (порада), чистий (комір).*
- Б) Качине (яйце), лебедина (хода), бузкова (сукня), верблюжа (ковдра).*
- В) Студентський (гімн), воскова (свічка), відповідальне (доручення), обідня (пора).*
- Г) Туманна (промова), волошковий (букет), тутешні (звичаї), потрібний (стрибок).*

9. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

- А) рідніший, багатий, більш сміливий*

- Б) ласкавіший, порожніший, активніший*
- В) менш яскравий, скромніший, презліший*
- Г) самий короткий, смачніший, легший*

10. У якому рядку всі прикметники належать до м'якої групи?

- А) Середній, художній, вчорашній, колишній, торішній*
- Б) Повен, готов, зелен, дрібен, здоров*
- В) Верхній, середній, зелений, безкрай, Марійн*
- Г) Братів, радісний, бадьорий, веселий, ближній*

ЧИСЛІВНИК

1. Виберіть рядок, у якому є числівники, зайві щодо належності до певного семантичного розряду:

- А) три четвертих, п'ять цілих і шість десятих, півтора, дві десятих*
- Б) тридцять перший, сорок третій, п'ятимільярдний, двісті шістдесят сім*
- В) нуль, мільйон, дев'ятсот, чотириста п'ять*
- Г) кільканадцять, декілька, багато, кількасот*

2. Виберіть рядок, у якому є числівники належать до одного семантичного розряду:

- А) сто сорок шість, півтора, двадцять сім, тисяча три*
- Б) двісті п'ятдесят восьмий, тридцять сьомий, восьмитисячний, шістдесят п'ятий*
- В) дві третіх, шість цілих і дві третіх, триста сорок шість, п'ять сьомих*

- Г) обидві, п'ятеро, чотирнадцять, третина*

3. Виберіть рядок, у якому всі числівники належать до дробових:

- А) три цілих і вісім десятих, вісім п'ятих, третина, півтори*
- Б) три четвертих, половина, одна і дві третіх, дві цілих і дві четвертих*
- В) чверть, дві п'ятих, одна четверта, сім цілих і три шостих*

Г) *дві третіх, півтори, сім цілих і одна шоста, півтораста*

4. З'ясуйте, в якому рядку всі числівники є складними:

А) *вісімсот, сорок, тридцять три, обидва*

Б) *обоє, чотири п'ятих, дев'ять, тисяча*

В) *сімдесят, одинадцятро, стонадцять, півтори*

Г) *одна третя, десятеро, триста, кількадесят*

5. З'ясуйте, в якому рядку всі числівники є простими:

А) *більйон, одинадцять, обидві, сім*

Б) *мільйон, декілька, трильйон, небагато*

В) *обидва, сорок, десятеро, перший*

Г) *нуль, тисяча, двісті, трильйон*

6. З'ясуйте, в якому рядку всі числівники є складеними:

А) *двісті сорок п'ять, двадцятисемиповерховий, сорок три, шістсот сім*

Б) *три мільйони п'ятсот сім, одна п'ята, дев'ятнадцять, дев'яносто три*

В) *двісті, шістдесят, чотирнадцять, п'ятеро*

Г) *сто п'ятдесят другий, двісті шість, шістдесят двоє, три тисячі двісті сім*

7. Виберіть рядок, у якому правильно вжито всі відмінкові форми числівника *сім*:

А) *сім, семи, сімох, семи, сімом, сім, сімох, сьома, сімома, на семи, на сімох.*

Б) *сім, сімох, сімом, семи, на сімох.*

В) *сім, семи, семи, сімом, сімома, на сімох.*

Г) *сім, семи, сімох, семи, сьома, на семи.*

8. Виберіть рядок, у якому правильно вжито всі відмінкові форми числівника *вісімдесят*:

А) *вісімдесят, вісімдесяти, вісімдесятьох, вісімдесяти, вісімдесятьом, вісімдесят, вісімдесятьох, вісімдесятьма, вісімдесятьома, на вісімдесяти, на вісімдесятьох*

Б) вісімдесят, восьмидесяти, вісімдесятьом, вісімдесятьох, вісімдесятьма, на вісімдесятьох

В) вісімдесят, вісімдесятьох, вісімдесятьом, вісімдесят, вісімдесятьма, на вісімдесятьох

Г) вісімдесят, восьмидесятьох, восьмидесятьом, восьмидесятьох, восьмидесятьма, на восьмидесятьох

9. Визначте рядок, у якому помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні:

А) двадцять п'ять апельсинів, двадцять одна книга, двоє бійців, сім десятих гектара

Б) одна ціла і п'ять десятих кілограма, три з половиною кілометра, два з половиною банана, тридцять сім студентів

В) двадцять два вершники, більше на одного учня, менше на чотири гектари, сімнадцять карбованців

Г) дві треті апельсина, півтора ста кілограмів, кілька днів, двадцять чотири штуки ножиць

10. Визначте рядок, у якому правильно узгоджено всі числівники з іменниками у словосполученнях:

А) менше на трьох студентів, двадцять чотири герої, два громадянина, сто сімдесят дві голови телят

Б) двоє громадян, сімдесят три олівців, сімнадцять книг, кілька день

В) двадцять два абрикоси, півтора огірки, сто тридцять лимони, три з половиною помідора

Г) п'ятдесят двоє курчат, стонадцять книг, двадцять чотири болгар, сорок два чоловіка

ЗАЙМЕННИК

1. За значенням і граматичними ознаками займенники поділяються на такі групи:

- А) узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові*
- Б) узагальнено-предметні, узагальнено-якісні, узагальнено-кількісні*
- В) особові, неозначені, питально-відносні*
- Г) особові, особово-вказівні, узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові*

2. Виберіть рядок, у якому всі займенники, співвідносні з назвами предметів

- А) я, вони, себе, абихто, будь-що, ніхто*
- Б) ти, хтось, весь, казна-хто, сам, дехто*
- В) він, вона, що-небудь, наш, який-небудь, ніщо*
- Г) себе, вони, котрийсь, сам, я, деякий*

3. Виберіть рядок, у якому всі займенники, співвідносні з назвами ознак

- А) сам, той, ніякий, абичий, весь*
- Б) інший, дечий, котрий, якийсь, скільки*
- В) цей, такий, себе, кого, щось*
- Г) хтось, кого-небудь, абиякого, самий, себе*

4. Виберіть речення, у якому слово *що* є займенником:

- А) Так тихо, спокійно, що хочеться сісти на човен і поплисти.*
- Б) Чому не знало серце молоде, що тільки мати може вічно ждати.*
- В) Хіба не бачите, що вся земля в якімсь чеканні дивнім мліє.*
- Г) Казка — це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої мрії.*

5. Визначте рядок, у якому є займенники, зайві щодо належності до певного семантичного розряду:

- А) вони, ми, я, ти, ви, себе, наш*
- Б) цей, такий, той, стільки*
- В) наш, мій, ваш, свій, твій*
- Г) сам, увесь, кожний, інший, усякий*

6. Визначте рядок, у якому є займенники, зайві щодо належності до певного семантичного розряду:

- А) сам, весь, кожен, усякий, жоден*
- Б) мій, наш, свої, твоя, мого*

В) цей, той, його, такого, самий

Г) ніхто, ніякий, ані, ніскільки, нікотрий

7. Визначте рядок, у якому є займенники, зайві щодо належності до певного семантичного розряду:

А) нашого, твоєї, мій, свої, вашою

Б) деякий, якийсь, абихто, ніщо, хтозна-що

В) тим, цього, такого, сей, той

Г) жоден, сам, увесь, самого, кожний

8. Визначте рядок, у якому вжито присвійні займенники

А) собі, нею, якихось, дехто

Б) нічим, якісь, чийого, тебе

В) їхній, свого, на моїм, нашою

Г) вашим, його, себе, цього

9. Виберіть рядок, у якому правильно вжито всі відмінкові форми займенників

А) цієї, цьою, неї, вам, тою, всіх, казна-чого

Б) всього, моєю, всією, скількома, ні до кого, чією, чийому

В) нього, чієму, на цім, нікого, нікий, всіма

Г) воно, його, нього, його, ним, на ньому, на нім

10. Явище вживання інших частин мови в ролі займенників називається:

А) вербалізацією

Б) прономіналізацією

В) ад'єктивацією

Г) інтер'єктивацією

ДІЄСЛОВО

1. З'ясуйте, яким дієслівним формам властива категорія роду:

А) інфінітиву, дієприслівникам, предикативним формам на -но, -то

Б) дієсловам минулого часу однини, дієприкметникам

В) дієсловам теперішнього часу

Г) дієсловам майбутнього часу

2. З'ясуйте, які граматичні категорії властиві інфінітиву:

А) виду, стану, перехідності / неперехідності

Б) виду, перехідності / неперехідності, часу

В) виду, перехідності / неперехідності, способу

Г) виду, способу, особи, числа, роду

3. Визначте, в якому рядку подано видові пари:

А) промовчати – промовчувати, пронести – проносити

Б) чесати – причесати, бігти – забігти

В) гріти – пригріти, гріти – обігріти

Г) розгадати – розгадувати, гортати – згортати

4. Визначте, у якому рядку всі дієслова парновидові:

А) давати, робити, писати, збирати

Б) захищати, спускатися, абсорбувати, адресувати

В) обговорювати, повторювати, атакувати, загрибати

Г) абстрагувати, зберігати, дописувати, скорочувати

5. З'ясуйте, в якому рядку подано всі одновидові дієслова:

А) попочитати, відшуміти, ампутувати, випікати

Б) заморгати, заблискати, затремтіти, порозливати

В) стабілізувати, розкричатися, запрошувати

Г) витікати, наспіватися, розпрацюватися, стирати

6. Визначте рядок, у якому всі дієслова належать до активного стану:

А) читати повість, вирощувати хліб, збирати врожай, виховувати сина

Б) згадувати минуле, перебільшується дитиною, взуватися швидко, підклеїти книгу

В) опрацьовується студентом, споруджувати фортецю, гнутися постійно, просуватися вперед

Г) молитися вранці, перевіряється комісією, кропива жалиться, розрізати тканину

7. Виберіть рядок, у якому всі дієслова належать до пасивного стану:

А) вивчається школярами, миритися швидко, купати дитину, купатися вранці

Б) змальовується письменником, досліджується вченими, розгойдується вітром, вишивається дівчиною

В) лаштуватися в дорогу, готувати борщ, боятися темноти, рахується касиром

Г) умивати лице, мирити друзів, повторюється мною, зустрітися удвох

8. Визначте, в якому рядку вживаються всі дієслова зворотньо-середнього стану:

А) лоза гнеться, білити стіни, марно журитися, фотографується хлопцем

Б) будується бригадою, пригадується постійно, папір рветься, відчинити вікно

В) сусіди сваряться, скло б'ється, ланки змагаються, чоловік голиться

Г) дитина дивується, щиро божитися, пророкувати майбутнє, увиразнюється словом

9. Визначте, в якому рядку всі дієслова належать до однієї дієвідміни:

А) вірити, лежати, радити, мовчати

Б) глянути, шукати, колотити, реготати

В) жаліти, поновлювати, мостити, бурмотіти

Г) колоти, диміти, будувати, розвивати

10. У якому рядку всі дієслова мають граматичні значення II особи однини:

А) реалізуєш, вкриває, підписують, мостять

Б) співаємо, танцюємо, виховуєте, ревнуємо

В) линеш, кохаєш, буваєте, боїшся

Г) думаєш, виконуєш, плануєш, котиш

11. У якому рядку всі дієслівні форми належать до незмінних:

А) діяти, діючи, діючий, діяли, діють, дійте

Б) виконати, виконано, виконуючи, виконувати, виконавши

В) відкрити, відкриваючи, відкривши, відкривають, відкривайте

Г) посіяти, посіяно, посіяний, посіють, посіявши

12. У якому рядку подано всі перехідні дієслова:

- А) сідати, святкувати, спати, мріяти*
- Б) переходити, жити, вчити, іти*
- В) виховувати, мовчати, телеграфувати, копати*
- Г) малювати, заспокоїти, плести, ховати*

13. Виберіть рядок, у якому всі дієслова є імперсональними (безособовими):

- А) сниться, лежить, любить, одягати*
- Б) кортіти, таланити, лихоманити, світати*
- В) щастити, хочеться, мрячить, старіти*
- Г) бракнути, розвидняється, фортуни, хворіти*

14. Визначте співвідносні суфікси в основі інфінітива і в основі теперішнього часу дієслів, що належать до II структурного класу:

- А) -и- / -о-*
- Б) -і- / -ій-*
- В) -о- / -н-; -ну- / -н-*
- Г) -ва- / -вай-*

15. Виберіть рядок, у якому всі дієслова належать до VII структурного класу:

- А) линнути, чорніти, тиснути, ревіти, тягнути*
- Б) брати, хотіти, стукнути, гукнути, бувати*
- В) бліднути, брякнути, в'язнути, квітнути, плинути*
- Г) висіти, гоїти, горнути, грузнути, липнути,*

ДІЄПРИКМЕТНИК

1. Визначте, які дієслівні категорії властиві дієприкметнику:

- А) стану, виду, часу, перехідності / неперехідності*
- Б) перехідності / неперехідності, виду*
- В) стану, виду*
- Г) стану, перехідності / неперехідності*

2. Визначте, в якому рядку всі слова є дієприкметниками:

- А) в'ялий, в'ялений, навчальний, благословляючий*
- Б) пошерхлий, пухлий, опалий, ношений*
- В) сивий, сивіючий, посивілий, сивіючи*
- Г) зрошений, спечений, навчений, зруйнований*

3. Активні дієприкметники теперішнього часу утворюються за допомогою:

- А) суфіксів -ач-, -уч-*
- Б) суфікса -л-*
- В) суфіксів -н-, -єн-, -т-*
- Г) суфіксів -ш-, -вш-*

4. З'ясуйте, в якому рядку всі слова є дієприкметниками активного стану теперішнього часу:

- А) оновлюючий, ваблячий, балуваний, бетонований*
- Б) лежачий, багровіючий, киплячий, жевріючий*
- В) поглинаючий, миючий, підперезаний, надітий*
- Г) міцніючий, воркуючий, погризений, загорнутий*

5. У якому рядку всі слова є дієприкметниками пасивного стану:

- А) дутий, гоєний, послаблений, позеленілий*
- Б) критий, взуваний, плутаний, зів'ялий*
- В) оновлюваний, клепаний, кинутий, бритий*
- Г) колотий, підкорюваний, посивілий, збіднілий*

6. Виберіть рядок, у якому всі слова є дієприкметниками активного стану минулого часу:

- А) опалий, полинялий, сопучий, бовваніючий*
- Б) прогнилий, терпнучий, краяний, митий*
- В) загорілий, запізнілий, світліючий, пущений*
- Г) обважнілий, осиротілий, розталий, згорілий*

7. Виберіть рядок, у якому всі дієприкметники одного стану

- А) бажаний, благаючий, топлений, квітучий*
- Б) ріжучий, забутий, підтягнутий, показуваний*
- В) написаний, розвіданий, бачений, заспокоєний*

Г) осілий, опрацьований, пануючий, змарнілий

8. Виберіть рядок, у якому від усіх дієслів можна утворити дієприкметники за допомогою різних суфіксів (-т-, -ен-):

А) зсунути, колоти, вибрати, підтягнути

Б) замкнути, знайти, посунути, стрінуги

В) полоти, здійснити, змарніти, квітнути

Г) одягнути, замести, здолати, осісти

9. Виберіть рядки, в яких уживаються у словосполученнях дієприкметники, що зазнали ад'єктивації:

А) кована огорожа, зношений одяг

Б) запрошені батьками гості, зарослі бур'янами стежки

В) парене молоко, квашена капуста

Г) опрацьовані студентами статті, смажена на олії риба

10. Визначте рядок, в якому всі слова є дієприкметниками

А) зігнилий недавно, відкритий погляд, знилий помідор

Б) блискучий місяць, пріле просо, пануючий погляд

В) відкритий здавна, печена в горщику, квашена в діжці

Г) блискаючий промінь, посівний матеріал, розіпрілий у печі

ДІЄПРИСЛІВНИК

1. З'ясуйте, які дієслівні категорії властиві дієприслівнику:

А) часу, виду

Б) виду, перехідності /неперехідності

В) виду, перехідності /неперехідності, стану, часу

Г) стану, виду

2. Визначте, в якому рядку всі слова є дієприслівниками:

А) співаючи, заспівавши, співаючі

Б) вишиваючи, вишитий, вишивши

В) написавши, пишучі, пишучи

Г) читаючи, прочитавши, дочитуючи

3. З'ясуйте, в якому рядку подано всі дієприслівники доконаного виду минулого часу:

А) гойдаючи, милуючись, віддавши, знаючи

Б) пересунувшись, спитавши, вирвавши, змішавши

В) хвилюючись, спираючись, витерши, спікиши

Г) створивши, приймаючи, напружуючись, винищуючи

4. Визначте, в якому рядку всі слова є дієприслівниками недоконаного виду:

А) плаваючи, терплячи, кажучи, ваблячи

Б) усміхаючись, викопавши, спершись, плутаючись

В) оживляючи, приоравши, схиливши, розвиваючись

Г) настобурчившись, розшукуючи, хитаючись, загартувавшись

5. Визначте, в якому рядку наведені дієслова, від яких можна утворити дієприслівники недоконаного виду:

А) жити, похнюпитись, нести

Б) дивитись, полювати, знати

В) пізнати, усміхатись, співати

Г) зітхати, замислитись, косити

6. З'ясуйте, у якому рядку наведені дієслова, від яких за допомогою суфікса *-ачи-*, *-ячи-* утворюються дієприкметники:

А) плакати, стояти, сидіти

Б) клеїти, косити, боротися

В) бачити, кричати, колоти

Г) оживляти, стелити, ловити

7. Визначте рядок, у якому всі дієприслівники недоконаного виду минулого часу:

А) марнуючи, любивши, забувши

Б) подарувавши, вибачивши, говорячи

В) тримавши, любивши, хиливши

Г) розуміючи, киваючи, міркуючи

8. Визначте рядок, у якому всі дієприслівники недоконаного виду теперішнього часу:

А) викликавши, зберігаючи, засновуючи

Б) указуючи, відвідуючи, відзначивши

В) пишаючись, радіючи, живучи

Г) збудувавши, запитавши, вивчаючи

9. З'ясуйте, у якому рядку помилковою є форма дієприслівника:

А) прижовкнувши, жовтіючи, опинившись

Б) віддзвонюючи, подзвонивши, піднісши

В) приготуючи, відчиняючи, відчинивши

Г) повертаючи, приготувавши, готуючись

10. Визначте, в якому рядку неправильно утворено дієприслівник:

А) сумувати – сумувавши, нести – несучи

Б) знати – знаючи, приховати – приховавши

В) співати – співаючи, дивитися – дивлячись

Г) приховувати – приховуючи, бачити – бачачи

ПРИСЛІВНИК

1. Визначте, в якому рядку є зайвий прислівник щодо належності до певного семантичного розряду:

А) поруч, далеко, довкола, де

Б) щодень, тепер, тоді, донині

В) досхочу, стократ, тихо, вволю

Г) по-сербськи, по-моєму, по-старечи, зозулею

2. Визначте, в якому рядку всі прислівники обставинні причини:

А) нізащо, тому, чому, зопалу

Б) спересердя, навіщо, здалеку, змолоду

В) смерком, взимку, коли, завжди

Г) захоплено, незвично, так, зозла

3. Виберіть рядок, у якому всі прислівники обставинні мети:

А) безжурно, законно, показово, небезпечно

Б) нащо, ліньки, простимо, варто

В) навмисне, наперекір, на зло, напоказ

Г) помилково, сумнівно, восени, безперечно

4. Виберіть рядок, у якому всі прислівники кількісно-означальні:

А) замолоду, досить, вщерт, щохвилини

Б) багато, щодня, завжди, ледве,

В) тричі, вдвоє, дуже, надзвичайно

Г) трохи, тепер, дотла, вкрай

5. Визначте, в якому рядку подано всі прислівники способу дії:

А) трохи, дуже, занадто, вкупі

Б) гуртом, вроздріб, верхи, похапцем

В) поодинці, вдвох, голосно, надзвичайно

Г) по-нашому, сніжно, надворі, байдуже

6. Виберіть рядок, у якому подано всі якісно-означальні прислівники:

А) вщент, дзиготю, босоніж, тут

Б) дбайливо, бездоганно, ніжно, авторитетно

В) важко, безпомилково, наосліп, правильно

Г) повагом, прекрасно, вірно, вгорі

7. Визначте, у якому рядку всі прислівники утворені від іменників у формі родового відмінка:

А) безперестанку, докупи, збоку, зарання

Б) догори, усмак, навиворіт, нарешті

В) поволі, насилу, спідлоба, спозаранку

Г) наостанку, навіки, попліч, безвісти

8. З'ясуйте, в якому рядку всі прислівники прикметникового походження:

А) по-родинному, нарівні, зліва, ганьба

Б) сторчака, по-людськи, нашестеро, навстоячки

В) нехотя, манівцями, вихором, подекуди

Г) сторожко, байдуже, затемна, нарізно

9. Визначте, в якому рядку всі прислівники займенникового походження:

А) почому, по-нашому, загодя, заодно

Б) вдесятеро, зовсім, крадькома, заміж

В) звідусюди, інде, відтоді, досі

Г) притому, неабияк, удвоє, сидьма

10. Як називається перехід інших частин мови в прислівники:

А) вербалізація

Б) ад'єктивація

В) препозитивація

Г) адвербіалізація

ПРИЙМЕНИК

1. Визначте, в якому рядку прийменниково-відмінкові конструкції виражають причинові відношення:

А) не працювати через хуртовину, не спочивати за турботами, страждати завдяки темпераменту

Б) навчатися заради майбутнього, мріяти про долю, наперекір суховіям

В) заготовляти на зиму, протягом семестру, при купівлі

Г) підготувати для лекції, у ході процесу, між людьми

2. Визначте, у якому рядку прийменниково-відмінкові конструкції виражають просторові відношення:

А) за князя Ярослава, від здивування, між садибами

Б) біля порога, поряд з Дніпром, над дахом

В) з огляду на роботу, в силу необхідності, держати про свято

Г) з нагоди ювілею, після вистави, зустріч через десятиліття

3. Визначте, у якому рядку прийменниково-відмінкові конструкції виражають часові відношення:

А) вже за сорок, від щастя, до ранку, по обіді

- Б) після роботи, до старості, через перелаз, через роки*
- В) через тиждень, на канікулах, за студентських років, за два дні*
- Г) через рік, через силу, на посів, на перерві*

4. Визначте рядок, у якому наведені всі логічні прийменники:

- А) близько, біля, впродовж, поміж, над, завдяки*
- Б) вглиб, вслід, в інтересах, проти, з огляду, серед*
- В) вздовж, у розріз з, помежи, поруч, в ім'я, коло*
- Г) за, від, для, заради, у випадку, наперекір*

5. Виберіть рядок, у якому всі прийменники вживаються з орудним відмінком:

- А) до, в, під, при*
- Б) на, о, біля, проти*
- В) про, по, через, крізь*
- Г) зі, за, між, над, перед*

6. Виберіть рядок, у якому всі прийменники вживаються з родовим відмінком:

- А) без, від, для, проти*
- Б) над, перед, з-за, біля*
- В) серед, поза, на, до*
- Г) об, з-під, для, під*

7. Виберіть рядок, у якому всі прийменники первинні:

- А) у, завдяки, в напрямі до, згідно з*
- Б) на, при, над, через*
- В) від, з, о, у зв'язку з*
- Г) за, без, поряд з, напередодні*

8. Виберіть рядок, у якому всі прийменники вторинні:

- А) згідно, зверху, під, для*
- Б) насеред, нарізно, про, ради*
- В) окрім, просто, подовж, на*
- Г) навскіс, обабіч, поверх, шляхом*

9. Виберіть рядок, у якому всі прийменники прислівникового походження:

- А) серед, позад, коло, протягом*

- Б) замість, мимо, внаслідок, край*
- В) осторонь, поруч, круг, кінець*
- Г) всупереч, близько, вздовж, вслід*

10. Виберіть рядок, у якому всі прийменники іменникового походження:

- А) коло, осторонь, кінець, неподалік*
- Б) з нагоди, на випадок, край, шляхом*
- В) подовж, протягом, завдяки, напередодні*
- Г) вслід, незважаючи на, поверх, спереду*

СПОЛУЧНИК

1. Сполучник – це

- А) службова частина мови, яка надає окремим словам, словосполученням, реченням додаткових відтінків або служить засобом творення граматичних форм слів чи похідних слів*
- Б) службова частина мови, яка служить для зв'язку членів речення або частин складного речення*
- В) особливий розряд слів, що не має номінативної функції й служить для безпосереднього вираження різних емоцій і волевиявлення*
- Г) службова частина мови, яка разом з непрямыми відмінками оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого у словосполученні чи реченні*

2. Визначте рядок, в якому всі сполучники первинні

- А) чи, щоб, й, ніби, або*
- Б) і, а, бо, ні, та*
- В) якщо, ні, й, але, щоб*
- Г) чи, а й, ніби, проте, аби*

3. Визначте рядок, в якому всі сполучники вторинні

- А) й, ніби, чи, щоб, або*
- Б) й, але, якщо, аби, ні*

В) якби, ніби, щоб, якщо, або

Г) проте, щоб, чи, ніби, а й

4. Визначте рядок, у якому всі сполучники складені:

А) в міру того як, дарма що, тому що, через те що, якби

Б) дарма що, так що, якщо, однак, щоб

В) для того щоб, з тим щоб, через те що, дарма що, після того як

Г) якщо, якби, коли б, так що, в міру того як

5. Визначте рядок, у якому всі сполучники складні:

А) через те що, щоб, і, аби

Б) але, а, якби, дарма що

В) зате, й, для того щоб, але

Г) якщо, щоб, ніби, якби, або

6. Визначте рядок, у якому всі сполучники градаційні:

А) не лише ... а й, не тільки... а й, не стільки... скільки, не лише... але й

Б) або... або, не те щоб... але, для того як, дарма що

В) хоча й ... але, ще й, ані...ані, незважаючи на

Г) не тільки ... але й, для того як, не то... не то, та й

7. Визначте рядок, у якому всі сполучники приєднувальні:

А) або... або, притому, оскільки, якби

Б) ще й, також, причому, навіть

В) доки, та й, щоб, зате

Г) ледве, до того як, навіть, то...то

8. Визначте рядок, у якому всі сполучники цільові:

А) для того щоб, за тим щоб, аби, щоб

Б) дарма що, з тим щоб, якби, через те що

В) правда, завдяки тому що, коли б, перш ніж

Г) так що, тому що, з тим щоб, коли б

9. Визначте рядок, у якому всі сполучники допустові:

А) хоч, хай, правда, дарма що

Б) хоча, завдяки тому що, скоро, аж

- В) коли б, для того як, так, нехай,*
- Г) через те що, з тим щоб, дарма що, ледве*

10. Визначте речення, в якому виділене слово є сполучником:

- А) **Як(би)** я тепер хотіла у мале човенце сісти.*
- Б) Вийшов з хати карбівничий, **що(б)** ліс оглядіти.*
- В) Ще добре, хоч Ілько дома, а **що(б)** Зінька та сама вдіяла.*
- Г) Я люблю тебе, друже, за **те(що)** в очах твоїх море синіє.*

ЧАСТКА

1. Частка – це

- А) службова частина мови, яка надає окремим словам, словосполученням, реченням додаткових відтінків або служить засобом творення граматичних форм слів чи похідних слів*
- Б) службова частина мови, яка служить для зв'язку членів речення або частин складного речення*
- В) особливий розряд слів, що не має номінативної функції й служить для безпосереднього вираження різних емоцій і волевиявлення*
- Г) службова частина мови, яка разом з непрямыми відмінками оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого у словосполученні чи реченні*

2. Визначте рядок, у якому всі слова є частками:

- А) над, оце, за, би*
- Б) лише, по, при, саме*
- В) чи, на, усе, давай*
- Г) хіба, від, бодай, ще*

3. Визначте рядок, у якому всі частки формотворчі:

- А) хай, нехай, най-, би*
- Б) як-, от, будь-, ось*
- В) та, що-, казна-, аж*

Г) тільки, ні-, хоча, -би,

4. Визначте рядок, у якому всі частки словотворчі:

А) будь-, казна-, -би, -сь

Б) хай, не-, майже, де-

В) навіть, би, дійсно, ось

Г) ледве, як-, б, уже

5. Визначте рядок, у якому всі частки модальні:

А) онде, оце, би, -сь

Б) аби-, -б, хай, майже

В) осьде, от, уже, бо

Г) таки, ой, нехай, уже

6. Визначте рядок, у якому всі частки модальні підсилювальні:

А) аж, таки, би, точно

Б) уже, ж, майже, саме

В) і, й, та, навіть

Г) бо, ой, б, онде

7. Визначте рядок, у якому всі частки модальні обмежувально-видільні:

А) тільки, лише, хоч, навіть

Б) лиш, ось, таки, точно

В) онде, хоча, ледве, ж

Г) оце, майже, уже, бо

8. Визначте рядок, у якому всі частки модальні означальні:

А) ось, оце, власне, навіть

Б) уже, хоч, майже, саме

В) якраз, саме, точно, дійсно

Г) уже, ледве, онде, хоча

9. Визначте рядок, у якому всі частки власне модальні:

А) ледве чи, так, авжеж, ні

Б) мов, мабуть, мовби, навряд чи

В) мовби, бодай, онде, точно

Г) *чи, хіба, ну, аж*

10. Визначте рядок, у якому всі частки модально-вольові:

А) *давай, так, ну, хіба*

Б) *хай, нехай, бодай, ну*

В) *що за, ані, хоча, б*

Г) *навряд чи, мовби, навіть, дійсно*

ВИГУК

1. Вигук – це

А) *службова частина мови, яка надає окремим словам, словосполученням, реченням додаткових відтінків або служить засобом творення граматичних форм слів чи похідних слів*

Б) *службова частина мови, яка служить для зв'язку членів речення або частин складного речення*

В) *особливий розряд слів, що не має номінативної функції й служить для безпосереднього вираження різних емоцій і волевиявлення*

Г) *службова частина мови, яка разом з непрямыми відмінками оформляє залежність одного повнозначного слова від іншого у словосполученні чи реченні*

2. За походженням і способом творення вигуки поділяються на:

А) *прості, складні, складені*

Б) *модальні, словотворчі, формотворчі*

В) *похідні, непохідні*

Г) *емоційні, спонукальні*

3. Розряди вигуків за значенням:

А) *вигуки етикету, звуконаслідувальні, заперечні*

Б) *емоційні, протиставні, спонукальні, єднальні*

В) *спонукальні, емоційні, звуконаслідувальні, вигуки етикету*

Г) *звукнаслідувальні, спонукальні, емоційні, єднальні*

4. Визначте рядок, у якому відсутній вигук:

- А) *Ой, як гарно навколо!*
- Б) *Гей ти, хлопче, топчи стежку до нашої хати.*
- В) *Оце так! А я думав, що ви до екзаменів готуєтесь.*
- Г) *Оте «ура» ще довго вчувалося тим, хто вижив після атаки.*

5. Визначте речення, у якому виділене слово є вигуком:

- А) **Ви чуєте**, скільки вогню в нашій мові!
- Б) **Бувай здоров**, Миколо!
- В) **Онде** балочка весела, в ній хороші, красні села.
- Г) Як тебе не любити, **Києве мій!**

6. Визначте рядок, у якому всі вигуки первинні:

- А) *ей!, ага!, агусь!, бр-р!*
- Б) *ай!, гей!, у!, годі!*
- В) *геть!, р-р-раз!, ну-ну!, стоп!*
- Г) *жах!, хм!, годі!, стоп!*

7. Визначте рядок, у якому всі вигуки вторинні:

- А) *жах!, геть!, браво!, годі!*
- Б) *господи!, отаке!, бр-р!, агусь!*
- В) *стоп!, р-раз!, гон!, браво!*
- Г) *матінко!, агусь!, господи!, спасибі!*

8. Визначте речення, в якому виділене слово є вигуком волевиявлення:

- А) **Господи!** Як же сумно й сумно!
- Б) **Ой лишечко**, як страшно!
- В) **Марш** мені зараз малину рвати!
- Г) **Ох**, і щука ж була!

9. Визначте речення, в якому виділене слово є вигуком для вираження емоцій, почуттів:

- А) **Ану, стоп!** Віталій нахилився до водія.
- Б) **Ой** колись я навесні до гаю ходила, по стежках на признаку дивоцвіти садила.

В) Агов! Чи чуєш!

*Г) Та **цитьте**, сороки!*

10. Визначте, до якої групи за значенням належать вигуки *тьох-тьох, трісь, бух, кап-кап, брязь*:

А) спонукальні

Б) етикетні

В) звуконаслідувальні

Г) емоційні

ПІДСУМКОВІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

Варіант № 1

1. У якому рядку всі слова мають нульову морфему?
 - А) *вчора, давно, ходив, піч*
 - Б) *беззвучно, винен, авто, малював*
 - В) *радість, спік, працював, пальт*
 - Г) *зелен, там, спів, поні*
2. У якому рядку всі слова утворені морфолого-синтаксичним способом?
 - А) *майбуття, перекотиполе, військовий, кобзарський*
 - Б) *майбутнє, наречена, вчительська, кондитерська*
 - В) *переддень, подорожник, переможець, харківське*
 - Г) *вчорашній, прийдешнє, вчора, батьківський*
3. З'ясуйте, в якому рядку в усіх словах родові значення виражаються морфологічними засобами:
 - А) *Маестро, поетеса, інтерв'ю, Валя.*
 - Б) *Монпансьє, ремесло, півень, Дюма.*
 - В) *Палець, циганча, сито, картина.*
 - Г) *Чайка, рагу, павутиння, професор.*
4. Визначте, в якому рядку всі прикметники відносні:
 - А) *Газове родовище, двійчасті двері, закордонне відрядження, вчорашнє повідомлення.*
 - Б) *Вітальна листівка, університетський стадіон, коротка зустріч, пекучий біль.*
 - В) *Цілодобове чергування, повний кошик, богатирський епос, круглолиця дівчина.*
 - Г) *Розділовий знак, джерельна вода, Софійн спів, кисле яблуко.*
5. Встановіть рід наведених іменників, вкажіть засоби родової диференціації іменників.

Дівчина, Тичина, біль, пильність, гідальго, кофе, меню, староста, село, ковшня.

6. Установіть лексико-граматичний розряд прикметників і вкажіть, за якими ознаками (значення слова, морфемно-словотворча структура, формотворення та ін.) він встановлений.

Хазяйський, насмішуватий, кремезний, козячий, засухо-стійкий, гірницький, зарозумілий, каліграфічний, комічний, страшенний.

7. Виконайте морфемний і словотворчий аналіз поданих слів.

Умножити, просочування, по-весняному.

8. Зробіть повний морфологічний аналіз виділених слів.

*О рідне слово! Шум дерев!
Музика зір **блакитнооких**,
Шовковий спів **стенів** широких,
Дніпра між ними левів рев.*

О. Олесь

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 1

Варіант № 2

1. У якому рядку наведені слова, основа яких не членується на морфемі?

- А) Відправка, сутінки, сузір'я, шнурок*
- Б) Травка, мішок, супутник, курник*
- В) Доставка, підвіконня, дошкільний, самодіяльність*
- Г) Подушка, огірок, держава, інжир*

2. У якому рядку всі слова утворені способом нульової суфіксації?

- А) Переддень, дезорганізація, пролісок*
- Б) Післямова, провісник, жовтизна*
- В) Підрив, підстава, переклад*
- Г) Антифашист, надприбуток, слухач*

3. З'ясуйте, в якому рядку всі іменники належать до маскулізмів:

- А) Сонько, розумака, офіцер, імунолог.*
- Б) Староста, читака, ледащо, декан.*
- В) Агроном, філософ, нікчема, убойце.*
- Г) Лауреат, інженер, етнограф, адвокат.*

4. У якому рядку до складу словосполучень входять тільки якісні прикметники?

- А) Широкий степ, далека дорога, гарний вчинок, дорога людина, велика будівля*
- Б) Літній день, вечірні сутінки, морський вокзал, молочна каша, дерев'яна лава*
- В) Денне світло, пригірський район, столярна майстерня, грецький горіх, ясний день*
- Г) Сердитий хлопець, весела дівчина, зимовий ранок, каштанове волосся, вишневий садок.*

5. Встановіть рід наведених іменників, вкажіть засоби родової диференціації іменників.

Гусак, депо, кішка, слуга, жито, хлопчище, руль, волосся, пісня, Київ.

6. Обґрунтуйте лексико-граматичний розряд поданих прикметників.

Школярський, наймудріший, малиновий, оксамитовий, гарячий, алюмінієвий, квасолевий, Валин, босий, зозулястий.

7. Виконайте морфемний і словотворчий аналіз поданих слів.

Попрочитувати, розгороджений, вартовий (іменник).

8. Зробіть повний морфологічний аналіз виділених слів.

*Шумів травною степ шовковий,
Сміявся день, **пісні** лились... (О. Олесь).*

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2

Варіант № 1

1. Виберіть рядок, у якому правильно вжито всі відмінкові форми числівника *сім*:

А) *Сім, семи, сімох, семи, сімом, сім, сімох, сьома, сімома, на семи, на сімох.*

Б) *Сім, сімох, сімом, семи, на сімох.*

В) *Сім, семи, семи, сімом, сімома, на сімох.*

Г) *Сім, семи, сімох, семи, сьома, на семи.*

2. Які дієслівні категорії властиві дієприслівнику?

А) *Часу, виду.*

Б) *Виду, перехідності /неперехідності.*

В) *Виду, перехідності / неперехідності, стану, часу.*

Г) *Стану, виду.*

3. У якому рядку всі прислівники обставинні причини?

А) *Нізащо, тому, чому, зопалу.*

Б) *Спересердя, навіщо, здалеку, змолоду.*

В) *Смерком, взимку, коли, завжди.*

Г) *Захоплено, незвично, так, зозла.*

4. Виберіть рядок, у якому всі прийменники вторинні:

А) *Згідно, зверх, під, для.*

Б) *Насеред, нарізно, про, ради.*

В) *Опріч, просто, подовж, на.*

Г) *Навскіс, обабіч, поверх, шляхом.*

5. Від поданих прислівників утворіть вищий і найвищий ступені порівняння. Поясніть, які морфологічні зміни відбуваються при творенні деяких ступеневих форм. Складіть словосполучення за моделлю „прислівник + дієслово”.

Ясно, вузько, погано, глибоко, низько, мало, тепло, широко, високо.

6. Утворіть від поданих дієслів дієприкметники активного і пасивного стану. Виділіть твірні основи та формотворчі афікси.

Бажати, в'янути, оголошувати, оголосити, зів'янути, попередити.

7. Провідмініайте числівники *четверо, вісім, п'ять тисяч чотириста тридцять сім.*

8. Зробіть повний морфологічний аналіз виділених слів.

Небо закрито завісою темною,

Заслані сірим серпанком поля (О. Олесь).

КОНТРОЛЬНА РОБОТА № 2

Варіант № 2

1. У якому рядку є займенники, зайві щодо належності до певного семантичного розряду?

А) Вони, ми, я, ти, ви, себе, наш.

Б) Цей, такий, той, стільки.

В) Наш, мій, ваш, свій, твій.

Г) Сам, увесь, кожний, інший, усякий.

2. Активні дієприкметники теперішнього часу утворюються за допомогою:

А) Суфіксів -ач-, -уч-.

Б) Суфікса -л-.

В) Суфіксів -н-, -єн-, -т-.

Г) Суфіксів -ш-, -вш-.

3. Визначте, в якому рядку прийменниково-відмінкові конструкції виражають причинові відношення:

А) Не працювати через хуртовину, не спочивати за турботами, страждати завдяки температураменту.

Б) Навчатися заради майбутнього, мріяти про долю, наперекір суховіям.

В) Заготовляти на зиму, протягом семестру, при купівлі.

Г) Підготувати для лекції, у ході процесу, між людьми.

4. У якому рядку в усіх числівниках при відмінюванні змінюється тільки останнє слово?

А) Тридцять сім, двісті шістдесят п'ять, сто сорок один, дві третіх.

Б) Сімдесят перший, триста шістдесят третій, дев'ятсот сьомий, дві тисячі восьмий.

В) Одна ціла і три п'ятих, двадцять четвертий, сто тридцять, дев'яносто п'ять.

Г) Вісімдесят восьмий, сорок сім, чотириста п'ятдесят один, один мільйон триста.

5. Утворіть від поданих дієслів форми I особи однини та I і II особи множини теперішнього часу. Поясніть, які морфонологічні явища відбуваються при творенні особових форм.

Мостити, плести, трусити, смикати, пестити, просити, товкти, брести.

6. Визначте морфологічні типи прислівників за походженням та способи їх творення.

Вгору, навсидячки, гуртом, додому, насамкінець, споконвіку.

7. Запишіть цифри словами у відповідній формі.

До 554 додати 15; від 1486 відняти 76; скласти 412 з 8765; сума чисел дорівнює 614; вимірюється 40 764 метрами.

8. Зробіть повний морфологічний аналіз виділених слів.

*Молились гори вгору, в чорні руки,
що не гребуть, себе до сонця пнуть (В. Затулівітер).*

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Важливим завданням вищої школи є формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Досвідом підтверджено, що важливим підґрунтям для формування професійних умінь майбутнього спеціаліста є самостійна робота студентів, оскільки самостійність забезпечує більш повне, глибоке і творче засвоєння спеціальних, відповідних профілю підготовки, знань, умінь і навиків. Самостійна робота студента формує навички самостійної діяльності, виробляє здатність самостійно приймати відповідальні рішення, знаходити оптимальний вихід зі складних ситуацій.

Згідно з Положенням "Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах", самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань.

Основними видами самостійної роботи з навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова» є:

- опрацювання конспекту лекцій та рекомендованої літератури з кожної теми; пошук та вивчення додаткової літератури;
- підготовка відповідей на теоретичні питання практичних занять та виконання практичних завдань;
- конспектування наукової статті з фахової проблематики, складання планів, тез;
- кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків) тощо.

Контроль самостійної роботи студентів включає: поточний контроль знань студентів (перевірка конспектів, відповіді на тестові завдання, виконання завдань самостійної роботи тощо); модульний контроль знань студентів (перевірка контрольних робіт); підсумковий контроль знань студентів.

Самостійна робота студента з навчальної дисципліни сприяє поглибленому вивченню студентом теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використовувати знання для вирішення відповідних практичних завдань.

Морфеміка

1. Поняття про основу слова. Типи твірних основ.
2. Історичні зміни в морфемній будові слова.

Словотвір

1. Способи словотворення сучасної української літературної мови: морфологічно-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний.
2. Особливості творення іменників в українській мові.
3. Способи творення прикметників.
4. Особливості творення дієслів. Словотвір прислівників та службових частин мови.
5. Принципи словотвірного аналізу.

Граматика. Морфологія

1. Граматична форма як окремий елемент парадигми. Основні типи граматичних форм.
2. Поняття про граматичну категорію як узагальнене абстрактне поняття.
3. Частини мови та принципи виділення їх в українській мові.
4. Поняття про слова категорії стану та модальні слова як окремі лексико-граматичні розряди слів.

Іменник

1. Значення категорії числа та граматичні засоби її вираження.
2. Відмінкова система сучасної української літературної мови. Категорія відмінка. Значення відмінків.
3. Іменникові парадигми Поділ іменників на відміни. Диференціація у межах відмін. Варіантні парадигми.
4. Система закінчень іменників I відміни.
5. Система закінчень іменників II відміни.

6. Парадигми іменників III та IV відмін.
7. Особливості відмінювання іменників множинної парадигми.
8. Відмінювання іменників прикметникового типу.
9. Відмінювання іменників іншомовного походження.
10. Відмінювання абревіатур.

Прикметник

1. Категорія посесивності присвійних прикметників.
2. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу. Поняття про відносно-якісні та присвійно-відносні групи прикметників.
3. Особливості відмінювання прикметників.
4. Повні та короткі прикметники. Стягнені і нестягнені форми повних прикметників.
5. Словотвір прикметників. Морфологічні способи творення прикметників.
6. Перехід інших частин мови в прикметники. Явище субстантивації прикметників.

Числівник

1. Наголошення числівників при словозміні.
2. Синтаксичні функції числівників.

Займенник

1. Перехід займенників у інші частини мови.
2. Явище прономіналізації.
3. Синтаксичні функції займенників та їх стилістичні особливості.

Дієслово

1. Перехід інших частин мови в дієслова (вербалізація).
2. Синтаксична роль дієвідмінюваних і недієвідмінюваних дієслівних форм.

Дієприкметник. Предикативні форми на -но, -то

1. Явища конверсії (ад'ективація, субстантивація) в системі дієприкметників. Критерії розмежування дієприкметників і прикметників.

2. Предикативні форми на -но, -то. Генетичний зв'язок предикативних форм з дієприкметниками.

Дієприслівник

1. Критерії виділення в сучасному мовознавстві дієприслівника як дієслівно-прислівникового утворення.
2. Ступені адвербіалізації дієприслівника.

Прислівник

1. Прислівники займенникового походження.
2. Морфологічна адвербіалізація дієслів.
3. Творення складних прислівників та прислівникових сполучень.
4. Перехід інших частин мови у прислівники. Ступені адвербіалізації різних частин мови: синтаксичний, морфологічний.
5. Види адвербіалізації за частиномовною співвіднесеністю: відіменникова; відприкметникова; відчислівникова; відзайменникова; віддієслівна.
6. Прислівники, похідні від складних твірних слів.
7. Перехід прислівників у інші частини мови.

Прийменник

1. Семантичні типи прийменників: просторові, темпоральні, логічні.
2. Явище синонімії прийменникових конструкцій.

Сполучник

1. Класифікація сполучників у сучасному мовознавстві як окремого типу слів-морфем.
2. Синтаксичні функції сполучників. Сурядні сполучники та їх різновиди.
3. Функції різних типів сполучників підрядності.

Частка

1. Класифікація часток за функціонально-семантичними ознаками.
2. Розряди часток за структурними особливостями (за місцем і роллю мовних одиниць): фразові, формотворчі, словотворчі.

Вигук

1. Звукова і морфемна структура інтер'єктивів (первинні і вторинні).
2. Основні розряди вигуків: 1) власне вигуки; 2) звуконаслідування.
Часткові підрозряди інтер'єктивів (емоційні, імперативні, етикетні, вокативні).
3. Вигуки як нечленовані слова-речення.
4. Явища переходу інших частин мови у вигуки (інтер'єктивація).

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ

Студент допускається до підсумкового контролю при умові опрацювання усіх теоретичних питань, практичних завдань, завдань самостійної роботи і накопиченні протягом семестру не менше 35 балів.

Під час підсумкового контролю студент може набрати не більше 25 балів.

Екзаменаційний білет складається з трьох завдань, два з яких – теоретичного характеру, одне – практичного.

Запитання до екзамену

(Морфеміка. Словотвір. Граматика. Морфологія. Іменник.

Прикметник)

1. Предмет і завдання морфемології як розділу мовознавства. Одиниці морфемної підсистеми мови.

2. Поняття про морфему та морф. Основні ознаки морфа як мінімального сегмента словоформи. Кваліфікація морфеми як узагальнюючої нелінійної значеннєвої одиниці, що реалізується в морфах.

3. Аломорфи як ряд морфів певної морфеми, що зумовлені морфонологічними та лексико-граматичними особливостями попередніх до неї або наступних морфем. Диференційні ознаки варіантів морфем.

4. Основні типи класифікацій морфем у сучасній українській мові за роллю у складі слова, за семантичною функцією, за наявністю або відсутністю звукового показника, за неоднорідністю звукового складу, місцем у слові, за кількісним складом, за ступенем здатності сполучатися з іншими морфемами, за ступенем поширеності, за походженням, за особливостями вияву в споріднених словах.

5. Коренева морфема та афіксальні. Особливості аloseмічних та моносемічних афіксів.

6. Складні та прості афікси. Префікси та система постфіксальних афіксів.

7. Флексія як поліфункціональне явище. Основні функції флексії.
8. Поняття про конфікс як афікс із перерваною структурою.
9. Структурна функція інтерфіксів як сполучних морфем складних слів.
10. Основа слова. Будова лексичної основи. Проблема похідності / непохідності основ. Особливості слів із зв'язаними основами.
11. Історичні зміни в морфемній будові слова.
12. Поняття про словотвір та словотвірну систему української мови. Словотворення як джерело збагачення лексики. Структура системи синхронного словотворення.
13. Словотвірна структура слова. Поняття твірної бази, твірної основи та форманта.
14. Словотвірний тип та словотвірна модель. Словотвірне значення та його місце в системі смислової структури слова.
15. Способи словотворення сучасної української літературної мови: а) морфологічний спосіб та його різновиди; б) морфологічно-синтаксичний; в) лексико-семантичний.
16. Особливості творення різних частин мови в українській мові. Особливості творення іменників в українській мові.
17. Способи творення прикметників.
18. Особливості творення дієслів.
19. Словотвір прислівників та службових частин мови.
20. Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову. Основні граматичні поняття.
21. Граматичне значення та способи його вираження в українській мові.
22. Граматична форма як окремий елемент парадигми. Основні типи граматичних форм.
23. Граматична категорія як узагальнене абстрактне поняття.
24. Морфологія як розділ мовознавства. Предмет вивчення морфології.
25. Поняття про словоформу. Взаємозв'язок між словом і словоформою.
26. Частини мови та принципи їх виділення в українській мові. Проблема

поділу слів на лексико-граматичні класи в україністиці.

27. Поняття про слова категорії стану та модальні слова як окремі лексико-граматичні розряди слів.

28. Іменник як частина мови. Загальна характеристика іменника як частини мови. Семантико-граматичні ознаки його виділення.

29. Лексико-граматичні категорії іменника. Категорія конкретності та абстрактності.

30. Категорія власних і загальних назв.

31. Категорія істот та неістот.

32. Категорія збірності та одиничності.

33. Категорія речовинності.

34. Граматичні категорії іменників. Категорія роду, її значення, морфологічне, синтаксичне та лексичне вираження.

35. Значення категорії числа та граматичні засоби вираження.

36. Відмінкова система сучасної української літературної мови. Категорія відмінка. Значення відмінків.

37. Іменникові парадигми. Поділ іменників на відміни. Диференціація у межах відмін. Варіантні парадигми.

38. Система закінчень іменників I відміни.

39. Система закінчень іменників II відміни.

40. Парадигма іменників III та IV відмін.

41. Особливості відмінювання іменників множинної парадигми.

42. Відмінювання іменників прикметникового типу, іншомовного походження та аббревіатур.

43. Прикметник як частина мови. Загальна характеристика прикметника як частини мови. Семантичні, морфологічні і синтаксичні особливості прикметника.

44. Семантико-граматичні групи прикметників. Якісні прикметники та їх семантико-граматичні категорії: категорія співвідносної міри якості, категорія безвідносної міри якості, категорія суб'єктивної оцінки якості.

45. Семантико-граматичний розряд відносних прикметників. Тематичні групи відносних прикметників. Лексико-граматичні категорії відносних прикметників: темпоральності, локатива, речовинності, ознаки предмета за дією.

46. Категорія посесивності присвійних прикметників.

47. Перехід прикметників з однієї семантичної групи в іншу. Поняття про відносно-якісні та присвійно-відносні групи прикметників.

48. Особливості відмінювання прикметників. Повні та короткі прикметники. Стягнені і нестягнені форми повних прикметників.

49. Словотвір прикметників. Морфологічні способи творення прикметників.

50. Перехід інших частин мови в прикметники. Явище субстантивації прикметників.

Запитання до екзамену

(Числівник. Займенник. Дієслово. Прислівник. Службові частини мови. Вигук.)

1. Проблема частиномовної природи числівника. Числівник як частиномовна морфологічна периферія. Морфологічні категорії числівників. Нівеляція категорії роду як характерна риса числівників. Особливості категорії числа у числівників.

2. Семантичні розряди числівників: означено-кількісні та неозначено-кількісні.

3. Особливості відмінювання числівників.

4. Характер сполучуваності числівників з іменниками.

5. Наголошування числівників при словозміні.

6. Синтаксичні функції числівників.

7. Основні підходи в україністиці до кваліфікації займенника в системі частин мови.

8. Класифікація займенників за функціональним навантаженням.

9. Морфологічні категорії займенника. Особливості вияву категорій роду та числа в займенниках окремих розрядів.

10. Специфіка семантики займенників. Групи займенників за значенням та їх семантико-граматичні особливості.

11. Особливості відмінювання займенників. Відмінкові форми займенників.

12. Перехід займенників в інші частини мови. Роль окремих груп займенників у процесах адвербіалізації, кон'юнкціоналізації, партикуляції та інтер'єктивності.

13. Поняття про явище прономіналізації. Транспозиційний потенціал іменників, числівників та прикметників в процесі конверсії.

14. Синтаксичні функції займенників та їх стилістичні особливості.

15. Поняття про дієслово як центральну частину мови: лексичне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Первинні і вторинні дієслова.

16. Інфінітив, або неозначена форма дієслова, що позначає абстрактну, неактуалізовану певним чином дію поза морфологічними категоріями часу, способу, особи, числа.

17. Система дієслівних форм: дієвідмінювані (предикативні) та недієвідмінювані (непредикативні).

18. Типи дієслівних основ: основа інфінітива і основа теперішнього часу. Дієслівні форми, що утворюються від основи інфінітива та основи теперішнього часу.

19. Структурні класи дієслів. Тип співвідношення між основою інфінітива і основою теперішнього часу становить зміст поняття «клас дієслова». Продуктивність та непродуктивність дієслівних класів.

20. Поділ дієслів на дієвідміни в українській мові за характером тематичного голосного в особовому закінченні. Основні правила класифікації дієслів на дієвідміни за основою інфінітива.

21. Граматичні категорії дієслова. Специфіка вияву граматичних категорій дієслова. Власне-дієслівні і невластне-дієслівні граматичні категорії.

22. Категорія виду як центрально-периферійна дієслівна категорія мішаного типу. Групи дієслів за ознакою реалізації виду: 1) парновидові, 2) непарновидові; 3) двовидові. Особливості формування видових кореляцій дієсловами доконаного і недоконаного виду.

23. Дієслівні роди як морфолого-словотвірні категорії. Різновиди дієслівних родів за типом словотворчого афікса: префіксальні, суфіксальні, префіксально-суфіксальні, префіксально-постфіксальні, постфіксальні. Групи дієслівних родів за значенням: 1) фазові; 2) кількісні; 3) результативні.

24. Категорії особи і числа. Семантичний зміст категорії особи. Дієслова неповної особової парадигми.

25. Семантична мотивація одноособових (моноособових) дієслів.

26. Словозміна дієслів (дієвідмінювання). Основні типи парадигм дієвідмінювання.

27. Словозмінна категорія часу дієслів. Транспозиційний потенціал градем часу. Системні зв'язки категорій часу і виду.

28. Категорія способу. Дійсний, умовний, наказовий, спонукальний, бажальний способи. Транспозиційні особливості форм дієслівного способу.

29. Статус категорії перехідності / неперехідності в граматичних студіях української мови.

30. Категорія стану як морфолого-словотвірної-синтаксичної категорія міжрівневого типу.

31. Перехід інших частин мови в дієслово (вербалізація). Поняття про вербалізацію. Ступені і різновиди вербалізації.

32. Дієприкметник як особлива форма дієслова: лексичне та граматичне значення, синтаксична функція.

33. Основні нетрадиційні підходи до кваліфікації дієприкметника в системі частин мови.

34. Спростування традиційного твердження про кваліфікацію категорії часу в дієприкметника. Якісна відмінність часового значення дієприкметника від дієслівного.

35. Дієприкметникові форми активного та пасивного стану. Особливості творення активних і пасивних дієприкметників

36. Явища конверсії (ад'єктивація, субстантивація) в системі дієприкметників. Критерії розмежування дієприкметників та прикметників.

37. Предикативні форми на -но, -то. Генетичний зв'язок предикативних форм з дієприкметниками.

38. Критерії виділення в сучасному мовознавстві дієприслівника як дієслівно-прислівникового утворення. Підстави для кваліфікації дієприслівника як віддієслівного прислівника та як самостійної частини мови.

39. Перегляд питання про вихідну форму дієприслівників. Здатність дієприслівників набувати відносного часу: попередності, одночасності, наступності як обставинних значень .

40. Дієприслівники доконаного та недоконаного виду. Особливості творення дієприслівників доконаного та недоконаного виду.

41. Ступені адвербіалізації дієприслівника.

42. Лексичне значення, морфологічні особливості, синтаксична роль прислівника як частини мови. Морфологічна безкатегорійність та одноформність прислівника.

43. Семантико-синтаксичні розряди прислівників: 1) означальні; 2) обставинні. Семантика та функціональне навантаження обставинних прислівників. Часткові підрозряди обставинних прислівників.

44. Означальні прислівники. Основні групи означальних прислівників: 1) якісно-означальні; 2) способу дії; 3) порівняльно-уподібнювальні; 4) міри вияву ознаки. Категорія співвідносної міри якості (ступені порівняння), безвідносної міри якості та суб'єктивної оцінки якісно-означальних прислівників.

45. Перехід інших частин мови в прислівник. Ступені адвербіалізації різних частин мови: синтаксичний, морфологічний, семантичний. Види адвербіалізації за частиномовною співвіднесеністю: відіменникова, відприкметникова, відчислівникова, відзайменникова, віддієслівна.

46. Перехід прислівників у інші частини мови.

47. Історія формування прийменника в українській мові. Основні підходи в сучасному мовознавстві до визначення статусу прийменника. Сутність морфемної концепції службових слів.

48. Принципи класифікації прийменників. Первинні і вторинні прийменники за походженням.

49. Класифікація прийменників за семантичними протиставленнями: 1) динамічність - статичність; 2) контактність - дистантність. Основні семантичні типи прийменників: просторові, темпоральні, логічні.

50. Явище синонімії прийменникових конструкцій.

51. Основні причини переходу інших частин мови

52. Класифікація сполучників у сучасному мовознавстві як окремого типу аналітичних синтаксичних слів-морфем.

53. Первинні і вторинні сполучники.

54. Поділ сполучників за структурою (прості і складені) та способом уживання (одиначні, повторювані, парні).

55. Синтаксичні функції сполучників. Класифікація сполучників за семантичними ознаками на сурядні та підрядні. Сурядні (паратактичні) сполучники та їх різновиди (єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні, пояснювальні, або уточнюючі).

56. Основні функції сполучників підрядності (гіпотактичних). Функціональні різновиди підрядних сполучників (з'ясувально-об'єктні, означальні, часові, місця, причинові, умовні, мети, допустові, порівняльні).

57. Сутність явища кон'юнкціоналізації в системі сполучників.

58. Проблема лінгвістичного статусу часток. Склад часток за походженням та будовою.

59. Класифікація часток за функціонально-семантичними ознаками. Розряди часток за структурними особливостями (за місцем і роллю в мовних одиницях): фразові частки, формотворчі.

60. Співвідносність часток з іншими частинами мови. Транспозиція інших частин мови у частки (партикуляція).

61. Проблема статусу вигуків у сучасному мовознавстві.

62. Звукова і морфемна структура інтер'єктивів (первинні і вторинні).

Основні розряди вигуків: 1) власне вигуки; 2) звуконаслідування.

63. Часткові підрозряди інтер'єктивів (емоційні, імперативні, етикетні, вокативні).

64. Явище переходу інших частин мови у вигуки (інтер'єктивація).

СХЕМИ І ЗРАЗКИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Схема морфемного аналізу слова

1. Слово для аналізу.
2. Визначити частиномовну належність та форму слова в тексті, указати на змінність/незмінність частини мови та аналізованої словоформи.
3. Виділити основу слова та флексію в змінюваних словах або тільки основу в незмінюваних.
4. Визначити тип флексії за способом формального вираження (матеріально виражена чи нульова), за характером граматичного значення.
5. Схарактеризувати основу слова (похідна / непохідна, цілісна / перервана).
6. Шляхом добору спільнокореневих слів знайти корінь та схарактеризувати його (вільний/зв'язаний). Назвати існуючі морфонологічні зміни кореневої морфеми.
7. Виділити префікси, суфікси, конфікси. Визначити їх словотвірну (граматичну) семантику.
8. За наявності в слові інтерфіксів чи постфіксів виділити їх, з'ясувавши роль і значення кожного.
9. Якщо в структурі морфем відбулися історичні зміни, пояснити їх.

Умовні позначення для проведення морфемного аналізу

└──┘ – основа; □ – закінчення; ⤿ – корінь; ▭ – префікс;
┘ – постфікс; ^ – суфікс; || – інтерфікс

Зразок морфемного аналізу

*Ти світи, ясна Зіронько,
у самотнє віконце,
Ой, гаряча жаринько,
на маленькій долоньці.*

Л. Ромен.

1. *Зіронько*.
2. Іменник, змінюється за числами та відмінками.
3. Основа *зіроньк-*, закінчення *-о*.
4. Закінчення матеріально виражене, передає граматичне значення кличного відмінка, жіночого роду, однини.
5. Основа похідна, цілісна.
6. Корінь *зір-* (*зоря, зірка*), корінь вільний. Кореневу морфему репрезентують аломорфи *зір-, зор-*.
7. Суфікс *-оньк-* (*зоря – зіронька; пор.: дитинонька, ліщинонька, перинонька*), словотворчий, реалізує значення зменшеності й пестливості.
8. Інтерфікси і постфікси відсутні.

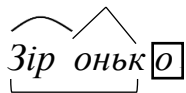

Схема словотвірного аналізу слова

1. Слово для аналізу.
2. Визначити частиномовну належність аналізованого слова.
3. Встановити відношення словотвірної мотивації між похідним (мотивованим) і твірним словом (мотиватором).
4. Визначити твірну основу.
5. Виділити словотворчий формант.
6. Визначити морфонологічні зміни в складі твірної основи.
7. Визначити спосіб словотворення.

Зразок словотвірного аналізу

Десь за снігами, а чи під – однак

Спроможні ще на сильні землетруси.

Л. Ромен.

1. *Землетруси*.
2. Іменник.
3. Мотивується словосполученням *землю трусити*.
4. Твірні основи *земл-*, *трус-*.
5. Фіксований порядок розташування компонентів, один основний наголос, інтерфікс *-e-*.
6. Морфонологічних змін немає.
7. Морфологічний спосіб творення. Основоскладання.

Земл |e| труси ← землю трусити

Схема морфологічного аналізу іменника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма.
4. Лексико-граматичні розряди іменника: власна чи загальна назва; назва істоти чи неістоти; іменник з конкретним чи абстрактним значенням (для загальних назв); збірний іменник, одиничний іменник (сингулятив) чи іменник з речовинним значенням (якщо ці лексико-граматичні значення є).
5. Рід.
6. Число (якщо іменник не змінюється за числами, вказати, до якої групи він належить: *singularia tantum* чи *pluralia tantum*).
7. Відмінок, його значення.
8. Відміна.
9. Група (для іменників I та II відміни).
10. Синтаксична роль іменника.

Зразок морфологічного аналізу іменника

Найбільша в світі велич – святість хліба (А. Гризун).

1. Святість.
2. Іменник, має категоріальне значення предметності.
3. Святість.
4. Загальна назва; неістота; іменник з абстрактним значенням.
5. Жіночий рід.
6. Однина, *singularia tantum*.
7. Називний відмінок, виражає предикативне значення.
8. III відміна.
9. Групи немає.
10. Синтаксична роль – іменна частина складеного іменного присудка.

Схема морфологічного аналізу прикметника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма.
4. Розряд прикметника.
5. Ступінь порівняння, його форма (для якісних прикметників).
6. Форма прикметника (повна: стягнена чи нестягнена; коротка).
7. Рід.
8. Число.
9. Відмінок.
10. Група за кінцевим приголосним основи: тверда, м'яка.
11. Синтаксична роль.

Зразок морфологічного аналізу прикметника

*І знову повінь **весняна**. Неждана...*

І знов життя виходить з берегів.

М. Гриценко.

1. *Весняна* (повінь).
2. Прикметник, категоріальне значення – непроцесуальна ознака предмета.
3. Початкова форма – *весняний*.
4. Відносний прикметник.
5. Ступінь порівняння відсутній.
6. Повна стягнена форма.
7. Жіночий рід.
8. Однина.
9. Називний відмінок.
10. Тверда група.
11. Синтаксична роль – узгоджене означення.

Схема морфологічного аналізу числівника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, категоріальне значення числівника.
3. Початкова форма.
4. Лексико-граматичний розряд.
5. Розряд за структурою.
6. Рід (якщо є).
7. Число (якщо є).
8. Відмінок, особливості відмінювання.
9. Синтаксична роль.

Зразок морфологічного аналізу числівника

Твоє слово правдиве,

мов сонце, ховали за хмари

Двадцять літ, – де лиш віри для поета рідня.

Л. Ромен.

1. *Двадцять*.
2. Числівник, категоріальне значення – кількість однорідних предметів.
3. Початкова форма – *двадцять*.
4. Кількісний, означено-кількісний, власне-кількісний.
5. Простий.
6. Категорії роду не має.
7. Категорії числа не має.
8. Знахідний відмінок, за типом відмінкової парадигми – відмінювання власне-кількісних числівників *п'ять – тридцять, п'ятдесят – вісімдесят*.
9. Синтаксична роль – обставина часу.

Схема морфологічного аналізу займенника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма.
4. Розряд за значенням.
5. Розряд за співвідношенням з іншими часинами мови.
6. Граматичні категорії: особа (в особових займенниках), рід (якщо є), число (якщо є), відмінок.
7. Синтаксична функція.

Зразок морфологічного аналізу займенника

Змінюється світ навколо нас, –

Пам'ять і старі фотографії

Зупиняють час.

Н. Кириленко.

1. Словоформа в тексті – *нас*.
2. Займенник, категоріальне значення – вказує на особу.
3. Початкова форма – *ми*.
4. Особовий.
5. Співвідносний з іменником.
6. 1-ша особа, множина, родовий відмінок.
7. Синтаксична роль – обставина місця.

Схема морфологічного аналізу дієслова

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма.
4. Дієвідмінювана чи недієвідмінювана форма.
5. Від якої дієслівної основи вона утворена?
6. Клас.
7. Дієвідміна.
8. Вид дієслова, видова пара (якщо є), спосіб утворення видової пари.
9. Перехідність / неперехідність дієслова.
10. Зворотність.
11. Стан дієслова.
12. Спосіб.
13. Час дієслова. Для дієслів майбутнього часу вказати форму (проста, складна, складена).

14. Особа (якщо є).
15. Число.
16. Рід дієслова (якщо є).
17. Синтаксична роль.

Зразок морфологічного аналізу дієслова

Маленька дівчинка на березі весни

Вдивляється у протилежний берег.

С. П'ятаченко.

1. Словоформа в тексті – *вдивляється*.
2. Дієслово, категоріальне значення – процесуальність.
3. Початкова форма – *вдивлятися*.
4. Дієвідмінювана форма.
5. Утворена від основи теперішнього (майбутнього) часу *вдивляються*.
6. III клас.
7. I дієвідміна.
8. Недоконаний вид дієслова, *вдивлятися* (недок. вид) – *вдивитися* (док. вид), імперфективація.
9. Неперехідне дієслово.
10. Зворотне дієслово.
11. Зворотно-середній стан дієслова, непрямо-зворотне значення.
12. Дійсний спосіб.
13. Теперішній час.
14. 3-я особа.
15. Однина.
16. Роду немає.
17. Синтаксична роль – присудок.

Схема морфологічного аналізу дієприкметника

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма дієприкметника (називний відмінок, чоловічий рід, однина).
4. Дієслово, від якого утворився дієприкметник. Виділити твірну основу.
5. Вид дієприкметника: доконаний, недоконаний.
6. Перехідність / неперехідність.
7. Стан.
8. Час.
9. Рід.
10. Число.
11. Відмінок.
12. Синтаксична функція.

Зразок морфологічного аналізу дієприкметника

*Болить моє серце. Не меншає болю
За **страчену** пісню Марусі Чурай,
За слово єдине – оте, що найперше,
Й мою Україну – цілющий мій край.*

Л. Ромен

1. Словоформа в тексті – *страчену* (пісню).
2. Недієвідмінювана форма дієслова – дієприкметник Передає дію або стан як динамічну ознаку предмета.
3. Початкова форма – *страчений*.
4. Утворений від основи інфінітива дієслова *стратити*.
5. Доконаний вид.
6. Утворений від перехідного дієслова.
7. Пасивний стан.
8. Минулий час.

9. Жіночий рід.
10. Однина.
11. Знахідний відмінок.
12. Синтаксична функція – узгоджене означення.

Схема морфологічного аналізу дієприслівників

1. Словоформа в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Дієслово (основа), від якої утворений дієприслівник. Суфікс дієприслівника.
4. Вид.
5. Зворотність / незворотність.
6. Перехідність / неперехідність.
7. Час.
8. Синтаксична функція.

Зразок морфологічного аналізу дієприслівника

*Ти йшла по лезах зимних холодів,
На власну долю **помолившись** тричі.
Здригає думку слово – «Сандормох», –
Десь за снігами – всі вони на вічі.*

Л. Ромен.

1. Словоформа в тексті – *помолившись*.
2. Недієвідмінювана форма дієслова – дієприслівник. Називає додаткову дію як ознаку основної, вираженої дієсловом-присудком *йшла*.
3. Утворений від основи інфінітива за допомогою суфікса *-вши*: помоли...+**вши**...сь.
4. Доконаний вид.

5. Зворотний.
6. Неперехідний.
7. Минулий час. Виражає додаткову дію, що передує в часі основній, вираженій дієсловом-присудком *йшла*.
8. Входить до складу дієприслівникового звороту, що виступає в ролі відокремленої обставини. .

Схема морфологічного аналізу прислівників

1. Слово в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Початкова форма або вихідний прислівник (для прислівників, що мають ступені порівняння).
4. Розряд за значенням (лексико-граматичний розряд).
5. Ступінь порівняння (якщо є).
6. Співвідносність з іншими частинами мови.
7. Синтаксична функція.

Зразок морфологічного аналізу прислівника

*Молоді берізки світяться у злоті,
Заздрісно лиш сосни дивляться й мовчать.
Золота ніколи їм не кине осінь,
Зеленава гама – їх життя печать...*

Н. Кириленко.

1. Слово в тексті – *заздрісно*.
2. Прислівник, означає непроцесуальну ознаку дії.
3. Незмінюване слово, початкової форми немає.
4. Означальний, якісно-означальний.
5. Ступенів порівняння не має.

6. Відприкметниковий прислівник.
7. Обставина способу дії.

Схема морфологічного аналізу прийменника

1. Слово в тексті. Виділити словосполучення, до складу якого входить прийменник.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Відношення, яке виражає прийменник у сполученні з іншими словами.
4. Морфологічні ознаки прийменника.
5. Відмінок слова, з яким вживається прийменник.
6. Тип прийменника за формальними показниками: а) за будовою; б) за походженням.
7. Роль прийменника в реченні.

Зразок морфологічного аналізу прийменника

Тихі миропільські вечори

Виправдали назву – Миропілля.

З небовисі весело зорить

Гострокутне зоряне розгілля.

А. Гризун.

1. Слово в тексті – з, словосполучення – з *небовисі зорить*.
2. Прийменник, виражає відношення між дією і об'єктом.
3. Виражає просторові відношення.
4. Незмінюване службове слово. Морфологічні ознаки відсутні.
5. Вжито з родовим відмінком.
6. За будовою – простий; за походженням – первинний.
7. Несамостійне слово, не є окремим членом речення, але, утворюючи

прийменниково-відмінкову форму з *небовисі*, входить до складу обставини місця. У реченні зв'язує дієслово з іменником.

Схема морфологічного аналізу сполучників

1. Слово в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Розряд сполучника за типом синтаксичного зв'язку між поєднуваними компонентами (сурядний чи підрядний).
4. Різновид сполучника за характером семантико-синтаксичних відношень.
5. Морфологічні ознаки.
6. Тип сполучника за формальними показниками: а) за будовою; б) за способом уживання; в) за походженням.
7. Роль сполучника в реченні (тексті).

Зразок морфологічного аналізу сполучника

Натруси мені, чуєш, коханий,

*Отих яблук, що сяють, **мов** зорі.*

Л. Ромен.

1. Слово в тексті – *мов*.
2. Сполучник, виражає відношення між синтаксичними одиницями.
3. Підрядний.
4. Порівняльний.
5. Незмінюване службове слово. Морфологічні ознаки відсутні.
6. За будовою – простий; за способом уживання – одиничний; за походженням – вторинний, походить від дієслова *мовити*.
7. Приєднує порівняльний зворот, що ускладнює структуру простого речення.

Схема морфологічного аналізу часток

1. Слово в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Розряд за функцією в слові і реченні.
4. Група за значенням.
5. Морфологічні ознаки.
6. Тип часток за формальними показниками: а) за будовою; б) за походженням.
7. Роль частки в реченні (тексті).

Зразок морфологічного аналізу частки

Мамі тій, що зростила мене,

***Хай** співа соловей без упину.*

М. Гриценко.

1. Слово в тексті – *хай*.
2. Частка, використовується для утворення граматичної форми дієслова.
3. Формотворча.
4. Бере участь у творення аналітичної форми наказового способу.
5. Незмінюване службове слово. Морфологічні ознаки відсутні.
6. За будовою – проста; за походженням – первинна.
7. Бере участь у творення аналітичної форми наказового способу.

Схема морфологічного аналізу вигуків

1. Слово в тексті.
2. Частина мови, її категоріальне значення.
3. Розряд за значенням.
4. Морфологічні властивості.

5. Розряд за структурою. Для непервинних визначити співвідносність з іншими частинами мови.

6. Тип за походженням.

7. Функції в тексті.

Зразок морфологічного аналізу вигука

Ой, що буде далі, чи хто-небудь знає?

М. Гриценко.

1. Слово в тексті – *ой*.

2. Вигук, виражає почуття.

3. Емоційний, багатозначний. Виражає сум.

4. Морфологічних категорій не має, не змінюється.

5. Первинний (непохідний). Вокалічний двозвуковий односкладовий вигук.

6. Питомий.

7. Уживаючись на початку речення, вигук поєднується з ним за змістом та інтонаційно, надає емоційного забарвлення всьому реченню.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні:

1. Венжинович Н. Ф. Сучасна українська літературна мова. Морфологія [Текст] : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., допов. і перероб. Ужгород : Сабов А. М., 2022. 221 с.
2. Корольова В. В., Самойленко В. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія [Текст]. Ч. 1. Дніпро : Дріант, 2021. 71 с.
3. Лаврінець О. Я. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія [Текст] : підручник / О. Я. Лаврінець, К. С. Симонова, І. Я. Ярошевич ; [за ред. О. Я. Лаврінець] ; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.". Київ : Києво-Могилянська академія, 2019. 521 с.
4. Сучасна українська літературна мова: підготовка до атестації [Текст] : навч. посіб. / Гороф'янюк І. В. [та ін.] : Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця : Твори, 2021. 157 с.
5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Інститут української мови. Київ: Наукова думка, 2019. 391 с.

Додаткові:

1. Бабій І. М., Вільчинська Т. П. Службові слова в сучасній українській мові. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 96 с.
2. Від звука до тексту: Аналіз мовних одиниць різних рівнів: навч. посібн. / [І.І. Брага, Л.І. Дорошенко, А.А. Силка та ін.]; за ред. А.А. Силки. Вид. 2-ге, випр. і допов. Суми : Університетська книга, 2013. 348 с.
3. Кононенко І. В. Прикметник у слов'янських мовах. К., 2009. 495 с.
4. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова: у 2-х ч. Ч. 1: Граматика. Словотвір. Морфеміка. Морфологія. Іменні частини мови. Миколаїв, 2014. 208 с.
5. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників. Луцьк, 2002. 179 с.

6. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики. Львів, 2003. 226 с.

7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Дієслово. Прислівник. Станівник. Модальник. Службові частини мови. Вигук: Методичні рекомендації та вказівки до самостійної роботи / І. А. Корнієнко. Миколаїв, 2016 121 с.

Інформаційні ресурси:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <http://www.slovnyk.net>.

2. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я., Тоцька Н. І., Уздиган І. М. Сучасна українська літературна мова: Підручник. За ред. А. П. Грищенко. 3-тє вид., допов. Київ : Вища шк., 2002. 439 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk649258.pdf>

3. Електронні версії словників термінографічної серії «СловоСвіт». URL: tc.terminology.lp.edu.ua/ZIP/Terminohrafichna_serija_Slowo...

4. Жовтобрюх, М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.] Ч. 1 : підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Вид. 3-тє. Київ : Радянська школа, 1965. 422 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000591

5. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua>

6. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник. За ред. С. О. Караман. Київ : «Літера ЛТД», 2011. 520 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11333/1/%D0%A1%D0%A3%D0%9B%D0%9C_%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD.pdf

7. Лінгвістичний портал з української мови. URL: www.mova.info.

8. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В. В. та ін. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник. Київ

: Знання, 2010. 270 с. URL: <https://pick.net.ua/uk/extra/psosvita/1310-suchasna-ukrainska-literaturna-mova>

9. Словники он-лайн. URL: www.rozum.org.ua .

10. Словники України. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.

11. Сучасна українська літературна мова : підруч. для студентів вузів, які вивч. дисципліну "Сучас. укр. літ. мова" / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.]; за ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища школа, 1994. 413, [1] с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004002

12. Українська мова : Енциклопедія. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um.htm>.

Методичне забезпечення до курсу

1. Рудь О. М., Семенов О. М. Культура фахової мови : навчальний посібник. Суми: СОІППО, 2013. 260 с.

2. Рудь О. М., Семенов О. М. Культура фахової мови. Тестові завдання : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 204 с.

3. Рудь О. М. Українська мова для державних службовців: навчальний посібник / Автори-розробники, упорядники Пшенична Л. В., Рудь О. М., Семенов О. М. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 278 с.